

**דו"ח שנתי מסכם את הפעילות המשותפת לעלמי"א
ולמשרד העבודה והרווחה במסגרת התוכנית הביתית
וגני ההורים בעשרים יישובים בישראל בשנת 2001**

ניהול ההערכה: ד"ר מירי לוי-רוזליס

מעריכים:
אריאל איילון
יהודית גלפרין
מיכל דסברג
אורן רכמן
נרית שדה

עמוד

1.....	מבוא.....
1.....	כללי.....
4.....	על ההערכה
7.....	הנחות
10.....	משפחות, הורים וילדים
10.....	הנחות
10.....	תשומות ותפוקות
14.....	פעילויות עבור הורים וילדים
28.....	תוצאות
42.....	מסקנות והמלצות
45.....	מדריכות
45.....	הנחות
46.....	תשומות
51.....	פעולות
63.....	תוצאות
74.....	רכזות
74.....	הנחות
76.....	תשומות
80.....	פעולות
89.....	תוצאות
95.....	מערך ארגוני
95.....	הנחות
96.....	תשומות

מבוא

כללי

התוכנית המשותפת לעלמי"א ולמשרד העבודה והרווחה פעלה בשנת 2001 בעשרים ואחד יישובים בישראל, ביישוב נוסף – באר-שבע הופעלה התוכנית הביתית באופן עצמאי על ידי עלמי"א ואילו גן ההורים הופעל על ידי תוכנית PACT.

על פי המתכונת שפעלה לאורך השנה סיפק משרד העבודה והרווחה את כוח האדם וחלק מההדרכה, היישובים נתנו את מקומות הפעילות וחלק מכוח האדם, ואילו עלמי"א סיפקה את ההנחיה וחלק מההדרכה.

עמותת עלמי"א

העמותה לקידום המשפחה והילד בקהילה האתיופית בישראל (עלמי"א), החלה את פעילותה בשנת 1985, בעידוד ובסיוע קרן ואן-ליר. בשנת 1990 נוסדה כעמותה עצמאית ללא מטרות רווח. העמותה החלה את פעילותה למען ילדי הגיל הרך והוריהם בבאר שבע. קהל היעד היה משפחות אשר עלו לארץ ב"מבצע משה". במבצע שלמה הורחבה מחדש פעילות העמותה והיא החלה פועלת בקרב העולים החדשים. המטרות המרכזיות של העמותה:

- לטפח ולקדם את המשפחה והילד יוצאי אתיופיה, לקראת השתלבותם המלאה בחברה הישראלית.
- להעצים את אנשי הקהילה ולעודד אותם לקחת חלק פעיל בקידום הקהילה האתיופית ולהיות מעורבים בחברה הישראלית בכללותה.
- להפיץ תוכניות חינוכיות-קהילתיות, אשר פותחו ע"י העמותה בקרב אוכלוסיית יוצאי אתיופיה ברחבי הארץ.

תיאור "ההפצה"

בשנת 1994 החלה העמותה לפעול מחוץ לבאר שבע, בשכונות קרוואנים באזור הדרום, עם אוכלוסייה אשר הגיע ב "מבצע שלמה". במסגרת "פרוייקט יהושוע" ("הפרוייקט המשותף") אשר התקיים בין השנים 1994-1996, הופעלו תוכניות של העמותה באחד עשר יישובים ברחבי הארץ, בשיתוף עם ג'וינט ישראל ומשרד העבודה והרווחה.

במשך כל השנים הללו נהנתה עמותת עלמי"א מהשתתפות קרן ואן-ליר במימון תכניותיה. לקראת שנת הפעילות 1997-1998 (שנת תשנ"ח), התנתה הקרן את המשך תמיכתה בפעילות עלמי"א בכך שהעמותה תפעל להפצת תוכניותיה ותפישת עולמה ברחבי הארץ. קרן ואן-ליר התחייבה לתמוך כספית בהיערכות העמותה לקראת ההפצה החל משנת 1997 ועד 2001, שנה בה אמור תהליך ההפצה להסתיים, תוך צמצום הדרגתי משנה לשנה בהיקף התמיכה. בשנים 1997-1999 נערכה העמותה לקראת ההפצה. בשנת 1999, במקביל להמשך ההיערכות, נכנסה ההפצה לפועל. הרחבת ה"תכנית הביתית", אשר היא אחת מן התכניות של העמותה, קיבלה ביטוי מעשי ביישובים רבים.

בשנת 1999 נוצרה עם האגף לשירותים חברתיים ואישיים של משרד העבודה והרווחה, ועם המחוזות, שותפות ברמה ארצית ומחוזית, להפעלת התוכנית הביתית. עקב כך גדל מאד היקף הפעילות של התכנית הביתית ביחס לשנה הקודמת (9 ישובים ו 200 משפחות לעומת 21 יישובים ולמעלה מ- 500 משפחות).

עלמ"א – העמותה לקידום המשפחה והילד בקהילה האתיופית בישראל מפעילה כיום מגוון של תוכניות בקרב יוצאי אתיופיה בישראל:

תוכניות לגיל הרך והוריהם: "התוכנית הביתית" ו"גן הורים". תוכניות אלה פועלות בעשרים יישובים ברחבי הארץ. התוכניות מופעלות בשיתוף משרד העבודה והרווחה וגופים נוספים. והן מוקד הערכה הנוכחית.

תוכניות העשרה של ילדים בבית ספר יסודי: "במעלה".

פעילויות נוספות כגון קבוצות כדורגל וחוגים אינטגרטיביים בבאר-שבע.

הפעלה של המרכז הארצי להפצה, הדרכה ופיתוח משאבים חינוכיים.

שינויים בעמותה

בסוף שנת תשס"א חל פיצול בעמותת עלמ"א. על פי דרישת קרן ון-ליר בהולנד ומשרד העבודה והרווחה, פנה

הצוות המקצועי של עלמ"א לכיווני עבודה חדשים בקרב קהלים נוספים על קהילת יוצאי אתיופיה בישראל:

קווקזים, בוכרים, חרדים, ערבים ובדואים. הצוות המקצועי הקים עמותה חדשה שנקראת "גוונים". גוף זה הוא

שימשיך להפעיל את התוכנית הביתית וגן ההורים במסגרת החוזה עם משרד העבודה והרווחה וקרן ון-ליר.

במסגרת דו"ח זה תוערכנה רק התוכנית הביתית ותוכנית גן הורים. התוכניות מוצגות בקצרה בהמשך.

התוכנית הביתית

התכנית הביתית מיועדת להורים ובעיקר לאמהות לילדים בגילאים 0-3, אשר אינם פוקדים מסגרות אחרות (פעוטון, גנון...).

צוות התכנית מונה מדריכה סמך מקצועית ורכזת שהיא בדרך כלל עובדת סוציאלית. המדריכה יוצאת אתיופיה, מביאה את הידע התרבותי והרכזת (רכזת במקרה אחד) מביאה את הידע המקצועי. המדריכות הן

בנות הקהילה האתיופית והרכזות לא בהכרח. בעקבות שיתוף הפעולה עם משרד העבודה והרווחה, המשרד

דורש כי הרכזת תהיה עובדת סוציאלית. בחלק מן המקרים נעשה ניסיון לשמר רכזות טובות אשר אינן עובדות

סוציאליות אלא בעלות רקע בחינוך.

בכל יישוב מתקיימת עבודה פרטנית עם המשפחות ועבודה קבוצתית עם אמהות.

בעבודה הפרטנית, במסגרת התכנית, אחת לשבוע מגיעה מדריכה סמך-מקצועית אל בית המשפחה, ובמשך

כשעה משחקת ומדברת עם האם והילד. הכוונה היא להנחות את האם בתהליך של modeling. במהלך הביקור,

המדריכה עובדת עם האם והילד על גרייה, טיפול, דיבור וכו'. כמו כן היא תומכת במשפחות בנושאים הקשורים

בחיי יומיום. המדריכה מביאה עמה צעצועים, משחקת עם הילד בהם, ומעודדת את האם לשחק גם כן. המדריכה

משאירה צעצוע אחד בבית המשפחה, עד למפגש הבא, על מנת שהאם והילד ישחקו בו שמשך השבוע.

בעבודה הקבוצתית, במפגשים תקופתיים (אחת לחודש או יותר) נפגשות כל המשפחות המשתתפות בתכנית,

והמדריכה והרכזת (ובמקרים רבים מרצים נוספים כמו אחות לבריאות המשפחה) מעבירים תכנים הקשורים

לתוכנית, לקשר בין אתיופיה לישראל, ותכנים נוספים על פי בחירה.
בראשון לציון נענו לצורך בולט של האבות לקבל טיפול ייחודי משלהם, והקימו קבוצת אבות. מטרת הקבוצה היא:

לתמוך במעורבות, אקטיביות ולקיחת אחריות של האבות בטיפול בילדים מינקות.
ללמד את האבות את חשיבות המשחק כאמצעי לגירוי סקרנות, למידה והנאה.
ליצור שיתוף פעולה בין ההורים בגידול הילדים.
לשלב בין הידע המסורתי בגידול ילדים לבין הקניית כלים חדשים.

היקפי המשרה מוגדרים כך ש 20% משרת רכזת ו 50% משרת מדריכה נותנים שירותים ל 12 משפחות ובערך 15 ילדים, לפעמים יותר.

הרכזת מנחה את המדריכה באופן שוטף, מתוך נגיעה בעקרונות העבודה וכן תוך טיפול בכל משפחה בתוכנית. עד לפני שנתיים הצוות קיבל הדרכה ברמה יישובית (המנחות הגיעו ליישוב) ואזורית (מפגש אזורי של הצוותים עם המנחה האזורית). היום מתקיים, במקום ההנחיה היישובית, קורס ארצי בבית הספר המרכזי לעובדי רווחה, בתל-אביב.
לאחר בדיקת מהלך ההדרכה כפי שהופעל, הוחלט לסיים את הקורס הארצי ולחזור למתכונת הדרכה אזורית.

גן הורים

בדומה לרציונול העומד מאחורי התוכנית הביתית, כך גם הרציונול העומד מאחורי גני ההורים הוא שהתפתחות תקינה של הילד מותנית במעורבות ההורים בחינוכו. מאחר שגן ילדים הוא מסגרת שלא היתה מוכרת באתיופיה (ובודאי שלא רוב התכנים המועברים בו, תכני ידע ודרכי התנהגות) הרי שיש לערוך הכרות עם מסגרת זו, עם תכניה ועם דרך העבודה המקובלת בה, לא רק לילדים אלא גם להורים; הילד בא מהגן הביתה, ותגובת ההורים לקורה בגן רלוונטית לתפקודו של הילד בגן. בבית אפשר לקבל ולעודד את התכנים שהילד מביא מהגן או לדחות אותם. הכרות של ההורים עם התכנים החדשים היא תנאי הכרחי לכך, שהם יהיו שותפים לחוויות של ילדם. שותפות זו תוכל להביא לטיפוח התכנים הללו ע"י ההורים ולתרומה שלהם לאותם תכנים. הילדים מגיעים לגן מדי יום. כל יום אמור הורה (בד"כ אם) של אחד הילדים בגן לשהות בגן במשך כל שעות הפעילות.

באופן בסיסי, הפעילות החינוכית עם הילדים בגן דומה לפעילות בגני ילדים רגילים. כשאל המדריכות נוספת אמא תורנית. אולם, בגן ההורים הילדים גם מקבלים כל יום ארוחה מזינה בגן. המאכלים הנאכלים בגן הם בד"כ שונים מאלה הנאכלים בבית. הכוונה שההורה התורן ילמד גם על תזונה, בישול מזון מתאים לישראל וכדומה. בכל חג מתקיימת בגן מסיבה וסדנה שבהן משתתפים גם הילדים וגם ההורים. לקראת סוף השנה יש טיול או פעילות מיוחדת אחרת.

התוכנית הביתית ופרוייקט גן הורים בהפצה מופעלים על ידי מערך ארגונים מורכב הכולל שתי רמות מרכזיות: ארגונים שהם חיצוניים ליישוב וארגונים יישוביים.

ארגונים חיצוניים ליישוב:

עלמי"א – העמותה לקידום המשפחה והילד בקהילה האתיופית בישראל אשר מפעילה מספר פרוייקטים

חינוכיים שונים וביניהם את התוכנית הביתית ואת גן הורים. תורמים למיניהם, ביניהם קרן ון ליר מהולנד שתורמים לתוכנית ולהערכתה. משרד העבודה והרווחה כשותף במערך ההפצה של התוכנית.

ארגונים בתוך היישוב:

האחראיים להפעלה ישירה ברוב היישובים הן הלשכות הרווחה ביישובים השונים ובמקרים חריגים גם לשכות של משרד הקליטה כמו לדוגמה במרכז הקליטה ב'מבשרת ציון'.

לעיתים יש שותפים נוספים כמו מרכזים לבריאות הילד והמשפחה (טיפות חלב) של משרד הבריאות ומתנס"ים. ארגונים תורמים מהארץ ומחו"ל כמו PACT, עמותת פ"שר. בבאר-שבע מגיע רוב התקציב להפעלת התוכנית מפרויקט PACT ומיעוטו ממשרד העבודה והרווחה. ישנם גופים תורמים נוספים כמו קרן ה'ן בדר שתורמת לקריית חיים, וקרן סקטה שתורמת לחיפה.

על ההערכה

המטרה העיקרית של ההערכה היא להוות כלי שרת למתערבים ולמפעילים לצורך שיפור העשייה. תפישת ההערכה היא של הערכה תהליכית מעצבת, שפועלת בתהליך של משוב מתמשך: איסוף נתונים מן השדה ניתוחם וארגונם, תוך התבססות על ידע תיאורטי וידע מחקרי נוסף, והשבת הנתונים אל השדה בזמן אמת לצורך שיפור העשייה תוך כדי התהליך. ההתבוננות של ההערכה היא בתהליכים ולא רק בתוצרים, כשהיא מנסה לאתר נקודות חוזק ונקודות חולשה בתהליך, על מנת לאפשר התמודדות של המפעילים בנקודות החולשה או ניצול של נקודות החוזק.

מהלך ההערכה

לצורך מילוי המטלה הזו, ליווה צוות ההערכה את האנשים הפועלים בתוכנית ביישובים השונים ואת התהליכים שקרו לאורך השנה, תוך שימוש בכלים אתנוגרפיים לאיסוף נתונים (ראיונות, תצפיות, שיחות, ניתוח פרוטוקולים). המעריכים נכחו ברוב הפעילויות שנעשו לאורך השנה ביישובים השונים, ואספו אינפורמציה מסוגים שונים. חלק מן האינפורמציה, ממצאים ומסקנות, הוחזרה לשדה על ידי המעריכים בזמן אמת, ובחלק גדול מהמקרים נעשו שינויים בתוכנית בעקבות משובים אלה. חשוב לציין שפעילות משוב זו היא פעילות של שני צדדים ומטבע הדברים נעשתה יותר היכן שהיתה לכך פתיחות מצד הצוות המפעיל ביישוב.

בנוסף נמסר באמצע השנה דו"ח ביניים. מטרת הדו"ח היתה כפולה –

מצד אחד לתת באופן מרוכז תמונה של פעילות התוכניות בכלל היישובים. מצד שני היווה הדו"ח בחינה לנו, לצוות ההערכה, שאומנם ראינו, הבנו, דייקנו בנתונים שבידינו. ואכן קיבלנו הערות מאד משמעותיות לדו"ח מחלק מהקוראים, ההערות ששיפרו את הבנתנו לגבי חלק מהדברים שקורים בתוכנית.

בעקבות בקשה של אנשי משרד העבודה והרווחה ושל אנשי קרן ון-ליר בהולנד נעשה השנה ניסיון לבנות כלים שיתמקדו בתוצרים כמותיים. בניית כלים אלה היא מורכבת מאד מכיוון שהם אמורים לבחון בצורה מדויקת שינויים דקים מאד שחלים לאורך זמן ארוך. חלק מן השינויים קשה מאד לעין מערבית לא מיומנת לתפוש. בבניית הכלים הושקעה אנרגיה רבה, והתהליך דרש זמן רב מפעילותם של המעריכים. בדו"ח זה ישנו ניסיון ראשוני להשתמש בכלים אלה.

צוות ההערכה

לצורך הערכת התוכניות פועלים שבעה מעריכים בעשרים יישובים. כל המעריכים הם אקדמאים בעלי הכשרה בתחומים מתאימים, חלקם בעלי תואר שני. לרוב המעריכים ניסיון בהערכת תוכניות ליוצאי אתיופיה. מוקדי ההערכה

(1) הערכת התוכניות לגיל הרך: התוכנית הביתית וגן הורים. ההערכה מתמקדת בתהליך ההפעלה, ובתוצרים ברמת ילד, משפחה וקהילה.

(2) הערכה של מרכז המשאבים – תיאור תהליך ההדרכה, ההפצה ופיתוח המשאבים.

(3) בחינה של היחסים הבין ארגוניים שבין עלמ"א לארגונים אחרים, ביישובים וברמה הארצית.

כלים

ההערכה פעלה בעיקר בשיטות אתנוגרפיות שמשמעותן פשוט להיות במקום. המעריכים הסתובבו בשטח דיברו עם אנשים צפו בפעילויות השונות והשתתפו בישיבות. יחד עם זאת נעשה שימוש במגוון כלים מובחנים: ניתוח של מסמכים שונים

ראיונות עם מפעילים ועם מופעלים

תצפיות במגוון הפעילויות (הנחייה והדרכה, ועדות היגוי, מפגשים קבוצתיים)

בניית כלים לאיסוף נתונים כמותי, וניסיון חלוץ להפעיל חלק מכלים אלה. תהליך זה עוד לא הושלם, עוד לא הוסקו המסקנות מהפעלה ראשונית של הכלים, ועדיין לא נבנו פרוצדורות להפעלתם.

תהליך בניית הכלים וייחודו

אחת הבעיות בהערכת תוכנית כל כך גדולה ומורכבת היא הקושי בסטנדרטיזציה. ללא סטנדרטיזציה, יש קושי להראות שינוי בביטחון מלא. השינוי ניבחן באמצעים רכים, התרשמותיים ותלויי הקשר. למרות הצלבת מידע שמגיע ממקורות שונים (תצפיות המעריכים, עדויות האם, המדריכה והרכזת) נותרת הבעייתיות בעינה. ללא סטנדרטיזציה יש צורך בפעולת הערכה צמודה מאד ויקרה מאד, שכן מתחייב מעקב צמוד אחר מספר רב של משפחות.

הקושי בסטנדרטיזציה נוצר מכמה סיבות: (1) האוכלוסייה המטופלת היא הטרוגנית מאד. יש בה משפחות צעירות מאד ומשפחות מבוגרות, יש בה עולים שאך זה הגיעו לצד משפחות ותיקות שבניהם חיים בארץ כבר שמונה עשרה שנה, חלקן דוברות עברית וחלקן מתקשות בשפה, בחלקן הילד בתוכנית הוא הבן הבכור ולחלקן ילדים בוגרים יותר, חלק מהמשפחות יציבות, חלקן פחות יציבות וחלקן חד הוריות. שוני קיים גם במקורן של המשפחות, חלקן טיגריניות, חלקן אמריות, חלקן וולקאיות, פלשמורה וכו'. בין אזורים אלו קיימת שונות תרבותית רבה שמתבטאת בשפות שונות ובנוהגים שונים.

(2) קיים שוני לא מבוטל בין היישובים השונים. חלקם ערים גדולות וחלקם עיירות, בחלקם שכונות על טהרת יוצאי אתיופיה ובחלקן יוצאי אתיופיה מפוזרים באזורים שונים בעיר. גם אופי הלשכות שונה מאד מיישוב ליישוב. אופי הרשות המקומית וארגונים שותפים ברמת היישוב שונה גם הוא, ומשפיע על הפעילות שנעשית ביישוב. בחלק מהיישובים פעילויות רבות לעולים, בחלק מהיישובים אין כמעט כלום.

(3) שוני קיים גם בין המחוזות. לכל מחוז אופי משלו, ופרוצדורות הפעלה שונות. לאלה השפעה רבה על מקומה של התוכנית במחוז וביישובים.

(4) הסיבה המשמעותית ביותר לקושי בסטנדרטיזציה נובע מאופי התוכנית. מדובר בתוכנית רווחתית מגיבה. בתוכנית כזו ההתערבות נתפרת עבור כל משפחה על פי צרכיה ויכולותיה, ובאינטראקציה עם אופי המדריכה, הרכזת, הישוב והמחוז. זו אינה תוכנית מובנית המופעלת במערכים קבועים מראש. לפיכך לכל גורמי השוני שהוזכרו לעיל יש השפעה ממשית על מה שנעשה בכל ועם כל משפחה. לא מדובר בסוג הפעלה או פעילות אחת, שניתן לבחון אותה, אלא למעשה בכמות תוכניות ככמות המשפחות. בסיטואציה זו קשה מאד ליצור מערכת סטנדרטים אחידה ומובנה.

(5) סיבה משמעותית אחרת קשורה לאופי השינויים. מדובר בשינויים דקים, לא קיצוניים, בדרך כלל לא מדידים, ושהתבטאותם איננה בהכרח מיידית, והם יכולים לבוא לידי ביטוי לאחר חודשים או אפילו שנים.

(6) סיבה אחרונה קשורה בעיני המתבונן. השוני בין התרבויות, שהתוכנית מנסה לבנות ביניהן גשר, הוא שוני משמעותי מאד. הכלים המערביים הסטנדרטיים לעיתים קרובות אינם מסוגלים לזהות או לעקוב אחר שינויים אלה, שהתבטאותם בתרבות יוצאי אתיופיה שונה מאשר בתרבות המערבית. גם שינויים שניתן לצפות בהם, קשה לפרש את משמעותם ועוצמתם.

בשל כל האמור, ניסה צוות ההערכה לבנות כלים לבדיקת תחומים שונים של התוכנית, כלים שיהיו רגישים מספיק לידע שכבר קיים בידינו על התוכנית, על תרבותם של יוצאי אתיופיה, ועל התנהגות המשפחות בתוכנית (ידע שנצבר במעקב של שנים אחר התוכנית בגלגוליה השונים). מתוך הידע הזה הנצבר הזה, ותוך התייחסות למטרות התוכנית, בנה צוות ההערכה קריטריונים לשינויים צפויים. הקריטריונים עובדו לכלי בדיקה תקופתי. הכלים נבדקו באופן חלקי בשנת ההערכה שעברה. (את הכלים ראה בנספח).

תהליך בדיקת הכלים הוא תהליך מורכב וארוך. יש צורך באיסוף האינפורמציה, ניתוחה והצלבתה עם מקורות אינפורמציה אחרים. רק חלק מהתהליך נעשה לאורך השנה, מכיוון שהתהליך של בניית הקריטריונים היה תהליך ארוך ומורכב ודרש שעות עבודה רבות. אם זאת, נעשה שימוש בחלק מהכלים, והממצאים מובאים בגוף הדו"ח. מן הבדיקות הראשוניות נראה שהכלי מבטיח. ממצאי הכלי עלו בקנה אחד עם ממצאים ממקורות מידע אחרים, ויתכן שכלי זה יוכל לאפשר את הסטנדרטיזציה שתאפשר לבחון באופן נקי את השינויים אצל המשפחות ואצל הילדים.

הדו"ח הנוכחי

בשל מורכבותו של הדו"ח הנוכחי וריבוי המידע שהוא מעביר בחרנו לעבדו באמצעות המסגרת שמציע המודל הלוגי.

המודל הלוגי

המודל הלוגי נבחר על ידנו כמודל להצגת הנתונים רק באמצע תהליך הניתוח. הוא מודל שנבחר מתוך מחשבה על התאמה מירבית לצרכי ההערכה הנוכחית ולממצאיה. הצורך במודל התחיל להתגבש כאשר זיהינו תבניות ברורות ברמת ההסבר בין הממצאים השונים. מצאנו שהממצאים קשורים ביניהם ב"חוטים" מסבירים, ועלה צורך למצוא אופן כתיבה שיציג קישורים אלו.

ככל מודל, גם למודל הלוגי יש יתרונות ועוצמות ויש לו חסרונות וחולשות. כוחו בפשטותו, וביכולת שלו להציג

אינפורמציה מורכבת בצורה קלה לעיכול ולמעקב. חולשתו שבהיותו מודל הוא כופה עצמו לעיתים על ארגון הנתונים. לאחר שיקול דעת החלטנו שבמקרה הנוכחי יתרונותיו של המודל עולים על חסרונותיו, והרי לכל צורת הצגה של נתונים מורכבים יש חסרונות משלה.

מודל לוגי הוא תרשים זרימה שכולל שרשרת תמציתית של תכנים הקשורים ביניהם בטיעון הלוגי של "אם - אז" או לשון אחר "מה גרם למה" בהקשר של התוצאה הרצויה. המודל מארגן ומאגד את ההנחות לגבי צרכים של אוכלוסיות, הרציונל של החלטות, פעולות שהתבצעו כדי לקדם את היישום, תפוקות ותוצאות. (Devine, 1999). מודל לוגי מתאר את האפקטים של צעדים שונים שנלקחים בתהליך, כמו גם של החלטות שונות, בקשר עם הנחות הפעולה שמאחורי הצעדים שננקטים (Parsons).

המודל ישמש להצגת התוכנית במספר מסלולים: ילדים והוריהם, מדריכות, רכזות והרמה היישובית.

מודל לוגי מכיל בדרך כלל את כל או רוב המרכיבים הבאים:

צרכים – כל מי שפועל ליצירת שינוי מניח הנחות לגבי צרכים של אוכלוסיות היעד שלגביהן נוצר השינוי. צרכים אלה הם למעשה החוליה הראשונה בשרשרת של "אם-אז": אם אלו הצרכים אז זה מה שעלינו לעשות. **תשומות** - לצורך מענה על הצרכים – על מנת ליצור את השינוי המבוקש יש צורך בתשומות. אלה יכולות להיות מסוגים שונים: משאבי כסף, משאבי מקום, משאבי כוח אדם, משאבי ארגון, משאבי ידע ויתכנו גם אחרים. בדרך כלל יש קשר של "אם-אז" בין מה שמניחים שצריך לעשות על מנת ליצור שינוי לבין התשומות שמיועדות לעשייה הזו. (יחד עם זאת אנו מודעים לכך שבמציאות יש מצבים רבים שבהם התשומות נגזרות ממקור אחר, ממקור של מצאי, תשומות זמינות קודמות, תפיסה קודמת, ואינן בהכרח קשורות להבנת הפועלים את הצרכים של אוכלוסיית היעד).

תפוקות - ההיבט הכמותי של התשומות. כמה ומה נעשה בפועל.

פעילויות – על מנת ליצור שינוי יש צורך בפעילויות מסוגים שונים. פעילויות אלה קשורות קשר ברור להנחות על הצרכים, כפי שכבר נאמר: אם אלו הצרכים, אז אלו הפעילויות שעלינו לעשות"

תוצאות – אלו השינויים אצל כל אחת מאוכלוסיות היעד, שהתוכנית מקווה להשיג. בדרך כלל הן הסיבה להפעלת תוכנית. התוצאות עוסקות במה התוכנית גרמה שיקרה (ולא במה התוכנית עוסקת). גם כאן ישנו הקשר הלוגי של "אם-אז": אם אלו הצרכים, ואם אלו התשומות, ואם אלו הפעילויות שנעשו, אלו התוצאות שאנו מצפים להן. תוצאות יכולות להיות מיידיות (תוצאות ישירות), לטווח ביניים (תוצאות עקיפות שהתוצאות הישירות גרמו להן) או לטווח הארוך (השפעה רחבת טווח ורחבת היקף שלעיתים חורגת מהאוכלוסייה המיידית של התוכנית). כמובן שיש גם תוצאות לוואי ותוצאות בלתי צפויות, וגם אליהן חשוב להתייחס.

הנחות – הן הדבק המחבר בין כל המימדים האלה. ההנחות יכולות להיות תיאורטיות או נובעות מניסיון ומידע, מוצהרות או חבויות, מגובשות או אינטואיטיביות. הן שמגדירות את צרכי אוכלוסיית היעד, את הקשר שבין התוצאות הפעילות והצרכים, ושבין הצרכים התשומות והפעילות (Conrad et al).

שוב, חשוב לציין שהמודל הוא לוגי, אך אופי הפעלה של התוכנית, הפעילות במציאות, אינו חייב להיות תמיד כזה. לא תמיד ההנחות הגלויות מתאימות לפעילות, לא תמיד יש חוט המסביר את אי ההתאמה, לעיתים יש הנחות סמויות העומדות בסתירה ולעיתים המציאות חזקה יותר מכל ההנחות.

פרק א' - הנחות

הנחות לגבי אוכלוסיית יוצאי אתיופיה בכלל וצרכני התוכנית בפרט
ההנחות שמוצגות כאן נבנו על סמך ראיונות עם אנשים בתוכנית בכל הרמות שלה: אנשי משרד העבודה, צוות
המנחות של עלמי"א, רכזות, מדריכות ואמהות, ועל סמך ניתוח מסמכים כתובים של התוכנית.

תהליך הקליטה של העולים מאתיופיה הוא ארוך ומורכב. יחד עם זה, במקרים רבים, מעבר לתקופה הראשונה
בארץ בה שהו במרכזי קליטה ולמדו באולפנים לא זכו המבוגרים לתמיכה ולמידה ורבים מהם עדיין מתקשים
בעברית וחסרים את הכלים להתמודד עם הבדלי התרבות בין אתיופיה לישראל.
בעלמי"א קיימת ההבנה שהתפתחות הילד ודרך גידולו הם תלויי תרבות, והם משתנים בין חברה לחברה.
ההגירה מאתיופיה לישראל יוצרת מפגש בין אוכלוסיית המהגרים והאוכלוסיות הוותיקות. נוצר מפגש בין העולם
התרבותי של ארץ המוצא של המהגרים לבין העולם התרבותי של המקום שאליו הגרו. במקרה של העולים
החדשים מאתיופיה השונות גדולה במיוחד: ההבדלים בין העולם התרבותי של אתיופיה ודרכי החינוך הנהוגות
שם, לבין העולם התרבותי של ישראל ודרכי החינוך השולטים בה הם גדולים ביותר.
למפגש בין התרבויות יש השלכות משמעותיות על המערכת המשפחתית בכלל ועל גידול הילדים בפרט. לרב
נוצר קרע בין משפחות המהגרים הנהוגות בדרך כלל בתוך הבית על פי דפוסי תרבות המוצא, לבין הסביבה
החינוכית והמוסדית, בה נוהגים אחרת בגידול הילדים.
במצב דברים זה אוכלוסיית העולים מאתיופיה נוטה להיסגר בתוך עצמה ולהתבדל מסביבתה.
מכאן תוכניות לגיל הרך של עלמי"א מייחסות חשיבות ל "מתן כלים לאוכלוסיית יוצאי אתיופיה בישראל שיעזרו
לה להשתלב באופן מוצלח, בחברה הישראלית".
הבדלי התרבות ובעיקר במה שאמור בגידול הילדים שונים מאד כאמור, בין אתיופיה לבין הארץ, ואפילו במה
שאמור במבנה המשפחתי הבסיסי. באתיופיה חיו היהודים בקרב משפחה מורחבת, ובסביבה כפרית, שבה
הילדים מוגנים יחסית ולכן גם חופשיים להסתובב ולשחק בחוץ ללא תשומת לב מיוחדת. הילדים אינם במרכז
תשומת הלב המשפחתית שבה חלוקת סטטוס ברורה בין מבוגרים לצעירים ובין גברים לנשים. גם חלוקת
העבודה בין המינים ברורה.
הילדים למדו בעיקר דרך שוליאות וחניכה - חיקוי של הוריהם - כאשר הם מתלווים להוריהם ועוזרים להם
במטלות הבית והשדה כבר מגיל צעיר מאד.
ברוב הכפרים באתיופיה לא היו אפשרויות ללמוד. בתי הספר היו רחוקים מאד, הדרכים מסוכנות, ורק יחידים זכו
ללמידה פורמלית מסודרת.
בארץ שונה מבנה המשפחה ממשפחה מורחבת למשפחה גרעינית, כאשר שאר המשפחה לפעמים אפילו איננה
גרה בשכנות. תפקידי שני ההורים השתנו. לא עוד סביבה כפרית ועבודה חקלאית אלא מבנה תעסוקה עירוני,
שדורש כישורים וידע שונה מאשר יש לעולים. חלק גדול מהנשים עובד מחוץ לבית, ושני ההורים מתמודדים עם
קשיי קליטה, שפה, הבנת אורח החיים החדש והשונה כל כך ושינוי גדול מאד במבנה המשפחה ואופי התפקידים
של בני המשפחה.
לתוך התהליך המורכב הזה נכנס גם שינוי גדול בתפקיד ובמקום הילדים. מחברה שבה הילד גדל מאליו ותפקידו
לעזור להוריו מרגע שהוא מסוגל לעשות זאת, לחברה שבה הילד הוא במידה רבה במרכז המשפחה, הרבה

אנרגיה של ההורים והרבה משאבים מופנים לגידולו וחינוכו על מנת להקנות לו כלים טובים להתמודד בתוך חברה שונה מאד מזו שבה גדלו הוריו.

השינוי הוא בשני ממדים שונים. האחד, ממד נורמטיבי, ממד של עשייה. מה עושים עם הילד ואיך, מתי הולכים לטיפת חלב, מתי נותנים חיסונים, איזה סוג תזונה מתאימה (השונה מאד מהמזון המצוי באתיופיה) יש לתת לילד, איך מלבישים בהתאם לעונות השנה, איך מדברים עם ילד, מה הוא צריך על מנת שיתפתח כיאות וכדומה. השני במישור הערכי מושגי, ממד של תפישת הילד, מה זה ילד, הבנת השינוי בתפקיד הילד ובצרכיו, במקומו של הילד במשפחה ובחברה, הדרישות השונות מהילד וכן הלאה. על שני ממדי השינוי האלה באות התוכניות לתת תשובה.

ההנחה הבסיסית היא שהשינוי הוא כל כך עמוק וכל כך רחב, עד שדרושה התערבות עמוקה

וארוכת טווח, התערבות שתיתפר מעשה חייט לצורכי כל משפחה בנפרד. התערבות שתוכל להגיב למורכבות של ממדי החיים השונים. כלומר, יש צורך ללוות את המשפחות בחיי היום יום שלהם, ולהשתלב, ולו באופן חלקי במהלך החיים השוטף. כלומר תוכנית התערבות ביתית.

מתחברת לכך ההנחה ששינוי בתפישת העולם לא יכול להיעשות באמצעות הרצאות

שמדברות על תנאים אוניברסליים אלא רק תוך כדי התנסות.

הנחה שלישית היא שהשוני התרבותי הגדול יחד עם הכניסה לבתים מחייב סוכן שינוי שהוא מקרב האוכלוסייה, שמבין את תרבות המוצא, מבין את השפה בכל רמות המשמעות של המושג, ומסוגל להוות גשר בין שתי התרבויות. מכאן העבודה עם מדריכות יוצאות אתיופיה.

הנחה רביעית מדברת על כך שהידע על תרבות המוצא, ההיכרות עימה והבנתה חשובים לא פחות ולעיתים אף יותר מהידע המערבי ה"אוניברסלי" לגבי הגיל הרך ודרכי גידול ילדים בישראל. מתוך הנחה זו ניסו בתוכנית ליצור מנגנונים של בניית גוף ידע משותף לשתי התרבויות. מכאן ניסיון ליצור דיאלוג בין המדריכה והרכזת, במקום מבנה הירארכי של מדריכה הכפופה לרכזת.

הנחה חמישית, נובעת מידע הרחב שעוסק בהגירה ושמראה שעל מנת שקליטה תהיה שלמה, ועד כמה שאפשר ללא משקעים וכעסים, יש צורך להיות מחובר חיובית לתרבות המקור. מהגר או עולה שמקבל מסר שעליו לשכוח את תרבותו, שתרבותו נחותה או מפריעה או לא מקובלת, צובר כעסים, תסכולים ורגשי נחיתות שאינם מועילים להשתלבותו בחברה. לפיכך עושה התוכנית רבות לשימור מורשת יוצאי אתיופיה ולשילוב הידע התרבותי היכן שרק אפשר.

הפרקים הבאים בדו"ח יעסקו על פי סדר:

בקהל הצרכנים: משפחות וילדים

בקהל המדריכות

בקהל הרכזות

ברמת היישוב

בכל פרק כזה תוצגנה:

א. ההנחות לגבי הצרכים הייחודיים של קהל היעד שעליהם באה התוכנית לענות. ההנחות שמוצגות הופקו

מראיונות עם מתכננים, יזמים ומפעילים ברמות שונות, ומחומרים כתובים.

ב. התשומות שניתנו בפועל על מנת לממש את כל הצרכים כפי שהוגדרו בפרק ההנחות. לממש צרכים אלה יש צורך במשאבים ובתשומות מסוגים שונים. התשומות שתוצגנה בחלקו הראשון של כל פרק הן תשומות בפועל.

בפרק הסיכום והמסקנות נתייחס להתאמה של התשומות האלה לצרכים.

ג. תיאור הפעילויות שנעשו על מנת לענות על הצרכים כפי שהוגדרו בפרק ההנחות.

ד. התוצאות של הפעילות הזו.

ה. סיכום ומסקנות.

פרק ב': המשפחות הורים

וילדים

הנחות לגבי צורכי המשפחות

מתוך כל האמור לעיל, לגבי צורכי האוכלוסייה של יוצאי אתיופיה, גזרו יזמי התוכנית ומפעיליה את ההנחות לגבי הצרכים של המשפחות ובעיקר של אוכלוסיית האמהות. הצרכים כאן הם יותר קונקרטיים מאשר ההנחות דלעיל שהן ברמה עקרונית מופשטת, והם מתחברים לעשייה היומיומית בתוכנית. שבר במבנה המשפחתי - שבר בסמכות ההורית, דמורליזציה וחוסר אונים של ההורים אל מול הילדים, חוסר תקשורת וקונפליקט של ציפיות בין ההורים ילדים ומערכת החינוך. חוסר במודלים אפקטיביים - ההורים לא נתפסים יותר כמודל שיש לחקותו, הילדים מעדיפים את השפעות הרחוב והפיתויים בו.

חוסר בהכנה מתאימה לביה"ס - אשר גורמת לכישלון מתמשך שמחזק את עצמו, גם ע"י חוסר הבנה ותמיכה. הערכה עצמית נמוכה ותחושה שהחברה מסביב דוחה אותם - חוסר ידע בהיסטוריה של הקהילה וחוסר גאווה במסורת ובתרבות האתיופית.

בהמשך הוגדרו דרכים לעזור להתגבר על הצרכים האלה:

לימוד הרגלים המותאמים לאורח החיים בישראל (למשל: עמידה בזמנים והודעה למדריכה על ביטול, תזונה, התאמת לבוש לעונה, הכנת סנדוויצ'ים לבתי הספר ועוד)

הכרות עם משחקים ופעילויות המותאמים לשלבי התפתחות הילד ומכינים אותו לגן.

הכרות עם מושגי ייסוד על מנת להקנות אותם לילדים

העצמה פרטנית של האמהות, תוך מתן כלים להשתלבות בחברה ולקייח אחריות על חינוכו ועתידו של ילדן.

הכרות עם אמהות אחרות בנות העדה כתחליף לקהילה המסורתית ולצורך יצירת רשת חברתית תומכת צורך כלכלי בכדי שתהיה אפשרות להשקיע ברכישת משחקים. צורך אחרון זה אינו צורך שהתוכנית יכולה או מתימרת לפתור.

הנחה אחרת עוסקת בצורכי האבות, שמהרבה בחינות מוזנחים במה שאמור בענייני חינוך או תפקידי המשפחה. יש גם חשש לנזק שנגרם משום שנוצר אי איזון בין האם לאב במה שנוגע לידע או לתפישת תפקידי ההורות. התוכנית הביתית בראשון לציון לקחה על עצמה לנסות ולקדם את תחום החינוך לגיל הרך ותפסת ההורות גם בקרב אמהות וגם בקרב אבות. ושם הוקמה קבוצת אבות.

תשומות ותפוקות

על מנת לממש את כל הצרכים כפי שהוגדרו בפרק ההנחות יש צורך במשאבים ובתשומות מסוגים שונים. התשומות המוצגות כאן הן התשומות בפועל. בפרק הסיכום והמסקנות נתייחס להתאמה של התשומות האלה לצרכים.

שני סוגי תשומות ניתן לזהות בתוכנית: תשומות של ההורה המשתתף בדרך כלל האם, ותשומות של התוכנית

תשומות של המשפחות

התשומה המשמעותית ביותר של ההורים, בעיקר האמהות היא הקדשת זמן לפעילות השבועית, והקדשת תשומת לב לפעילות ולמדריכה. לאורך השנים, ובכל פעם מחדש מסתבר שעניין זה איננו מובן מאליו, ובבתים רבים היה צורך לעבוד עליו עם האמהות שתהיינה בבית, שתתפנינה לפעילות. עד כדי כך ששאלה זו הפכה מתשומה של ההורים לנושא שהתוכנית מחנכת אליו, ובעצם לתוצאה של התוכנית. נושא זה יידון בהרחבה בפרק התוצאות. תשומת זמן נוספת של האמהות היא בצורך להגיע פעם בחודש אל המפגש הקבוצתי.

תשומות עבור המשפחות

לצורך מענה על הצרכים שהוגדרו מספקת התוכנית את התשומות הבאות לאמהות:

פעילות של מדריכה בבית.

המדריכה מגיעה פעם בשבוע לשעה של מפגש, אל כל אחת מהמשפחות בתוכנית במשך עשרה חודשים מחודש ספטמבר ועד חודש יוני, ומביאה איתה משחקים וצעצועים. בדרך כלל ישנם בין 35 ל- 40 מפגשים פרט לאותם מקומות שבהם החלה התוכנית באיחור. המדריכות משאירות מידי שבוע משחקים עבור הילד במטרה שההורים ישחקו עם הילד במשחק במהלך השבוע. חלק מן ההורים אכן משחקים עם הילדים במשך השבוע והמדריכות מספרות כי הן מקבלות תגובות כמו "לא הכרנו דברים כאלה באתיופיה" ודיווחים של הורים (כולל מספר אבות) על הנאה רבה שהם שואבים מהמשחק המשותף עם הילד. על אופי הפעילות וכיצד היא עונה על הצרכים בפרק הבא.

פעילות קבוצתית

בנוסף נערכו ברוב היישובים פעילויות קבוצתיות. מטרת הפעילות הן ליצור רשת חברתית בין המשפחות ביישוב סביב הנושא המשותף של גידול הילדים, להביא ידע נוסף למשפחות, ולחשוף אותן לנושאים ואירועים שאינם דווקא קשורים בחינוך ילדיהן. רוב הפעילויות היו מיועדות לאמהות או למשפחות. הפעילות נערכה על ידי הרכזת לעיתים עם המדריכה, או על ידי גורמי חוץ שונים. בחלק מהיישובים הופעלו פעילויות קבוצתיות לקבוצות הורים לאו דווקא מהתוכנית, והמשפחות המשתפות בתוכנית היו חלק מקהל היעד. יוצא מן הכלל בראשון לציון שם נערכה קבוצה לאבות. צוות ההפעלה של התוכנית כלל את רכזת התוכנית שהיא עובדת סוציאלית וותיקה, בת העדה המכירה מקרוב את צרכי האוכלוסייה ואת הדרכים לענות על צרכים אלו. ומדריך, בן העדה, שולט בשתי השפות, אמהרית ועברית, בקריאה וכתביבה ברמה בסיסית לפחות (תוך כדי הפעלת התוכנית התחלפו המדריכים).

משאבי מקום

פעילות קבוצתית דורשת מקום. לתוכנית הביתית אין מקום פעילות משלה. על מנת לקיים פעילויות קבוצתיות היא צריכה להיעזר בגורמים שונים ביישוב. לא בכל היישובים היה מקום מתאים כזה. בעיות היו לאורך השנה בבית שמש. קבוצת האבות בראשון לציון הפסיקה לפעול מתאריך 31.1.01 כשלושה חודשים תמימים. המבנה בו התקיימו הפגישות הקבוצתיות עמד לפני שיפוצים ולא היו בו תנאים הולמים לקיום קבוצה. רמת התחזוקה של המבנה הייתה נמוכה מאוד והמשתתפים (אמהות וגם אבות) חשו זלזול מצד המערכת. בשלב מסוים התנאים היו כה ירודים עד כי הקבוצה הפסיקה להגיע מתוך מחאה ואכזבה קשים. ברחובות ובת – ים המפגש מתקיים בטיפת חלב. בקרית עקרון מתקיים המפגש במתנ"ס.

בעיה אחרת היא חוסר מקום עבור המדריכה והרכזת לפעילות הנחיה, לשמירת חומרי העבודה וכדומה. קשה מאד לתפקד ללא פינה משלך.

פירוט הפעילויות על פי יישובים בלוח הבא.

לוח מס' 1: מספר מפגשים קבוצתיים, מספר משתתפים ונושאים.

יישוב	מספר אמהות	מספר מפגשים	נושאי המפגשים	מספר משתתפות/ים
לוד	58 גן-הורים + תוכנית ביתית	לא היו מפגשים קבוצתיים של תוכנית ביתית אלא לכלל יוצאי אתיופיה + משתתפי התוכנית	סדנת תזונה קבוצת הנחיית הורים (יותר בכיוון של דינמיקה) השתתפות בפעילויות מתנ"ס הנחיה של פעילות יצירתית לילדים על ידי מנחה מבחוץ	12 בממוצע כולל גם אמהות של ביתית וגם גן הורים
רמלה	רמלה 22 חלק נוספו בחודש מרץ	9		+10
ראשל"צ	קבוצות הורים לא רק תוכנית ביתית.		אולפן שיעורים בנושאי בריאות ותזונה	18 (שלושה חודשים) לא היתה (פעילות)
ראשל"צ אבות	20	מתוכננים 20	תפקידי ההורים בארץ לעומת אתיופיה, גידול ילדים נושאי	20 (שלושה חודשים)

לא היתה פעילות)	בריאות, משטר וכו'			
5	אלימות כלפי ילדים יחס לחוק	4	15	מבשרת ציון
7	חורף	9	12	בית שמש
+10	סדנת בריאות; חגי ישראל ג'מבורי; סדנת צעצועים	13	22	יבנה
5		9	12	גדרה
10-11	חגים, תזונה, התפתחות הילד מבחינה מוטורית, בריאות ושימוש נכון בתרופות, הכנת יציאת הנשים לעבודה תוך שמירה על זכויותיהן.	12	12	קריית עקרון
	בטיחות בבית, חגים, סדנאות יצירה (משחקים, ספרים), טיול בחי כיף	10	20	רחובות המפגשים נערכו בשתי שכונות.
70-80%	חגים, עזרה ראשונה לילד חולה, יום הולדת, טיול לחי כיף	6	12	בת-ים
מעט	חגים ונושאים הקשורים להתפתחות הילד	11	13	קריית חיים
ההשתתפות רבה מאוד, כולל אמהות שלא שייכות לתוכנית ומספר קטן של אבות	חגים ונושאים הקשורים להתפתחות הילד	11	16	מגדל העמק
		אין	25	חיפה
כשליש		+12 משחקה פעם בשבוע		נתניה
6		5	24	פתח-תקווה
יותר מחצי		2	24	אשדוד
		אין	9	נתיבות
בין 8 ל- 15	לקראת פורים; עצמאות; הגיינה; גמילה מהרטבה; קנאת אחים;	5	22	קריית גת
			11	קרית

				מלאכי
15	חגים, חינוך ותזונה, מורשת, הפעלות למיניהן	12	84	באר-שבע

משאבים כספיים

לתוכנית מספר שותפים ביישובים השונים. לא תמיד ברור מי נותן מה. בחלק מהמקרים הרכזת איננה יודעת איזה תקציב עומד לרשותה. במקרים אחרים לוקח המון זמן עד שמגיעים כספים והתוכנית כולה מתעכבת מכיוון שאין במה לרכוש צעצועים או חומרי עבודה. לעיתים פוגשים ברכזת שקונה חומרים על חשבונה מתוך תקווה שיהיו תקציבים והכספים יוחזרו לה.

המשכורות של המדריכות ממומנות בעיקר על ידי משרד העבודה והרווחה. במקומות בהם פועל תוכנית PACT כמו בבאר שבע הן ממומנות במשותף גם על ידי משרד העבודה והרווחה וגם על ידי תוכנית PACT. ברוב היישובים ישנם שותפים נוספים כמו קרנות או שיקום שכנות.

הרכזות מופעלות על ידי הלשכות העירוניות. בחלק גדול מן הלשכות אין תקן לרכזת והרכזת מוסיפה את התוכנית לסדר היום העמוס ממילא שלה. בנתניה שם יש תורמת פרטית שמממנת את הרכזת רואים הבדל ביכולת של הרכזת להקדיש זמן לפעילות, לתכנון, לבניית יוזמות, ולהנחיית המדריכות. פעילויות עבור הורים וילדים

פעילות מדריכות בבתים

חלק חשוב אם לא עיקרי בתוכנית היא הביקור של המדריכה בבתים. כאן המדריכה צריכה לרכוש את אמון המשפחה, לקבל הסכמה להיכנס לבית, ללמד את המשפחה, בדרך כלל את האם את כללי התוכנית בנוסף למסרים שלה. בתחילת השנה ראינו בכל היישובים שהכניסה של התוכנית לבתים לוותה בקשיים. המשפחות (בדרך כלל אמהות) לא הבינו את התוכנית ומטרתה. הן תפשו את המדריכות כביבי סיטר או כעובדות "סעד", לא ידעו איך להגיב ולא שתפו פעולה. עם הזמן התופעות של שמרטפות (השארית הילד עם המדריכה והעלמות האם) נעלמות לחלוטין והאמהות לומדות להכיר ולהוקיר את התוכנית ודרכי עבודתה. לקראת סוף השנה לא נצפתה בעיה זו בכלל. בנושא קבלת המדריכות, הבנת הפונקציה שלהן, הבנת הנדרש מהאמהות חל במשך השנה שינוי ניכר.

פעילות המדריכות בבתים נעשתה על מנת לענות על צרכי האמהות והילדים בנושאים שונים כפי שהוזכר בפרק ההנחות. בהמשך נדגים מה קורה בפועל בהקשר זה ולאחר מכן את תוצאות הפעילות הזו. מטעמי נוחות קיבצנו יחד מספר קטגוריות של צרכים.

לימוד הרגלים המותאמים לאורח החיים בישראל (למשל: עמידה בזמנים והודעה למדריכה על ביטול, תזונה, התאמת לבוש לעונה, הכנת אוכל לבתי הספר, קשר עם מוסדות חינוך ועוד).

מדריכה משמשת כגשר אל הסביבה.

העצמה פרטנית של אמהות.

מלבד הפעילות עם הילד ועם האם, מדריכה המדריכה את האם בנושאים שונים מתזונה, היגיינה, התאמת לבוש הילד לעונה, בטיחות בבית, הדרכה בקניית צעצועים ועד להתמודדות עם המוסדות השונים. האמהות תופשות את המדריכות במידה רבה כמי שמגשר בין לסביבה, מכיוון שיש להן ידע רחב יותר על הסביבה ומכיוון שהן עובדות במסד "שם בחוץ". המדריכות מגיבות בחיוב לצורך הזה. בד"כ בסוף העבודה עם הילד, ולעיתים תוך כדי, כל המדריכות מקדישות זמן לאמהות להתייעצות בנושאים אישיים, משפחתיים, טיפול בבית והתמודדות עם המוסדות. באופן כללי, ובכל היישובים המדריכות בעלות גישה חיובית למשפחות, בעלות מוטיבציה גבוהה, ורואות את עצמן כשליחות לקידום ענייני קהילת יוצאי אתיופיה.

המדריכות ברחובות, קריית עקרון ובת-ים מדווחות שהאמהות מתייעצות עמן בקשר לבעיות שונות; החל מהתמודדות עם מוסדות ביורוקרטים כמו ביטוח לאומי, בית הספר של הילד הגדול ומילוי טפסים שונים וכלה בבעיות אישיות כגון בעל שברח לאתיופיה. הן טוענות שהן מקדישות בממוצע כעשר דקות בכל מפגש לבעיות אישיות של האמהות.

ישנם גם מיקרים אחרים כמו הילד שנרדם על זרועות אימו תוך זמן קצר, ושארית השעה הוקדשה לשיחה אישית של האם עם המדריכה באמהרית על בעיות המשפחה ובעיות בגן החובה עם אחד הילדים הגדולים. המדריכה מקריית חיים סיפרה ש"לפעמים כאשר אני מסיימת לעבוד עם הילד אני מקדישה כחצי שעה לאמהות לעבור על ניירות (חשבונות, מכתבים) ולעזור להן עם השימוש בתנור האפייה, מכונת הכביסה וניקיון". בחיפה המדריכות גם עוסקות ב"עזרה בכל הקשור לחיים עצמם - מול רשויות, רפואה, קניות, איך להאכיל בתחיליפי חלב". "במשפחות בהן המצב התפקודי גרוע לדוגמא, האישה מזנחת או הגבר לוקח את כל הכסף, המדריכות מתריעות על הסיכונים לפני העו"סית של הלשכה (המשמשת גם כרכזת לתוכנית). במיקרים האלו המדריכות מחלקות את זמן ההדרכה בין פעילות עם הילד לעזרה להורים.

המדריכות גם תופסות את עצמן כמחנכות, ויש להן בהקשר זה ציפיות מוגדרות מהמשפחות:

המדריכות ממגדל העמק פרטו את הציפיות הבאות:

שהאם תשתתף במשחק ותעודד את הילד.

שהאם גם תקדיש לילדים האחרים בבית. גם לילדים הגדולים יותר הנמצאים בביה"ס.

שההורים יהיו נכונים לקנות משחקים לילדים. לחסוך ממהו אחר ולהשקיע במשחקים.

שההורים יהיו מודעים לחיפוש עזרה לימודית לילדים כאשר הם מתקשים. שיאפשרו לילדים ללכת לחוגים.

המדריכה מקריית חיים אמרה:

"אני מצפה שהאמהות יפסיקו את הדברים אחרים שעושות בבית, שישבו כשאני עובדת עם הילדים ושחקו אתו. אני מצפה שאחר כך הן ימשיכו לשחק איתו, גם שידעו להכין את הילד למפגשים: נקיים ומסודרים". גם בחיפה נשמעו דברים דומים:

"מצפה מהאם שתשתתף, שלא תלך למטבח, שהיא תלמד לשחק עם הילד וגם תוכל לשחק איתו לבד אחר כך".

"אני משחקת עם הילד, האם הולכת להכין אוכל. אני מצפה שהאם תסתכל, תלמד לשחק לבד עם הילד מאוחר יותר, אחרת הילד לומד והאם לא יודעת בכלל להרכיב פאזל". מדריכה אחת מחיפה אוסיפה ש"כאשר האם לומדת את המשחקים זה עוזר להן גם למצוא עבודה כעוזרות בגנים".

לוד – במסגרת הפעילות האישית המדריכות מוצאות עצמן גם מייעצות לאמהות כיצד לפנות לרשויות ולמלוות את האמהות בפועל לבנק, דואר, לשכת רווחה או טיפת חלב. באחד המקרים המדריכה התלוותה למשפחה לבית החולים תוך דאגה לכל צורכיהם ורצון לזודא שהם זוכים לטיפול המתאים. במובן זה היא שמשה כמגשרת. האמהות המבקשות עזרה בנושאים ביורוקרטיים לומדות, על פי הדיווח של המדריכות, עם הזמן להסתדר בעצמן ולהקדיש יותר זמן לפעילות של התוכנית הביתית אולם התהליך איטי ומלווה בהכרה של האמהות את מטרות התוכנית ואבחנה בין המיומנויות מקצועיות לבין מיומנויות של הנחיה וגישור.

בית שמש – אחד הנושאים שעלו תוך כדי ההדרכה בבתיים היה תפישה של אסתטיקה. האם הסכימה לקבל הדרכה בנוגע לאופן הלבוש : ניקיון, סדר ושילוב צבעים. היא יישמה את הדברים גם עם הילדים. הדבר תורם רבות (לפי דברי המדריכה) ליחס של החברה הישראלית אל המשפחות. מראה לא מקובל מבחינה אסתטית יוצר לדעתה ריחוק ומוסר מסר של הזנחה.

מפגש ברחובות שבמהלכו ניתנה לאם באופן ספונטני אינפורמציה מעבר להעשרה החינוכית – איך שנכנסנו התנור היה על השטיח והמדריכה הזיזה אותו והסבירה שקרבה כזו יכולה להביא לשריפה. כמו כן היא מייד פתחה חלון ואמרה שכדאי לאוורר קצת את החדר. התינוקת ישנה בתחילת הביקור ולכן ביקשה האם מהמדריכה שתסביר לה איך לתת תרופה עם מזרק קטן. בהמשך נסבה השיחה על תזונה ועל כך שאת ה"גמדים" הנמצאים על השולחן עליה לשמור במקרה.

גדרה – באחד המפגשים הראשונים במשפחה דלת אמצעים במיוחד נמצא כי התינוק סבל מתזונה לקויה והאכלה מבקבוק לא נקי. האם קיבלה הדרכה כיצד לשמור על רמת תזונה והגיינה נאותים.

רמלה - ילדה בת שנה וחצי מרגישה הרבה פעמים ברע ולרופאים לא ברור ממה היא סובלת. המדריכה המליצה לאם להמשיך לקחת את הילדה לקופת חולים אך הרופאים מצדם נותנים לה תחושה שהיא מטרד. ילד אחר בן שמונה חודשים סובל מירידה פתאומית במשקל. האם לקחה את הילד לטיפת חלב אבל למרות ההמלצה של האחיות לתת תוספת מזון התינוק מסרב. המדריכה ממשיכה וממריצה את האם לקחת בדיקת דם ולשאול אם חסר ברזל.

ברמלה, לוד, ראשון לציון, בית שמש ויבנה – המדריכות מדווחות כי חלק מהאמהות משתדלות להודיע אם הן לא יכולות לקבל הדרכה (פרטים כמותיים יותר בפרק תוצאות).
מדריכה: "בדרך כלל מבוגרים (מעל גיל חמישים) צמים ביום חמישי. ולכן האמא הגדירה את היום שהוא נוח לה כיום חמישי. יום שבו היא לא מחוייבת לארח או להתארח בטקס שתיית הקפה. ולכן בשעות 8:10-9:10 היא פנויה לגמרי".

מדריכה: " בבית, שהוא של עמידר, ראיתי שהמטבח הרוס ואפילו ראיתי מדף מתנדנד וביקשתי מערבי ישראלי שעבד אצלי שיתקן והוא עשה לה מטבח יפה (בחצי מחיר ממה שאחרים הציעו לה) ועד היום היא מודה לי ונהיינו חברות".

לעיתים קרובות על המדריכות להתמודד עם בעיות קשות בהן משתפות אותן האימהות ובכלל זה בעיות של אלימות במשפחה, מצוקה כלכלית קשה, בדידות וגעגועים למשפחה שנשארה באתיופיה. למשל, בקרית משה, המדריכה, באחד מביקוריה נאלצה להתמודד עם סיטואציה בה הגיע אב אליה שיש לו צו הרחקה מהבית עם שוטרים על מנת לקחת את חפציו האישיים. לאחר שהלכו השוטרים חזר לפתע האב לקחת משהו ששכח. האם והמדריכה ברחו לדירה אחרת כיוון שהן פחדו שהוא ינסה לפגוע בהן. החשיפה לסיטואציה משפחתית כה עדינה ורגישה הייתה חוויה טראומטית עבור המדריכה.

למשפחה אחרת באותה שכונה ניתקו את הגז בגלל חובות, לאם לא היה איך לבשל והמדריכה הייתה חסרת אוניס.

בשכונת אושיות, התייעצה אחת האימהות עם המדריכה, כיצד לבטל תביעה שהיא הגישה כנגד בעלה במשטרה על כך שהוא מכה אותה, כיוון שהם חזרו לחיות יחד.

דוגמאות אלה מעידות על העומס הנפשי שהמדריכות חוות בעצם הכניסה לבית ויצירת קשר אינטימי עם האם. לטענת הרכזת המחליפה ברחובות "העובדה שהאימהות רואות במדריכה "אחות" מהווה מחמאה עבורן כיוון שזה סימן שהן שברו את הקרח". אולם, לאינטימיות שנוצרת יש מחיר של חשיפה מתמדת לקשיים, כאשר ברוב המקרים אין באפשרותן לעזור.

כל הדוגמאות לעיל באו להמחיש את פעולת המדריכות כמעבירות ידע שהוא לאו דווקא בנושאי חינוך וגידול ילדים. הידע הזה חסר והפעילות הזו חשובה, בהמשך הפרק נראה את תוצאותיה. דווקא משום כך חשוב שפעילות זו לא תהיה ספונטנית. חשוב לארגן את הידע הזה ולהגדיר אותו כידע חשוב למדריכות. משמעות הדבר שהן צריכות לקבל הדרכה והנחייה גם בנושאים האלה. נושאי תזונה ובריאות מטופלים בתוכנית, אבל חשוב למצוא פתרון גם לחלקים של תפקוד יומיומי מול המוסדות. המדריכות גם הן לא תמיד יודעות, ולעיתים הן עלולות לגרום נזק או הטעיה (למשל סיפור המדריכה שהביאה לאמא עובד לתקן מטבח של "עמידר". זוהי אחריות של "עמידר" והאמא לא היתה צריכה להוציא את הכסף. אבל המדריכה כמוכן לא יכולה לדעת דבר כזה).

הכרות עם משחקים ופעילויות המותאמים לשלבי התפתחות הילד ומכינים אותו לגן.

הכרות עם מושגי ייסוד על מנת להקנות אותם לילדים

מדריכות התוכנית העבירו מידע וידע רלוונטי להורים לגידול הילדים ולתפקידי הורות. כגון, שלבי התפתחות הילד, תזונה מאוזנת, לבוש בהתאם לעונה, ניקיון ובריאות, חשיבות המשחק ללמידה והתפתחות הילד, אחריות ההורה לחינוך, מוסדות תמיכה בקהילה וכדומה. המדריכות שמות דגש על לימוד האם לא פחות מאשר על עבודה עם הילד.

בהמשך מובאות דוגמאות מחלק מהישובים על תהליך הלמידה בשעות המפגש.

בבאר-שבע התצפיות בבתיים מצביעות על התייחסות נרחבת של המדריכות לכל ההיבטים בשלבי ההתפתחות של הילד. כפי שאמרה מדריכה בראיון: "לפי גיל, לפי משפחה, לפי מקום, לפי הצורך... הלוואי היה לי תוכנית אחת לכולם. צריך לעשות תוכניות שונות לכולם לפי הצורך. מסיימת משפחה אחת וצריכה להתאים את עצמי למשפחה הבאה..." בכל מקרה במפגשי הבית שבהם צפה המעריך הייתה בולטת העובדה שהמללה של עשייה וההתייחסות הרגשית אל הילד הייתה מאוד ברורה ונראתה מאוד טבעית למדריכות. אחת המדריכות ממגדל העמק תיארה תהליך שנראה אופייני לרב המשפחות בכל היישובים: בהתחלה הייתה משפחה אחת שחשבה שהתוכנית הנה כמו גן והפסיקה את השתתפותן. הרבה אימהות שואלות את המדריכה למה היא לא פותחת גן כל יום.

"בהתחלה האמהות חשבו שזה קשה ולא השתתפו. האמהות לפעמים פחדו מהרכיבים הקטנים של המשחקים- שהילד יכניס לפה וייחנק. לפעמים הייתי נותנת צעצוע לאימא והיא אחר כך נתנה לילד ואז הוא התחיל לשחק".

"בסוף מפגשי הדרכה הראשונים האם הייתה אוספת הכל במהירות מחשש שהמשחק יתקלקל. במהלך

הפגישות האם ראתה שהילד נהנה מהמשחק. אני גם מסבירה לה שלא נורא אם חלק נעלם. אפשר לחפש אותו מאוחר יותר, או אם נשבר ניתן להחליף אותו ולהשלים. בהדרגה האמהות תופסות בטחון ומאפשרות לילד לשחק עם המשחק. אמהות שמכירות את המשחקים יוזמות משחקים עם הילד בעצמן. משפחות שמעונינות שהצעצוע יישאר אצלן צריכות לחתום עליו ולדאוג לכך שהוא לא יישבר".

במפגש הדרכה בחיפה נצפה שהמדריכה מראה לילד את הצעצועים ומציעה לו לקחת חלקים בעצמו. הילד לוקח חלקים, מחבר, בוחר בעצמו, האם משתתפת ומקרבת לו את החלקים, גם המדריכה מקרבת לו חלקים ומראה לו את התמונות המצוירות שעל הקוביות ומדברת עם הילד, שואלת איפה הכובע? (בעברית). הילד מתרכז במשחקים ומשחק איתם. האם והמדריכה משוחחות על דברים שונים תוך כדי המשחק. הילד יוזם קשר מחלק צעצועים לאם ולמדריכה, הוא קם על רגליו מפזר משחקים על השטיח.

במפגש הדרכה אחר: המדריכה נותנת מפוחית לילד, הוא מגלה שכשהוא נושף הוא מוציא צליל- האם והמדריכה מעודדות אותו ומוחות לו כפיים, בסוף האם מוציאה משחק השחלה שהשאירה שבוע קודם- הילד שיחק במהלך השבוע וידע להשחיל ולאסוף.

לרב המדריכות משאירות משחק בבית בסוף המפגש. פעמים רבות כשהמדריכה חוזרת למפגש חדש לאחר שבוע המשחק עדיין סגור בקופסה. כנראה שהאמהות פוחדות שחלק מהמשחק ילך לאבוד או שישבר. חלק

מהמשפחות לא מעונינות באחריות זו בכלל ומסרבות להשאיר אצלן צעצוע.

מבשרת –האם ישבה יחד עם ארבעת ילדיה בעת הפעילות. הפעילות נסבה סביב יצירת פזלים ברמות שונות. לכל ילד ניתן פאזל ברמה שהתאימה לו וכך גם לתינוק המשתתף בתוכנית הביתית. האם נהנתה מאוד, וכך גם האחים והאורחים בחדר, לראות כיצד התינוקת יודעת לומר מילים ולתאר את התמונה בתוך הפאזל. היא 'עזרה' וכך גם למדה בעצמה לא רק את המשחק אלא גם כי תהליך הלמידה מתרחש בכל גיל. השמחה סביב היצירה והגילוי של האפשרות ללמוד מושגים ויחסים בגיל התינוקת היו ניכרים.

לוד- בפעילות השתתף ילד בן שנתיים. הילד למד את הטכניקה של הרכבת הפאזל בפגישה קודמת ובפגישה שבה נערכה התצפית ניסה את כוחו בשנית. הפעם הוא ידע היטב איך להרכיב רק היה צריך להיזכר כיצד להתאים את החלקים. כולו היה מרוכז במאמץ להוכיח כי הוא יודע. האם, האב ואחותו הגדולה (כבת חמש) שמחו יחד איתו ועודדו אותו להצליח וגם 'עזרו' לו. הגאווה על ההצלחה הייתה ניכרת. כיוון שבבית זה לא נמצאו צבעים לציור או מספרים לגזירה ניתן להניח כי פאזל היווה חידוש (כך גם במרבית הבתים). אין ספק שההוכחה כי הילד מסוגל ללמוד בגיל כל כך צעיר הרכבה של פאזל ולזכור את שלמד בשבוע שעבר היא חשובה לילד וגם מהווה חידוש ולמידה להורים.

בית שמש –פעילות התחילה במשחקים שונים המתאימים לילד המשתתף בתוכנית הביתית. תוך כדי ההפעלה הוציאה המדריכה את הצעצוע המיועד להשאלה. מערכת של חלקי פאזל ענקיים (רחיצים) שבכל חלק יש צורות בצבעים שונים שניתן להכניס ולהוציא. תוך כדי הפעילות חזרו מבית הספר האחים. נוצר מצב בו האח הגדול, ילד כבן 8 הרכיב את הפזל בצורה של קופסה ניכנס פנימה ושיחק מחבואים עם הילדה הקטנה. אחרי כן הם החליפו מקומות. הילד הגדול נהנה לגלות את המשחק להשלים את הצורות, להרכיב, לשחק עם האחים וללמד. התענוג היה גדול גם לילדים וגם לאם ולמדריכה. יחד עם זה בשיחת סיכום עם המדריכה עלה הצער. הילדים בקושי מתנסים במשחק חופשי, אין כמעט צעצועים בבית והם בדרך כלל מסתפקים בליצור צעצועים מתוך שאריות של חומרים ביתיים. ההתנסות במסגרת התוכנית הביתית מהווה את אחת ההזדמנויות המעטות שיש לילדים הגדולים יותר להשלים את החוסרים במשחק ולחוש שהם שולטים ביצירה לעומת התחושה שלהם בבית הספר של חוסר שליטה ונחיתות. התוכנית אם כן משמשת לא רק לחינוך להתאמת משחקים לשלבי התפתחות אלא גם למשחק משותף בבית, לשיתוף פעולה בין אחים. האחים, לומדים באופן הזה לא רק את המשחק עצמו אלא על יכולת המשחק של תינוקות. עבורם, כהורים לעתיד, המשחק יתקבל כמובן מאיליו.

בית שמש –הדרכה התקיימה בבית לאם צעירה לתינוקת בת כמה חודשים. המדריכה הגיעה עם 'אוניברסיטה' והתקינה את הצעצוע בבית. היא הנחתה את האם כיצד לשחק עם התינוק. צעצוע מסוג זה שהוא כה יקר מהווה גירוי ראשוני חשוב לילד ולמידה לאם הצעירה כיצד ליישם את הדברים גם בעתיד.

מתוך ראיונות עם מדריכות:

המדריכה מתארת כיצד האם למדה ללמד את הילד :
מדריכה : " לקחתי בובה ועם הילד ומראה לו "הנה הבובה –אתה רואה את הידיים שלה? ואז האמא מרימה את היד של הילד ומראה לו 'אף' ".

מדריכה : "הבאתי צורות גיאומטריות וציירנו עיגולים ומשולשים וגם צבענו עיגול אדום ומשולש ירוק והילד היה צריך להעתיק בעזרת האמא. ואחר כך האמא הוסיפה עוד צורות ועשתה לו ציור של כוכב ! זה יותר מעניין מצורות גאומטריות".

לעיתים המודעות לחשיבות המשחק להתפתחות הילד נלמדה **אך היישום מורכב בשל תנאי החיים**. באחד המקרים המדריכה מתארת כיצד אם שגרה עם חמותה באותו בית לא מרגישה בנוח להביא צעצועים לבית. מדריכה : "האמא שואלת אותי אפה אפשר לקנות אבל לא מרגישה נוח להביא לבית את הצעצוע".

בביקור אחד ראיתי שני הורים ששותפים למפגש, האב מבקש מהילד שיראה לו חרוז אדום והילד מראה לו בניצחון את הצבע המבוקש. באותה משפחה, בה שני ההורים משכילים, לימדה האם את הילד לצייר עיגולים ואף ניסתה ללמדו מספרים שרשמה עבורו במחברת מיוחדת. במפגש ביתי אחר, הרכיבה אם צעירה (כבת 18) שנמצאת זמן קצר בארץ, פאזל גדול יחד עם הילד ובחיוך גדול קידמה את פני המדריכה והראתה לה כיצד הרכיבו אותו לפני שהגיעה.

דוגמאות נוספות: ילדה בת 6 חודשים –הילדה שוכבת על הבטן ולידה תמונות ורעשנים, היא רוצה לתפוס דברים מהרצפה, תופסת ספרים בידיים ומתעניינת בתמונות. מגיבה לגירויים של רעשנים ומפנה את ראשה למקור הצליל. היא מרימה ראש ועוקבת אחרי תנועה (כמו תמונה). עדיין לא משמיעה קולות, מחייכת בתגובה לגירוי וגם כשקוראים בשמה.

האם מכירה את התוכנית ולמדה תוך כדי הניסיון עם אחיה הגדול של התינוקת להשקיע יותר, לשחק, לשיר ולפתח את הקשר עם הילדים עוד בינקותם.

בבית יש המון צעצועים, האבא משחק עם הילדים במשך השבוע וקורא לילדים ספרים, יש גם קלטות וידאו שהילדים צופים בהם. האם יושבת ביחידות עם התינוקת וכך גם האב.

ילדה בת 10 חודשים –ילדה מפותחת, עושה "ידיים למעלה על הראש", מחקה את המדריכה, תופסת כדור וזורקת חזרה, מכניסה צורות לקופסה, זוחלת בחופשיות, נעמדת ליד שולחן ומתחילה קצת ללכת. מחפשת חפצים שהמדריכה מחביאה, מרימה פירורים מהרצפה, מוחאת כפיים משלבת ידיים. אומרת "אבא". תופסת ספר לבד ומסתכלת בתמונות. מצביעה על חלקים בגופה.

האם המתינה תמיד למדריכה, מתחילת התוכנית, עם דלת פתוחה ושטיח עם צעצועים פרוס ומוכן להדרכה. האם מתעניינת במה ששרה עושה ואחרי הפעילות ממשיכה ללמד אותה לבד. האם מקריאה לילדה סיפורים ומתרגלת יחד את המשחקים שלמדו.

בבית אין הרבה צעצועים אך יש ספרים עם תמונות של חיות.

ילד כמעט בן שלוש ואימו מדברת בעיקר אמהרית ופסיבית בעת המפגשים האישיים (בעיקר בשל בעיות אישיות ובזוגיות). יחד עם זה הילד מדקלים שירים שהמדריכה מלמדת אותו, ומפוחח מאד מבחינה מילולית יחסית לילד בגילו. הוא פעיל מאוד בזכות, על פי המדריכה, הפעלתנות של האחים שלו. האחים (בני 9, 6, 4) גם הם נהנים בחופשות מהפעילות הביתית של המדריכה ושירים לחגים ושירים שהמדריכה מביאה. ראוי לציין שהאם משתתפת באופן קבוע בפעילויות הקבוצתיות ומתעניינת.

בקריית גת הבתים בדרך כלל מוכנים לבוא המדריכות, ושמיכות נפרשות על הרצפה לפעילות עם הילד. ניכר שזהו מחווה מיוחדת של האמהות שבהתחלה הסתייגו מן העניין. המדריכות משחקות עם הילד ועומדות על כך שהאם תהיה חלק מן המפגש. הן מסבירות כל שלב במשחק ואת החשיבות.

באחד המפגשים הביאה המדריכה בובת מונטסורי והסבירה להם את חשיבות הפעילות שמממשת הבובה (רכיסה, כיפתור, צבעים, אברי גוף וכד'). המדריכה הטילה על האם משימה לחזק בתפירה את אחד הכפתורים והאם התייחסה לכך ברצינות רבה והתעניינה בעשייה הטכנית.

במקרה אחר כשבזמן הפעילות פלטה אחת האמהות ואמרה " הוא ילמד הכל לבד" – המדריכה הסבירה לאם שהילד צריך משוב בנוסף לפעילות הטבעית.

כמוכן שישנם גם קשיים: יש קושי בהתמקדות לימודית פשוטה ולא תמיד המשחק מתאים לגיל הילד לדוגמה תבנית מקרר עם שפע פריטים קטנים קשים לזיהוי הופכים לאקט טכני בלבד. לא תמיד המדריכות מצליחות לבצע את עבודתן בצורה אופטימלית. באחד היישובים נצפתה המדריכה משחקת עם הילד כשהאם יושבת וצופה ואיננה פעילה במשחק עצמו. המשחק לא תמיד מתאים ליכולת הילד ובמהלכו אין הרבה מלל ושיום. החיזוקים לקוניים וקצרים כמו "יופי" או "קח את זה", "צריך לשים את זה פה" וכד'.

למדריכה אחרת יש קושי לשתף בני משפחה אחרים נוכחים (אב, אחים, סבתא) בתהליך הלמידה וההפעלה. לדוגמה: באחת המשפחות האב מובטל ורוב הפעמים נוכח בחדר כשהמדריכה מגיעה. המדריכה מברכת אותו לשלום ואח"כ מתעלמת מנוכחותו ופונה רק אל הילד (ולפעמים אל האם). האב בדרך כלל מרגיש מיותר ולאחר זמן קצר קם ועוזב את הבית.

באחד הביקורים הגיעה הסבתא לביקור. היא גילתה התעניינות ואפילו ניסתה לקחת חלק במשחק. המדריכה לא עודדה אותה, עברה לשוחח עם האורחת בשפתה. המשחק הופסק.

מקובל להשאיר את המשחקים בהשאלה אך הרוב הביקורים שערכתי לא הייתה התייחסות של האם או המדריכה למשחק שהושאר בשבוע הקודם. האם ראתה את תפקידה בשמירת המשחק על כל חלקיו ובדרך כלל הוציאה אותו ממקום מוסתר ממגע הילד. המדריכה קיבלה את המשחק ולא התייחסה לשימוש בו.

בין המשפחות יש גבר אחד שלוקח חלק קבוע בתוכנית כי אשתו עובדת. הקשר אתו טוב אך ניכרת ביישנות בפניה אליו לעומת הפתיחות אל האמהות.

למרות הכל, אותה המדריכה מרבה לשיר שירי משחק אתיופיים שאהובים מאוד על הילדים וגורמים נחת וצחוק לאמהות. ובכלל הקשר עם האמהות טוב וניכר שקיים כבוד הדדי בין לבין המדריכה. קושי מסוג אחר: אחת המדריכות ממשיכה ללכת לבקר ילדה כבת שלוש וחצי למרות שהאם אדישה מאוד, לא משתפת פעולה ותמיד מאחרת למפגשים קבוצתיים. המדריכה מצאה את הילדה מתגנבת ומסתכלת בגן ילדים סמוך למקום מגוריה. המדריכה אומרת: "אני רואה שהילדה יודעת מה היא רוצה ומחכה כל כך לשעה הזו במשך השבוע שהיה חבל להפסיד אותה"

השארת המשחק אצל הילד

השארת המשחק אצל הילדים הוא חלק מהתוכנית. המדריכה אמורה להסביר לאם מה לעשות עם המשחק, והאם אמורה לשחק עם הילד במשך השבוע. לא בכל היישובים פעילות זו עוברת חלק. לא תמיד יש תקציבים לקניית צעצועים, או שתהליך הרכישה שלהם נמשך זמן רב מאד. ביישובים מסוימים מחתימים את האמהות על הצעצוע, מה שגורם לכך שהן מחביאות אותו כל השבוע שלא יאונה לו רע. נתיבות: מקובל להשאיר את המשחק בבית לאחר פעילות משותפת. המשפחה אמורה להשתמש במשחק במשך השבוע אך לא ברור אם אמנם מיישמים את המטרות. האם מתייחסת רק לעניין הרגשי כמו "היא לא נתנה לאף אחד את הבובה". רק לעיתים האם ציינה שהמשחק שימש בהנאה את הילד ואחיו. המדריכה עסוקה בעניין הטכני כמו בניית מגדל מקוביות והפלתו או הרכבת טבעות. לא מנוצלות אפשרויות משחק אחרות כמו התייחסות לצבע ולצורה. רוב האמהות צופות בצד הטכני של המשחק ורואות את השתתפותן בעצם נוכחותן. קריית גת: במקום מקובל לרכוש ערכת משחקים וספרים לכל משפחה בהתאמה לגיל וליכולת של הילד. לאחר פעילות המדריכה משאירה את המשחק כמתנה לשימוש חוזר. באחד ההנחיות עם רכזת הנחייה ארצית התעורר ויכוח ער בעניין הענקת המשחקים. רכזת ההדרכה הארצית התנגדה לנוהל הקיים מתוך מחשבה שזה נוגד את התוכנית. היא ראתה פסול בהענקת מתנות כי זהו לדעתה אקט לא מקובל, נוגד כל גישה חינוכית ומנציח תלות. אין קבלה ללא מאמץ או תמורה. מתן המשחק כמתנה מונע את הדרכת ההורים בתחומים של קניית צעצועים, הערכת צורכי הילד או המשפחה, הערכת תקציב. חשוב גם למנוע להעביר מסר של ערך עליון של צעצוע קנוי וחדש, לעומת שימוש בגרוטאות, בצעצועים תוצרת בית, או צעצועים משומשים. ישנן משפחות מבוססות מאוד שהצעצועים מועברים מילד לילד בקרב המשפחה הרחבה..... המדריכות והרכזת לא קיבלו את הגישה ולא הצליחו להבין את המסר.

ביבנה, גדרה ובית שמש נערכו הפעלות מיוחדות אשר עלו מתוך הצורך להעביר מסר של שמירה על צעצועים. ההפעלות הקבוצתיות הללו תרמו ליכולת של המשפחות לקבל על עצמן אחריות שמירה על הצעצועים אך יחד עם זה כפי שנראה בתוצאות המשפחות עדיין מתקשות בנושא ויש צורך לחזור ולחזק את הנושא לאורך כל שנת הפעילות.

הכרות עם אמהות אחרות בנות העדה כתחליף לקהילה המסורתית ולצורך יצירת

רשת חברתית תומכת

התוכנית מזמנת מפגש בין האמהות במפגשים הקבוצתיים. הדיון המפגשים הקבוצתיים נערך בפרק הבא. ברוב היישובים בתוכנית שימשה התוכנית באמצעות המדריכה והרכזת גשר בין המשפחות לבין השירותים הקהילתיים כגון, לשכת הרווחה, טיפת חלב ומסגרות חינוך.

פעילות קבוצתית

הפעילות הקבוצתית של ההורים באה לענות על כמה צרכים:

- יצירת רשת היכרויות בין המשפחות בתוכנית.
- יצירת שיח משותף סביב נושאים שונים שהתוכנית מקנה
- הרחבת הידע בנושאי חינוך, בריאות וגידול ילדים

הרחבת ידע בנושאים שאינם קשורים מיידית לתוכנית אלא למציאות בישראל (חגים למשל). פעילות קבוצתית התקיימה ברוב היישובים, אלא שבאופנים שונים. בחלק מהיישובים היו פגישות ליוצאי אתיופיה בכלל, כאשר משתתפי התוכנית הם אחד מקהלי היעד לתוכנית, במקרים אחרים היו הפגישות מיועדות רק למשתתפי התוכנית. חלק מהמפגשים הועברו על ידי אנשי מקצוע שונים חיצוניים לתוכנית (החל מרב של חב"ד וכלה באחיות טיפת חלב, דרך מנחי סדנאות מקצועיים וכו'), וחלקם על ידי הרכזת, מיעוטם על ידי המדריכות. אפשר לומר שנושא המפגשים הוא פתוח מאד, וכמעט הכל הולך. מהטבלה בפרק הקודם ניתן לראות שנושאי המפגשים הם מגוונים, אבל באופן כללי עונים על הצרכים כפי שהוגדרו. ההשתתפות במפגשים היא חלקית, תלויה כנראה במספר גורמים כמו: התגברות על קשיים טכניים, תפישה של המפגש כתורם או כחשוב, יחסים עם המדריכה וכדומה.

בכל היישובים ההגעה למפגש הקבוצתי היא משימה לא פשוטה עבור האימהות ואחוזי ההשתתפות משתנים מישוב לישוב. בניגוד למפגש הפרטני, בו המדריכה מגיעה אל האם הביתה, כאן נדרשת האם להיות אקטיבית ולהתאמץ על מנת להגיע למפגש הקבוצתי. הקושי הטכני של האימהות להגיע מתחלק לשלושה מרכיבים:

קושי לצאת מהבית –

הרכזת הקודמת בבת –ים, הציעה הסבר לקושי של האימהות להופיע למפגשים הקבוצתיים, לטענתה, חייהן של הנשים האתיופיות מוכוונים כלפי הבית פנימה והקבוצה לא נתפסת כמשרתת פונקציה עבור הבית.

קושי להסתדר עם תחבורה ציבורית –

נסיעה באוטובוסים אינה טריוויאלית עבורן. למשל, סיום השנה ברחובות נערך בחי כיף בראשל"צ, אילולא היה אוטובוס מאורגן שעבר בכל השכונות בהן מתקיימת התוכנית ואסף את האימהות הן לא היו מגיעות, אפילו הגעה עצמאית למקום איסוף אחד, כמו הקניון, הייתה בלתי אפשרית.

קושי לזכור את התאריך והיום בו מתקיים המפגש –

הקושי הזה הוא כללי, בטיפת חלב ברחובות האחיות לא הבינו מדוע האימהות לא מגיעות ביום בו נקבע להן תור לחסן את ילדן אלא לאחר כמה שבועות. הסיבה היא קושי להתמודד עם מושג הזמן השונה מאוד מאתיופיה. ברחובות ובקריית עקרון מתקשרות

המדריכות לכל האימהות בבוקר של הפעילות על מנת להזכיר להן להגיע למפגש. אחת הדרכים להביא לאחוזי השתתפות גבוהים היא שהמפגש יענה על צורך של האימהות שניתן ליישמו באופן מידי (בניגוד לצורך לטווח ארוך כגון: הצורך ליטול אחריות על חינוך הילד כך שישתלב בחברה הישראלית) ו/או ייווצר קשר בין האימהות שיהיה מספיק משמעותי על מנת לגרום להן לצאת מהבית. בבת –ים למשל, במהלך השנה היו מגיעות 7,8 אימהות מתוך 12. במפגש הקבוצתי בפסח הן הכינו "מצה-ברייט" וקציצות עם קמח מצה, האימהות נהנו כיוון שרובן לא ידעו כיצד להכין מאכלים אלו, במפגש לאחר מכן הגיעו 10 אימהות מתוך 12. ניתן לשער, שהעובדה שהמפגש הקבוצתי ענה על צורך שניתן היה ליישמו באופן מידי בבית, הביא לעלייה במספר המשתתפות. בקריית עקרון האימהות אחראיות בעצמן על הכיבוד ונשארות גם לאחר שמסתיים החלק הלימודי. למעשה, הרכזת והמדריכה הצליחו ליצור מצב בו המפגש הקבוצתי עונה על צורך חברתי של נשים שרוב הזמן עסוקות בטיפול בבית ובילדים, מה שהוביל לאחוזי השתתפות גבוהים ואחריות מצד האימהות להכנת הכיבוד. בקריית חיים התקיימו מפגשים קבוצתיים כל 3 שבועות. שם דיברו על מטרות התכנית והיתרונות לילד בהיחשפות לגירויים. חלק מן המפגשים היו סביב חגים. לדוגמה בראש השנה, דיברו על שופר, תקעו בו והשוו בין ראש השנה בארץ ובאתיופיה. בנוסף, התקיימו פעילויות משותפת עם הילדים בגן השעשועים אחה"צ. ההורים בתכנית ביקשו עוד מפגשים קבוצתיים. במגדל העמק התקיימה פעילות קבוצתית במתכונת דומה. בחיפה לא התקיימו כמעט מפגשים קבוצתיים. אחת המדריכות הסבירה שלדעתה מתאים יותר לעדה ביקורי בית, ולא יציאה מן הבית "כי ככה האנשים רגילים". ברחובות - בשתי שכונות בהן יש מעט אימהות אין מפגשים קבוצתיים והאימהות לא מצטרפות למפגש קבוצתי בשכונות האחרות עקב המרחק.

יצירת רשת היכרות בין המשפחות בתוכנית.

בכל היישובים נראה שהמפגשים הקבוצתיים תורמים להיכרות בין האמהות, לשיח ביניהן על הנושאים הנידונים ועל נושאים אחרים. עם זאת גם במפגשים עיקר המגעים הוא בין אמהות שכבר הכירו אחת את השניה מקודם. התוכנית הביתית תרמה לפיתוח רשת הכרות ותמיכה בין אישית בין אמהות מהעדה במגדל העמק. כפי שסיפרה אחת האמהות: "המפגשים הקבוצתיים עזרו לי להכיר נשים אחרות שלא הכרתי קודם, זה כיף להיפגש". בחיפה ובקריית חיים תהליך זה לא התקיים באותה עוצמה. בקריית עקרון האימהות אחראיות בעצמן על הכיבוד ונשארות גם לאחר שמסתיים החלק הלימודי. למעשה, הרכזת והמדריכה הצליחו ליצור מצב בו המפגש הקבוצתי עונה על צורך חברתי של נשים שרוב הזמן עסוקות בטיפול בבית ובילדים, מה שהוביל לאחוזי השתתפות גבוהים ואחריות מצד האימהות להכנת הכיבוד.

הרחבת הידע בנושאי חינוך, בריאות וגידול ילדים

תיאורי מקרה של לימוד קבוצתי בתחום של חינוך וגידול ילדים :
יבנה - פעילות קבוצתית נערכה סביב נושא של עידוד חושים מגע, שמיעה תפיסה חזותית כמו גם הקניית מושגים

של גודל והכרת עצמי. האמהות יצרו יחד עם הרכזת והמדריכות צעצוע רב שימוש על משטח קשיח אשר כלל : הדבקה של מראה קטנה, השחלה של שני פעמונים בגדלים שונים, השחלה של שני חרוזים בגדלים שונים. הדבקה גזירה והשחלה היו מיומנויות אשר האמהות התנסו בהן בעת הכנת הצעצוע. הילדים נהנו משמיעת צלילי הפעמונים, משחק עם חרוזים מושחלים, התבוננות במראה קטנה וקישוט המשטח. ברחובות, במפגש פסח צבעו האימהות הגדה, הילדים הסתובבו לידן ושיחקו במשחקים והן נראו שקועות בפעילות היצירה. הן לא שיתפו את הילדים בצביעה ולא לימדו אותם את השמות העבריים של סמלי החג שרק עתה למדו עליהם מפי המדריכה. ניכר היה שהן חוות בעצמן את הפעילות ועדיין לא פנויות להעביר את שלמדו לילדיהן.

רמלה – נערכה פעילות של יצירת בובה. האמהות יצרו בובה מדוגמה קיימת. הן התנסו בגזירה, הדבקה ותפירה. הילדים בפעילות זו שיחקו עם הרכזת בעוד המדריכה מנחה את הפעילות. בשני המקרים ניכר כי האמהות נהנו מן היצירה והיו נהנות אף יותר אם היה סידור ברור יותר לילדים בזמן הפעילות. הן שמחו על הפגישה עם אמהות אחרות, שוחחו בחופשיות, עזרו זו לזו ורצו רק להוסיף ולשפר את יצירותיהן האישיות. בשני המקרים המדריכות לקחו חלק מרכזי בפעילות ובהנחיה של המפגש. קריית-גת סדנת סיום- אחר צוהריים של כ"ף - השתתפו 15 אמהות עם ילדים + אחים. הסדנה נערכה במקום לא מוכר למשתתפים – בחצר פנימיית ילדים שבישוב. הרכזת והמדריכות הכינו פעילויות יצירה כמו צביעה בצבעי ידיים, התזה מתרסיסי גילוח, אמבטיות מים וכד'.

הילדים והאמהות הגיעו בלבוש חגיגי ובהתחלה נרתעו מהמגע עם החומרים "המלכלכים". בפתרון יצירתי הולבשו הילדים בסינורי ניילון שאולתרו במקום. הדבר תרם לשחרור ולהנאה. בתום היצירה פנו לבקר בפינת החי שבמקום. ניכר היה שלחלק מהן זהו מפגש ראשוני קרוב עם בעלי חיים כמו שפנים, תוכים וכבשים. ההתלהבות הייתה רבה והמשפחות שמחו על האפשרות לחזור ולבקר במקום. לסיום שיחקו במשחקי חברה באחד המשחקים האמהות לקחו חלק וזכו לעידוד ופירגון. את המסיבה סיימו בחלוקת תעודות למשתתפי התוכנית וכל ילד קיבל ערכה למשחקי ים כשי. הפעם הורגשה שותפות בין האמהות והמדריכות ועצם הנוכחות הגבוהה הוכיחה את המודעות לחשיבות המפגש.

הרחבת ידע בנושאים שקשורים למציאות בישראל

תיאורי מקרה של לימוד קבוצתי בתחום של פיתוח הרגלים וידע המותאמים לחברה הישראלית : ראשון לציון - במסגרת סדנה שהועברה לנשים בנושאים של חינוך ונוער הנשים שיתפו בקושי שלהם לתקשר עם בני הדור הצעיר. מתורגמנית תרגמה את החששות של האמהות למנחה מקצועית. המנחה מצידה שמעה את השאלות אך נמנעה ככל האפשר מהענקת תשובות. העיקרון אשר הנחה את הסדנה היה להוציא את הידע הקיים בקבוצה על מנת לקדם כל אחת מן האמהות באופן אישי וליצור קבוצה לומדת. האמהות חיפשו את 'התשובה הנכונה' אולם המנחה התעקשה. הדבר יצר מצב שבו אמהות אחרות, על מנת להבהיר את דעתן נאלצו לתת דוגמאות מחייהן האישיים. כך נוצרה תקשורת גלויה ופתוחה יותר בקבוצה ואפשרות ללמוד תוך כדי ניתוח דוגמאות. קבוצת הנשים התייחסה לנושאים של תקשורת בין דורית, חינוך לחיי מין בטוחים ולהבדלים בין תרבותיים. הן התייחסו באופן ספציפי לסוגיות של הקושי ביצירת תנאים לשיחה ולהסברה מינית לבנותיהן,

לחששות מפני חוסר הזהירות של הבנות במגע חברתי עם זרים, לתחושות שלהן ביחס לקשר בין אופנה, סגנון ומסרים מיניים. סוגיות אלו נבחנו בראי הניסיון שלהן כילדות, נערות ונשים באתיפיה.

בנתניה - במפגש הקבוצתי מופעלים הילדים והאימהות על ידי הרכזת והמדריכות במשחקים חברתיים (להבדיל ממשחקים שמביאה המדריכה במפגש הביתי), בעבודות יד (הכנת מסיכות, הכנת צעצועים פשוטים), מקשיבים לסיפורים ומשתתפים בהפעלות תוך כדי הסיפורים. לעתים המפגש הקבוצתי מתקיים כטיול (לפארק המים למשל) או כהפעלה אחרת במקום מוגדר (גימבורי, גן משחקים). בכל מקרה רוכשים הילדים מיומנויות חברתיות ולרוב הם משתחררים במהלך המפגשים, משתתפים בהתלהבות, צוחקים וצועקים. לא נדיר לראות (בכל היישובים) ילד או שניים שמתביישים או שיושבים עצורים או עצובים ליד אימותיהם. מדריכה אחת ספרה כי אחד הילדים היה מפחד מאנשים כי כמעט אף פעם לא יצא מהבית אך במהלך השנה השתנה מאוד מבחינה חברתית והיום הוא משתתף בכל הפעילויות בזמן המפגש הקבוצתי וחברותי עם בני גילו. נדיר יותר לראות ילדים שמפריעים אך גם זה קיים כמובן. בנתניה ישנו ילד אחד (בן שלוש) שמפריע, יוצא ונכנס ואמו לא מנסה לעצור בעדו. היא עצמה יושבת עם אחיו הקטן (בן שנה ושבעה חודשים) ומשתתפת בהתלהבות רבה במפגש, שרה ומוחאת כפיים ומניחה למדריכות להתרוצץ אחריו לנסות להרגיעו. באחת מפגישות ההנחיה דנו הרכזת והמדריכות בתופעה קבועה זו, עשו משחק תפקידים והגיעו למסקנה כי האם מפלה בין שני הילדים (וילדותית למדי בעצמה) והאח הגדול מפריע בכדי ליכות בתשומת לב בעוד היא מעבירה את האחריות לכך אל אנשים אחרים. באותו מפגש התלבטו המדריכות יחד עם הרכזת כיצד לנהוג במקרה כזה ולא הגיעו לפתרון חד משמעי. רוב רובם של הילדים משתתף ללא הפרעות או מבוכות אם כי יש לציין שבאופן כללי הילדים עדינים, משתפים פעולה וממושמעים ביותר. אף פעם לא ראיתי את הרכזת או המדריכות צריכות להרים את קולם על מנת להשליט סדר.

קריית-גת, סדנא לקראת פורים –הגיעו 8 אמהות (מתוך 22) עם ילדים, אחים ודודה אחת. הרכזת מקבלת את פניהם בברכה ויש התייחסות אישית. המדריכות ארגנו פעילויות להכנת מסכות, רעשנים, הדבקה ופינת איפור. שרו שירי חג והוגשה כיבוד מתאים. הייתה אוירה של ביישנות ולא נוצר קשר בין אמהות שאינן חברות. למרות זאת המפגש היה נעים, הילדים יצאו עמוסים ביצירות להנאת כולם.

קריית-גת, סדנא בנושא עצמאות –מקושר לחג הפסח ולחג העצמאות. הדגש היה על חופש ועצמאות. נוכחו 8 אמהות. 6 אמהות הצדיקו את אי הגעתן. האמהות התבקשו לספר על היציאה אתיפיה לארץ, לחופש. בסבב כולן הזכירו את הגעגועים לארץ הולדתן. דיברו על החסר בתבלינים, חלב וירקות –אוכל טבעי. הודגשו הקשיים בתהליך העלייה ודיברו "בחיוב העבר". הורגש הצורך בהתבטאות.

באופן הישיבה נוצרה חלוקה טבעית בין האמהות הוותיקות לחדשות ובין הצעירות למבוגרות. האמהות והילדים הופנו לפינות יצירה והכינו את דגל המדינה. בפרידה קיבלו בלוק ציור, כובע וסמלים. סדנא בנושא הגיינה - נוכחות 9 אמהות ואב אחד. הסדנא הועברה ע"י מדריכה אתיפית ורובה התנהלה בשפת המשתתפות. האווירה הייתה נעימה והקשר היה אישי ואמין. הילדים ישבו בסמיכות לאמהות והועסקו ביצירה. פני השומעות היו רציניות ומרוכזות. נשאלו שאלות. הורגש שנכחותו של האת הגבילה מעט את הפתיחות.

אבות

הנחה אחרת עוסקת בצורכי האבות. האבות אינם ברוב המקרים אוכלוסיית יעד מוגדרת. הם נתפשים כחלק מ"הורים" ואם הם בבית בזמן ביקור המדריכה הם לפעמים משתתפים. ראינו בדוגמאות דלעיל שלא תמיד שיתוף זה פועל היטב. בראשל"צ החליטו ליצור קבוצה מיוחדת לאבות.

לקבוצה נבחרו גברים עולים מאתיופיה המתגוררים במרכז העיר ראשון לציון שהם אבות לילדים המשתתפים בתוכנית הביתית וזקוקים לחיזוק ותמיכה כהורים. צוות מקצועי עשה מאמץ לאיתור וגיוס מועמדים מתאימים וערך מפגשים ביתיים עם הגברים. במפגשים אלו קיבלו המועמדים הסבר לגבי התוכנית ונבחנה נכונותם להשתתף בה. אחרי שלב זה נרשמו 20 אבות, רובם בני זוג של נשים אשר משתתפות בתוכנית הביתית באופן קבוע הן במפגשים הביתיים והן במפגשים הקבוצתיים.

התהליך הקבוצתי – על פי התיאור של רכזת ומפעילת התוכנית רחל יששכר:

הקבוצה החלה לפעול ב 30.11.00. המפגשים הראשונים יצרו שיחה סביב נושאים שונים, כמו לדוגמה חינוך, וכיצד הם השתנו במעבר בין אתיופיה לישראל. האבות סיפרו שמעמדו של הגבר בטיפול בילדים באתיופיה התבטא רק בהעברת הוראות לאישה ולילדים, הגבר נחשב כדמות הדומיננטית שנותן הוראות והילדים היותר בוגרים לקחו אחריות לדאוג לילדים הקטנים (כולל הגיל הרך). במהלך הפגישות והדיונים התגלו חילוקי דעות בין חברי הקבוצה. חלקם הביאו זיכרונות מאתיופיה וטענו שחינוך ילדים באתיופיה היה יותר טוב מאשר בישראל משום שלא היו גורמים חיצוניים שהתערבו בחיי המשפחה. לעומתם, אחרים טענו שצורת גידול הילדים באתיופיה היה פרימיטיבי. כאן בישראל הילדים מפתחים את עצמם דרך משחקים המגרים את סקרנותם עוד בגיל הרך. האבות בקבוצה טענו כי "למרות שקשה לנו עדיף להתרגל וללמוד את הערכים והמנטליות של המדינה המתקדמת".

ניתן אם כן ללמוד מדברים אלו כי חלק מהמשתתפים בתוכנית גילו יותר רצון ומוטיבציה להשתלב עם מה שמקובל בחברה הישראלית וחלקם חשים עדיין כי מעמדם העליון במשפחה נפגע ומביעים תסכול. חוסר ההסכמה בקבוצה בא לביטוי גם בדינמיקה המשפחתית. סביב נושאים אלו נוצרים ויכוחים בין בני משפחה עד למצבים של ערעור בסמכות ההורית.

המפגשים הראשונים העלו אם כן נושאים טעונים, תגובות ותחושות קשות. הסתבר בשלב ראשוני זה כי במספר המפגשים המתוכנן לא יתאפשר להתייחס למכלול הנושאים כפי שנקבע בתוכנית המקורית. המשתתפים שיתפו בקבוצה וחשו ביטחון לרדת לעומקם של החוויות הקשות הן בתהליך העלייה והן מתהליך הקליטה. בקבוצה עלו לדוגמה תחושת של כעס כלפי התערבות של גורמים חיצוניים כגון מורים, עובדים סוציאליים ויועצים בתהליך החינוך של הילדים. נמצא כי הביטחון לשתף בקבוצה נוצר על ידי מתן מקום לביטוי של מחשבות ורגשות. הוחלט בשלב זה, בתמיכה ועדת ההיגוי, כי התוכנית תמשך מעבר למספר המפגשים המתוכנן ותכלול לפחות 20 מפגשים.

מטרות התוכנית הביתית הן גם ליצור מודעות לנושאים חינוכיים ולאחריות הורית וגם להעניק כלים ומיומנויות לקידום הילדים מן הגיל הרך. לכן, שולבו בכל המפגשים גם משחקי ילדים. המשחקים אשר שולבו כללו גם משחקים מוכרים לקבוצה מאתיופיה כמו גבטה, דמקה, קלמוש וגם משחקים מודרניים כמו בניה בקוביות, הרכבת פאזלים, הכרת צבעים, גזירות ומשחקי חברה שונים. כמו כן נעשה שימוש גם בסיפורים אשר סופרו על ידי יהודי אתיופיה, פתגמים ואגדות. במקרים בהם הסיפורים פורסמו בעברית צוות התוכנית עשה מאמץ ותרגם

אותם עבור המשתתפים לאמהרית. באחד המפגשים ניתן למשתתפים פרסום של משרד החינוך המשווה בין האותיות האמהריות לעבריות על מנת לאפשר להורים לשבת עם הילדים וללמוד ביחד את שתי השפות. ההורה ילמד את הילד את האותיות בשפה האמהרית והילד ילמד את ההורה את האותיות בשפה העברית. פעילויות אלו ואחרות לימדו את האבות שהילדים מתפתחים ומפתחים את החשיבה כבר בינקותם, בגיל הרך. הפעילויות קידמו לא רק מודעות אלא גם יצירתיות ואקטיביות. במהלך התוכנית התברר כי חלק ניכר מן ההורים אינם יודעים קרוא וכתוב, גם לא בשפת האם, וכי רמת רכישת השפה העברית נמוכה מאוד. לכן הוחלט להוסיף לפעילויות סביב התכנים של התוכנית הביתית גם אולפן. על כך השמחה הייתה רבה, ההיענות הייתה מיידית.

התהוות קבוצה סקרנית ופעילה כל כך חיזקה את הרכזת להוסיף תכנים נוספים רלוונטיים בתחום החינוך לבריאות במשפחה באופן מקצועי. לכן, בנוסף לתוכנית המובנית הקבוצה קיבלה הרצאות נוספות בנושאים הבאים : 1. מחלות זיהומיות ומדבקות ומניעתם. 2. שימוש נכון בתרופות. 3. חיסונים לילדים ולמבוגרים.

תוצאות

התוכנית הגדירה מספר צרכים שעליהם היא מנסה לענות. לאחר שבחנו את התשומות והמשאבים של התוכנית לצורך מילוי הצרכים האלה, ואת הפעילות שנערכה לקראת מילויים, ננסה לבחון כאן עד כמה מולאו הצרכים האלה. מה קרה למשפחות, אמהות וילדים בשנת הפעילות הזו. הצורך הראשון שהוגדר היה: לימוד הרגלים המותאמים לאורח החיים בישראל (למשל: עמידה בזמנים והודעה למדריכה על ביטול, תזונה, התאמת לבוש לעונה, הכנת סנדוויצ'ים לבתי הספר ועוד).

לימוד הרגלים המותאמים לאורח החיים בישראל

אחד הנושאים החשובים שבהם נראית התפתחות של המשתתפות בתוכנית הוא הבנת המסגרת של התוכנית, והסכמה לכללי המשחק שלה. כפי שמראות הדוגמאות הבאות נושא זה לא היה מובן מאליו. לנשים בעדה לא הייתה מוכרת הפעילות עם ילדי גיל הרך, התכנים זרים למשפחות ומנוגדים לתפישת העולם שלהן- בדרך כלל לא נוהגים להשקיע בילדים קטנים, ואף הביעו הסתייגות מציפיית המדריכות להשקעה מזמנן לקבלת הדרכה ביחד עם הילד. מתוך הראיונות והתצפיות ניתן להסיק שרוב האמהות המשתתפות בתוכנית פיתחו יחס חיובי להתערבות במהלך השנה. דבר המתבטא בכך שהאמהות לומדות לחכות למדריכה בשעה היעודה, בפינוי זמן מעסוקים אחרים (סידור הבית, קבלת אורחים) בזמן ההדרכה, הכנת הבית לקבלת הדרכה, הכנת הילד לפעילות ותחושה נינוחה ליד המדריכה. האמהות למדו גם להודיע מראש במידה והן מבטלות את הפגישה.

אם ממגדל העמק שאלה ואמרה:

"מה ילמד ילד קטן כל כך? לא ידעתי שהבבות והמשחקים חשובים לילד. אנחנו לא מספיקות לילד?"

מה אנחנו לא גידלנו מספיק ילדים עד עכשיו? אולי שמעו משהו שאני אמא לא טובה?"

המדריכה מקריית חיים גם השמיעה דברים ברוח דומה: "בתחילת העבודה היה קושי רב ביצירת מסגרת שתאפשר את העבודה עם הילד. האמהות תפשו את השעה הזו לא כשעת עבודה אלא כ"ביביסיטר" ובזמן שהמדריכה הייתה, הן הזמינו חברות לשתות קפה, או ניצלו את הזמן לנסות לפתור בעזרת המדריכה בעיות יום יום ובעיות הקשורות לקשר עם העולם החיצון. לאחר מספר חודשים הייתה הצלחה בהעברת המסר כי השעה

בה המדריכה מגיעה היא שעת עבודה עם הילד, ויש לפנות לה זמן. האם צריכה להיות זמינה ולהשתתף במפגש".

בחיפה הדברים היו דומים גם כן. כפי שהמדריכות סיפרו:

"בהתחלה הייתה בעיה של יצירת מסגרת - היו האמהות שחשבו שהמדריכה באה לשחק עם הילד ועזבו למטבח, התעסקו בעניינים אחרים".

הבעלים פעמים רבות תרמו את חלקם להתנגדויות. בשלושת המקומות אין כמעט אבות המשתתפים בהדרכה. בודדים הם הגברים הלוקחים חלק במפגשים הקבוצתיים של התוכנית (2 אבות בקריית חיים). בנוסף היו אבות שהעלו התנגדויות שונות:

בחיפה הבעלים היו חשדנים לגבי המדריכה והיא נתפסה כסוכנת של שירותי הרווחה.

לפי אחת המדריכות, הגברים אומרים: "המדינה היא לטובת האישה" כי שואלים את האישה האם הגבר נותן לאישה כסף, באתיופיה, הגבר היה מנהל את הבית. במקרים לא מעטים הגברים מבזבזים כסף רב לשתייה.

העו"ס עוזר בחלוקת הכסף ונותנת לנשים חלק לקניות וזה מרגיז את הגברים.

לפני כניסה לבתים המדריכות שואלת האם הבעל מסכים לתוכנית. יש נשים שמסרבות כי חוששות שהמדריכה תספר לעו"ס שיש מריבות בבית וזה עלול לפגוע בהם אחר כך. אתיופים רבים חשים שנציגי הרווחה עלולים לפרק להם את הבית.

ראש הצוות במגדל העמק סבורה ש"תהליך הגיוס לא נגמר כאשר האם נותנת את הסכמתה, זה תהליך של חיזור עד שמתחילים. אנחנו לא תמיד מבינים למה לפעמים אומרות "כן" ואחר כך מתנהגות "לא".

ההסתייגויות וההתנגדויות של האמהות התבססו כנראה על מספר דברים:

- האמהות לא הבינו את הערך של ההדרכה עבור הילד
- הבעל חושש ולא מוכן לערעור היחסים בבית
- האמהות לא מוכנות להכניס משהי זרה לבית

תחושת האם שהיא יודעת לעשות את הדבר הנכון עם הילד ולא מוכנה שמישהי זרה תגיד לה איך לגדל ילדים. ברב המקרים המשפחות התגברו על החששות, תפקידן של המדריכות התבהר למשתתפים ויש קבלה של המסגרת ו"חוקי המשחק".

הרכז ממגדל העמק הבחין בשלושה מנגנונים להפחתת ההתנגדויות:

1. האמון האישי שרוכשים לצוות.

2. הסברה: "מספרים לאמהות שהתוכנית עוזרת לצמצם את הפער בין הילד שבמעון לבין הילד שנמצא

בבית. כאשר ילד שנשאר בבית נכנס לגן בדרך כלל לא מכיר בובות ובוכה". גם מסבירים לאם שהמצב

בישראל שונה מאתיופיה כפי שמדגימה השיחה הבאה שהתקיימה במגדל העמק:

"האם: גידלתי ילדים באתיופיה ולא קרה שום דבר".

המדריכה: "שם כולנו גדלנו בכפר ושיחקנו באבנים ובבוץ. לא היה צורך במשהו אחר. פה זה לא מקובל. אף אחד לא ישחק עם דברים אלו."

3. חיקוי: אמהות מסתכלות מה קורה אצל משפחה שכנה והיא רואה שזה עוזר.

בחיפה ובמגדל העמק נוהגים להפסיק את ההדרכה אם המשפחה לא מקבלת את מסגרת העבודה. כדוגמה אם המדריכה קובעת ביקור והמשפחה לא בבית 4-5 פעמים חוזרות.

עם הזמן חל שינוי. האמהות מחכות בבתיים, מוכנות לפעילות.

יבנה – הורים התקשו לקבל את המדריכה ורק לאחר חיזורים ושכנוע התקבלה המדריכה. האב לגלג על התוכנית ולא פרגן להדרכה. האם הייתה מברזיה מהפגישות. אולם לאחר עימות אתה (בתמיכת הרכזת) למדה האם לקבל אחריות והחלה להודיע למדריכה כאשר לא יכלה לקבל אותה. כיום שני ההורים מעורבים יותר, הילד שמח לקראת המדריכה וממתין לה בקוצר רוח וסקרנות גלויה ונראה כי במשך השבוע האם ממשיכה ומשחקת עם הבן.

בנתיבות המשפחות עומדות בדרך כלל בלוח המפגשים ואם יש שינוי דואגות ליידע את המדריכה מראש. למרות זאת קרה לא אחת שהמדריכה הגיעה לבית והילד טייל בחוץ או ישן. נוצר מצב של איבוד זמן כדאי לארגן את הפעילות וכמובן עיכוב בביקור אצל המשפחה הבאה.

לדעת המדריכה בנתיבות יש שינוי אצל המשפחות כתוצאה מהפעילות והם קונות יותר משחקים לילדים. במשפחה אחת גם האב שם דגש על התפתחות הילדים וכדי להקנות להם ידע רכש עבורם מחשב עם תוכניות מתאימות.

המדריכה ציינה שמספר פעמים היא ראתה את הילד עסוק ליד המחשב אך לא יכלה להגדיר בפניי באיזה משחקים הוא משחק ואם יש התאמה לגילו.

האמהות לא משתפות בדרך כלל את המדריכה בבעיות אישיות. יש רק שתי אמהות שמתיעצות בבעיות אישיות. לאחת יש בן בוגר שנפלט ממערכת החינוך וזקוק למסגרת תומכת. האם דואגת שידרדר לפשע. המדריכה הפנתה אותה לעו"ס האחראית.

השניה משתפת בדילמות חברתיות כמו לחץ חברתי להשתתף בהפגנות שלא תמיד היא מסכימה למהותן. האם משוחחת עם המדריכה בשפתן זו עידכנה אותי בעיקרי הדברים מחוץ לבית. התרשמתי שהמדריכה בעיקר הקשיבה ותגובותיה היו קצרות.

האמהות שמעלות בעיות סומכות על שיקול דעתה של המדריכה ומצפות לאהדה ואמפתיה.

אם מקריית חיים סיפרה: "פה שונה ביחס לילד, באתיופיה הילד היה גדל לבד עם בגד אחד או שניים, ללא משחקים, פה מתייחסים יותר לילד, מקדישים לו יותר זמן- למשחק, נעליים, בגדים. העניין של ניקיון הילד נלמד וגם מכינים אותם מסודרים יותר כאשר הולכים לביקורי משפחה ומפגשים אחרים".

ברחובות דיווחה מנהלת הצוות של העו"ס בקרית משה, בועדת היגוי שהתקיימה בתאריך 5.6.2001, שמשפחות מהתוכנית הביתית פונות לרווחה והימצאותן של המדריכות הביאה להפחתת מצבי הסיכון של ילדים במשפחות אלה – בעיקר בתחום של תזונה לא נכונה ובעקבות כך הפחתה במשקל.

השנה נעשה ניסיון לבחון באמצעות סטנדרטים אחידים את השינויים שחלו בקרב האוכלוסייה המטופלת. הנושא של מוכנות האם לתוכנית, ורכישת כללי התוכנית נבחן ברוב היישובים. תהליך הבדיקה היה שונה ממקום למקום. חלק מהשאלונים מולאו על ידי המעריכים על סמך תצפיות. חלקם מולאו על ידי המדריכות. בחלק מהמקרים שבהם לא היה ניתן למלא את השאלון לגבי כל האמהות נבחרו אמהות בקצוות (חזקות וחלשות).

בנוסף לכל הבעיות האלה, חשוב לזכור שזהו ניסיון ראשון לבדיקה מהסוג הזה, עוד לא הוסקו ממנה מסקנות, וחשוב להתייחס אליה בזהירות. הבדיקה נערכה לקראת סוף השנה, כאשר אין למעשה נקודת בסיס להשוואה. סך הכל נבדקו 70 אמהות, לגבי חלקן לא היתה תשובה לכל השאלות. הבעיות מתודולוגיות של הכלי כפי שהועבר מצוינות בפרק ההערות המתודולוגיות

לוח מס' 2: מידת קבלת כללי התוכנית

הכנת הפגישה הביתית	כן	לא תמיד	לא	הערות
האמא מחכה בבית	63	7		
האם יוצרת קשר טלפוני במקרה של ביטול או שינוי מועד הפגישה	40	10	11	
האם מכינה מראש את אזור הפעילות	59	1	10	
האם פנויה מעיסוקים אחרים כגון: עבודה במטבח, אירוח, שתית קפה	61	3	6	המדריכות מציינות שהן מזמינות את האם להצטרף לפעילות
הילד מוכן להדרכה (לא ישן, לא אוכל, לא אצל שכנים)	61		3	

למרות הכל, ובהתייחסות לכל ההערות, מתקבלת תמונה די ברורה של התנהגות האמהות בתוכנית. התמונה המצטיירת ודאי ורודה יותר מהמציאות, אבל עדיין חד משמעית למדי. היא גם עולה בקנה אחד עם הממצאים ההתרחשומתיים אתנוגרפיים של המעריכים: התנהגות האמהות בסוף השנה היא במידה רבה על פי המצופה מהן. ישנה למידה של כללי התוכנית. עדיין יש קושי להודיע מראש, או להכין מראש את מקום הפעילות. קשיים שנובעים מהקושי הכללי של התארגנות בזמן. אבל הרוב הגדול של האמהות מחכות בבית כאשר הילד מוכן להדרכה.

בבאר-שבע נבדקה התנהגות האמהות כלפי ילדם באמצעות טופס שונה שנבנה על ידי המדריכות בהנחיית המעריך. המדריכות מילאו את הטופס ביחס לאמהות שבהנחייתן כשהן מונחות לבחור שתי משפחות חזקות ושתיים חלשות. על מנת לשמור על פשטות השאלון ובעקבות התייחסות של המדריכות, סקאלת התשובות מורכבת משלוש אפשרויות - 1 "לא" 2 "בערך" ו- 3 "כן". טפסים אלה מולאו באחת מישיבות הצוות - כאשר המדריכות מתבקשות לחשוב על שתיים מהמשפחות ולענות על השאלות. לגבי שתי משפחות נוספות המדריכות ענו אח"כ באופן בזמנן החופשי. בזמן מילוי הטופס היה דיון נרחב לגבי המשמעות של כל פריט ומה התשובה המתאימה בהתאם למציאות שנמצאה. להלן הממצאים:

לוח מס' 3: ממוצע תשובות המדריכות לגבי מצב הילדים במשפחה. התשובות נעות בין 1 – לא לבין 3 – תמיד

פעילות	מספר	ממוצע
--------	------	-------

התשובות	אמהות	
2.88	16	הילד עושה אמבטיה לפחות פעם ביום
2.88	16	התינוק לבוש בהתאם לטמפרטורה
2.88	16	כאשר חולה, הילד נלקח לרופא
2.62	13	הילד נלקח באופן סדיר לבדיקה רפואית
2.63	16	הילד יוצא מהבית לפחות ארבע פעמים בשבוע
2.40	15	לילד יש פינה משלו בבית (מיטה, מדף)
2.25	16	סביבת המשחק של הילד נראית בטוחה ונקייה מגורמים מסוכנים
1.69	13	הילד אוכל עם ההורים לפחות פעם אחת ביום

נראה שהילדים נרחצים באופן סדיר, נלקחים לרופא כאשר חולים וגם לבושים בהתאם לטמפרטורה. נראה שפחות שכיח שסביבת המשחק של הילד תהיה בטוחה ונקייה מגורמים מסוכנים ואף פחות מכך – שהילד יאכל עם הוריו לפחות פעם אחת ביום. במקום זה שוב יש צורך להדגיש שהתוצאות הללו הן מעבר למשפחות מבלי להבחין בין "ותיקים" ו"חדשים" וכדומה – במידה כזו שניתן יהיה להבחין בהשפעות התוכנית. ממצאים דומים נמצאו בכלי שהופעל ביישובים אחרים. להלן הממצאים מדיווחי המדריכות לגבי 36 משפחות.

לוח מס' 4: שאלות כלליות לגבי הטיפול בילד וסביבתו

הנושא	כן
הילד נראה נקי ומסודר	34 – כאשר לא נקי המדריכה בדרך כלל מעירה
הביגוד מתאים למזג האוויר	30 – הדריכה מנחה את האם לביגוד מתאים
סביבת הילד בטוחה מכשולים (חשמל, גז, חפצים חדים, פינות מסוכנות)	35 במקרה אחד דיווחה המדריכה על מדף רופף שבזכותו שופץ כל המטבח.
חומרי ניקוי/הדברה אינם בהישג ידו של הילד	לא נתקלו סבכנה. אבל לא תמיד יודעות.
לילד אין גישה למרפסת פתוחה או חלון	36 – בדרך כלל יש סורגים
הסביבה של הילד מקושטת, צבעונית, מעניינת	25
לילד יש פינה משלו	בדרך כלל אין או לא ידוע
לילד יש סדר יום קבוע	בדרך כלל אין או לא ידוע

הילדים מטופלים לא רע מבחינה פיזית, עדיין יש קושי להפנים את הצורך של הילד בפינה משלו (שולחן קטן, מדף) ובסדר יום קבוע.

בהשוואה בין באר-שבע ליישובים אחרים חשוב לציין שחלק מהמשפחות בבאר-שבע וותיקות בתוכנית, וגם המדריכות וותיקות מאד (עובדות כש-עשרה שנים). ביישובים האחרים התוכנית חדשה וכך גם המדריכות והרכזות.

הכרות עם משחקים ופעילויות המותאמים לשלבי התפתחות הילד ומכינים אותו לגן.

הכרות עם מושגי ייסוד על מנת להקנות אותם לילדים

במהלך התוכנית רב האמהות לומדות כלים רלוונטיים לגידול הילדים ולתמיכה בהתפתחותו. ניתן לשער שהאמהות לומדות יותר דפוסי התנהגות מכך שהן מחקות את המדריכה המשמשת להן כמודל לחיקוי. אך לא ברורה מידת ותובנה וההפנמה של עקרונות התפתחות הילד החדשים להן. דוגמה שהביא מדריכה מחיפה ממחישה את הבעיה:

"הילד מנסה להרכיב ולפרק בעצמו, כאשר הוא לא מצליח הוא עושה קולות של בכי, האם ממחרת לעשות במקומו, כאשר היא עושה במקומו הילד מתעצבן וכועס עלייה".

במיקרה זה ספק האם האמא מבינה את ההבדל בין לעשות במקומו לבין לכוון, לתמוך, לתת לילד להתמודד, להישל, להצליח וכך ללמוד דרך ההתנסות.

מדריכה מחיפה: "באתיופיה גם היו צעצועים ומשחקים, הילדים היו משתמשים בחומרים מהטבע, אבנים, חבלים, עצים, אדמה... הם היו עושים בובות, צלחות... אין אפשרות (כלים) למשפחות לשחק את המשחקים שהכירו באתיופיה. האמהות חושבות שהמשחקים שלנו (רעשנים מגליל נייר טואלט, בקבוקים עם חרוזים בתוכם ועוד) הם לא משחקים אלא בדיחה. האמהות מצפות למשחקים "עשירים" יותר. האמהות רואות את המשחקים שמשתמשים בישראל בגנים, אצל שכנים, חנויות ורוצות שהמדריכות יביאו אותם לילדים".

לפי מדריכה אחרת:

"האמהות עצלניות מעדיפות ללכת לשתות קפה אצל השכנה במקום להתעסק עם הילד. האמהות לא מכירות בחשיבות המשחק. הם לא אוהבות משחקים קטנים של הרכבה כי חלקים קטנים מתפזרים מתחת לשולחן, מיטות... לא אוהבים משחקים שמתפזרים. הן אוהבות משחקים כמו פאזלים גדולים והרכבות שהילד יכול לשחק לבד בלי השגחת האם".

התחושה שעולה מן הדברים שעדיין חסרה הפנמה של משמעות המשחק והצורך בו. וכן של משמעות הכוונת הילד ותמיכה בו.

על מנת לבחון שאלה זו בצורה חדה עוד יותר נעשה ניסיון לבנות סולם על סמך הידע שנצבר לגבי התנהגויות של האמהות בזמן המפגש הביתי. הפעילויות מסודרות בסדר עולה של רמת ואיכות ההשתתפות של ההורה מהמינימום ההכרחי ועד לרמת הבנה והפנמה גבוהה של הידע שמקנה התוכנית. אין זה סולם מושלם והשלבים אינם מוציאים וממצים, מכיוון שכך רוב האמהות דורגו על טווח פעילויות ולא על פעילות אחת, מה שמסביר את הכמות הגדולה של מקרים (סה"כ נבדקו 70 אמהות). בנוסף לכך כל ההסתייגויות שנמנו לפני כן תקפות גם כאן. להלן ממצאי הסולם.

לוח מס' 5: סולם להערכת השתתפות ההורים בזמן הפעילות הביתית

מהלך הפגישה הביתית	כן	לפעמים	הערות
--------------------	----	--------	-------

	1	13	האם מתבוננת בפעילות ממרחק
	1	54	האם מתבוננת בפעילות באזור הפעילות (על השטיח או ליד השולחן בסלון)
	2	48	האם מתנסה במשחק כמו הילד – נענית להנחיות המדריכה ופועלת כפי שהילד פועל (מכניסה ומוציאה צורות איתו, מציירת)
2 מהאמהות הגיבו רק באופן שלילי	2	49	האם מעניקה ביטוי מילולי פשוט ביחס לפעילות (ככה, לא ככה, טוב, לא טוב, יופי, די)
	3	38	האם מכירה את המשחק ומראה לילד איך לשחק
האימהות נתנו בעיקר שמות לצבעים. בנתניה הן נתנו את השמות של החיות באמהרית.	2	49	האם נותנת שמות לצורות, צבעים, דמויות, פעולות המופיעות במשחק
	3	30	האם מתארת את הפעולות המשחקיות - משתמשת בתיאורים כמו: להכניס, להוציא, בפנים, בחוץ, לסובב, להזיז, לגלגל, להרים יותר גבוה, נמוך, ימינה, שמאלה וכו')
	1	24	האם מתעניינת בדרכים בהם יכולה ליישם את הפעילות בזמנה החופשי (קניית צעצוע, חומרים להפעלה וכו')
דוגמאות ללקיחת תפקיד עצמאי – 1. כאשר המדריכה הוציאה דף ועיפרון האם בקשה מהילד שיצייר עיגול. 2. כאשר המדריכה נתנה משחק לתינוקת האם הראתה לאחיה כיצד לשחק במשחק של הכנסת נעצים מפלסטיק ללוח. בנתניה במשחקה הסבירו האמהות לילדים לא אתיופים כיצד לשחק.	1	16	האם לוקחת תפקיד עצמאי של מדריכה עם הילד כגון : יוזמת - סיבוב נוסף עם המשחק, שימוש אחר במשחק, שינוי חוקי המשחק, בחירת משחק מתוך המגוון שהמדריכה הביאה.

ניתן לראות שרוב האמהות נמצאות באמצע. מיעוטן דבק עדיין במקומן המרוחק על הספה ומיעוטן מסוגלות

לקחת על עצמן תפקיד עצמאי לגמרי. רוב האמהות נמצאות בשלב שבו הן מתנסות במשחק בדיוק כמו הילד ומסוגלות להעניק ביטויים מילוליים פשוטים לפעילויות או לצבעים וצורות.

בבאר-שבע נבנה טופס למילוי של המדריכות על ידי המדריכות ובהנחיית המעריך. השאלון מולא על ידי כל המדריכות, לגבי ארבע משפחות שבהנחייתן, שתיים חזקות ושתיים חלשות. בפריטים שנבחרו יש התייחסות למידת המעורבות של האם בפעילות המשחקית, התייחסות לשאלה האם ישנה פעילות עם המשחק לאחר שהמדריכה עוזבת ומעבר לכך - האם המשפחות דואגות שלילדים יהיו משחקים וספרים משל עצמם.

לוח מס' 6: ממוצע תשובות המדריכות לגבי המשפחות שבהדרכתן. התשובות נעות בין 1 – לא לבין 3 - הרבה

מאד

ממוצע הציונים	מספר אמהות	הנושא
2.88	16	האימא צופה בפעילות של המדריכה עם הילד
2.75	16	האימא משתתפת יחד עם המדריכה בפעילות עם הילד
2.25	16	האימא מדגימה כיצד היא משחקת לבד עם הילד מול המדריכה
2.36	14	נראה שהילד משחק יותר טוב עם המשחק שהושאר בבית מאשר בשבוע שעבר
2.56	16	האימא בוחרת עבור הילד את צעצוע שהיא רוצה שהמדריכה תשאיר
1.87	15	האימא השיגה שלושה צעצועים לילד
1.31	16	לילד יש שלושה ספרים משלו

ניתן לראות מהתשובות שמתקבל סידור אופייני - האימא צופה ומשחקת בזמן הפעילות של המדריכה ברוב המקרים. באופן פחות שכיח יש גם פעילות של האם לבד עם הילד הן בזמן שהמדריכה נמצאת והן בזמן שהיא איננה. פחות שכיח למצוא אצל הילדים צעצועים וספרים משלהם.

התחום אותו מנסים לעודד בבאר-שבע בצורה המשמעותית ביותר הוא התחום הקוגניטיבי –הקנייה ושימוש של מושגים. לכן בכל המשחקים יש הדגשה מרובה על המללה (ורבליזציה) של פעולות תוך מתן תשומת לב מיוחדת למושגים " –למטה"/"למעלה"/"בצד" ... שיום צבעים וחפצים, מושגי זמן "יום"/"לילה" וכדומה. נאמר לאמהות בצורה גלויה וסמויה שוב ושוב שצריך לדבר עם הילדים גם אם הם תינוקות.

תחום נוסף שבו מנסים לתת דגש מיוחד הוא תחום היחס הרגשי אל התינוקות והילדים. המדריכות מנסות להוות

דגם לכך שיש להחמיא לילד ובכלל להרעיף עליו התייחסות רגשית חיובית תוך התייחסות גם לנושא הגבולות. בכל מקרה הדגש הוא על המללה ולא על השימוש בשפה העברית – ולכן מעודדות האמהות להשתמש בשפות האמהרית והטיגרינית.

בטופס המעקב לצורך הערכה נמדדת ההתנהגות של האם במונחים של המללה רגשית עם הילד ובנוסף בנושא גבולות. התוצאות לגבי פריטים אלו מוצגים בלוח הבא:

לוח מס' 7: התנהגויות האם במושגי המללה והתנהגות רגשית. הציונים נעים בין 1 – בכלל לא ל- 3 הרבה מאד.

הנושא	מספר אמהות	ממוצע התשובות
האימא דיברה אל הילד באופן ספונטני לפחות פעמיים במהלך הביקור (לא כולל גערות)	16	2.50
האימא מגיבה להפקת קולות של הילד בתגובה קולית משלה ¹	7	2.43
האימא מגיבה לדיבור הילד בתיקון דבריו אם הם לא נכונים תחבירית ²	8	2.25
דיבור האם הוא מובחן, בהיר וברור	15	2.60
האימא נותנת מחמאות לילד באופן ספונטני לפחות פעמיים במהלך הביקור	16	2.75
האימא מלטפת או מנשקת את הילד לפחות פעם אחת במהלך הביקור	16	2.50
האימא לא צועקת על הילד במהלך הביקור	13	2.00
האימא מדווחת על לא יותר מאשר אירוע אחד של ענישה גופנית במהלך השבוע שחלף	13	1.15
האימא אינה גוערת או מפחיתה מערכו של התינוק במהלך הביקור	13	1.85

¹ – לגבי תינוקות שלא מדברים; ² – לגבי ילדים שכבר מדברים

עיון בטבלה מראה שכיחות גבוהה של התייחסות לילדים – גם חיובית ובמידה מסוימת גם שלילית – כך מאוד שכיח לצפות בדיבורים ספונטניים והתייחסות רגשית חיובית כגון ליטופים או נשיקות של האמה את הילד. לא נדיר כל כך מצד שני לראות באימא הגוערת או מעט מפחיתה מערכו של הילד במהלך הביקור.

ביישובים אחרים הועבר טופס שונה שבחן את התמיכה שנותנת האם לילד בזמן המפגש.

לוח מס' 8: מידת עידוד הילד בזמן הפעילות

ההתנהגות	כן	לא	הערות
האם מעניקה לילד משוב על הצלחותיו	57	13	"כל הכבוד!"; "יופי!"
האם מעודדת את הילד להתנסות ולהתרכז בחוויה	58	12	"תלמד, תלמד"; "תסובב"

אחת המעריכות ישבה עם מדריכות לגבי הילדים שבהדרכתן. היא שאלה את המדריכות שאלה פתוחה לגבי התקדמות הילדים במשך השנה: "מה למד הילד, במה התקדם במהלך השנה, מה השתנה מתחילת השנה ועד היום?". שאלה זו נשאלה לגבי 20 ילדים מכל הישובים, תוך בקשה לדוגמאות קונקרטיות ככל האפשר. להלן התשובות (שמות הילדים שונו למספרים על מנת למנוע זיהוי):

בני שנה עד שנתיים

בן שנתיים – מתעניין במשחקים הרבה יותר מאשר בתחילת השנה, מצליח להכניס צורות, מתקדם לאט אבל במצב יותר טוב ממה שהיה (נתניה).

שנה ושבעה חודשים – למדה להרכיב פאזלים ולגו, להכניס צורות לקופסא. (נתניה).

בת שנתיים – התפתחה מבחינת השפה, למדה להרכיב פאזלים, למדה שמות זיהוי צבעים. (פתח תיקווה)

בת 11 חודשים – למדה שמות של חיות זיהוי של חיות באמצעות חיקוי של קולן, מוטוריקה גסה. (פתח תיקווה).

בת שנה ושמונה חודשים – למדה להתרכז, להקשיב, להחזיק עיפרון, הרכבה ולהכניס צורות. (נתניה).

בת שנה ושבעה חודשים – קוראת בשמות, מזהה צבעים וצורות. (פתח תיקווה).

בני שנתיים עד שלוש

בת שנתיים ושבעה חודשים – למדה להרכיב פאזלים, לבנות בקוביות, צבעים, שמות של חיות. המדריכה מעדיה עליה כי היא מפותחת מאוד ומתקדמת מהר. (אשדוד).

בת שנתיים ושישה חודשים – למדה להחזיק עפרונות, לנסות לגזור, לצבוע להרכיב ושמות של צבעים, צורות ובעלי חיים. (אשדוד).

בן שנתיים וחמישה חודשים – למד להרכיב פאזלים, שמות של חיות, צבעים, לצייר, לגזור והתקדם מאוד בדיבור. (אשדוד).

בן שנתיים וחמישה חודשים – למד עברית (משפחה חדשה בארץ), למד כמה צבעים, להרכיב, לגזור, שמות של פרות וירקות. (אשדוד).

בת שנתיים – היא ואחיה היו משתוללים ולא מרוכזים, היום הם מרוכזים יותר, מקשיבים לסיפור, עונים על שאלות בקשר לסיפור וכבר לא זורקים ומקלקלים צעצועים אלא מבינים איך לשחק ולסדר במקום. הילדה למדה לזהות צבעים, צורות, להרכיב פאזלים עם חתיכות גדולות. (אשדוד).

בן שנתיים וחמישה חודשים – המדריכה מספרת שהוא ילד חכם מאוד אך היה מאוד לא מרוכז בהתחלה ותמיד עשה דברים אחרים ממה שהמדריכה ביקשה, אך במהלך השנה למד להתרכז, לשתף פעולה, להרכיב פאזלים ולמד צבעים. האם מלמדת אותו את הצבעים באמצעות בגדים ובעברית. פעולות של מוטוריקה עדינה עדיין

קשות לו. (אשדוד).

בת שנתיים- התפתחה מבחינת השפה, למדה להרכיב פאזלים, שמות וזיהוי של צבעים. (פתח תיקוה).

בני שלוש

בת שלוש – למדה להחזיק מספריים, לצייר עיגולים, לדבר, להרכיב פאזלים, צבעים ושמות של חיות. (אשדוד).
בן שלוש – היה בתחילת השנה ילד מאוד לא מרוכז ושובב. היום הוא עדיין משתולל אך יותר מרוכז, למד להרכיב, לצייר ברור יותר, לזהות צבעים, לא למד שמות. יש לו נכות קלה ביד וברגל והוא לא מספיק מטופל על ידי ההורים שלו ומשתולל מאוד. ההורים חוששים מהמוסדות וגם מסתירים מהמדריכה את מה שקשור בבריאותו. (אשדוד).

בת שלוש – למדה צבעים, מוטוריקה גסה (לזרוק ולתפוס כדור) ומוטוריקה עדינה (הרכבה) למדה לשבת מרוכזת זמן ארוך יותר. (נתניה).

בן שלוש – היה ילד איטי ועכשיו התקדם ביותר, הוא מדויק מאוד בעבודתו, למד הרכבה, צבעים, מאוד שקט בהליכותיו (כמו האם). בעבר היה מתבייש ולא משתתף בפעילות הקבוצתית אך היום הוא חופשי הרבה יותר עם הילדים האחרים ומשחק איתם. (נתניה).

בת שלוש – התחילה לדבר במהלך השנה. היום היא יותר מתקרבת למדריכה (קודם לכן הייתה מרוחקת וסגורה) היום מנשקת את המדריכה ומשחקת עם ילדים במפגשים הקבוצתיים. בהרכבה היא מצוינת ולמדה לצבוע ולצייר. (נתניה).

בן שלוש – היה מאוד לא מרוכז וחסר שקט בתחילת השנה, היום מסוגל להתרכז, לשבת וללמוד משהו חדש, למד הרכבה, שמות, מוטוריקה גסה ועדינה, אבל לא למד לזהות צבעים. (נתניה).

בן שלוש - שיחק במשחקים שהיו בבית ללא התאמה לגילו ועכשיו משחק בהתאם לשלב ההתפתחות שלו (ההורים למדו להתאים את המשחק לגילו). היה מבולבל ועכשיו מרוכז. למד הרכבה, מוטוריקה עדינה, שמות, צורות ולצייר. לא למד לגזור. (נתניה).

בת שלוש – למדה צבעים, צורות, שמות של חיות, מוטוריקה גסה ועדינה. (פתח תיקוה).

כל הילדים (הן מתצפיות והן מדיווחי המדריכות) שמחים מאוד אל המדריכות. אם בהתחלה היו רובם ביישנים וחלקם התמידו בשמירת מרחק מהמדריכה לפרק זמן מסוים הרי שאחרי מספר חודשים הם מחכים בקוצר רוח למדריכה ולא נדיר לשמוע קריאות שימחה מעברה השני של הדלת עם הגעתה או בכי כשהמדריכה הולכת. אחת המדריכות אמרה כי לרוב זהו הזמן היחידי שמקדישה האם למשחק עם הילד והוא זוכה בכל כך הרבה תשומת לב. דבר זה מעורר לא פעם קינאה של האחים הגדולים והמדריכות ערות לתופעה זו ומוצאות דרכים להעסיק גם את האחים הגדולים כשהם בבית.

כמו כן, למרות שכל ילד מתפתח בהתאם לגילו ויכולתו, ניתן להכליל ולומר כי רוב הילדים למדו לשתף פעולה עם המדריכה, לשבת במקום אחד, להקשיב, להתרכז ולהתעניין יותר מכפי שהיו בתחילת השנה.

קשה, כאמור, להעריך כיצד היו מתפתחים הילדים ללא התוכנית הביתית אך לעיתים עוזרות תגובות והערכות של אנשים חיצוניים לתוכנית כדוגמת האחיות של טיפת חלב. באשדוד – התקשרה אחות מטיפת חלב לאחת המדריכות לספר לה כי הילדים שמשותפים בתוכנית הביתית מפותחים יותר מילדים אחרים ובאופן מעורר

התפעלות. גם במקומות אחרים ספרו המדריכות כי ההורים ספרו להן שהאחות בטיפת חלב התפעלה מיכולתם של הילדים לבצע פעילויות הקשורות בשלב התפתחותם (מוטוריקה גסה, עדינה, הבנה, תגובה). או למשל, הרכזת שעבדה בקריית חיים ובמקביל בטיפת חלב טענה ש"רואה הבדל עצום בין ילדים שהיו בתכנית לבין אילו שלא. אלו שבתכנית ניגשים לצעצועים ללא פחד ועם סקרנות!"

דיווח מטיפת חלב במגדל העמק תומך גם במסקנה שילדים המשתתפים בתוכנית מראים התפתחות ברמת המשחק ובהכרת מושגים בסיסיים.

המשחק השבועי

בשלושת הישבים גדרה, עקרון ובת-ים מחזירות חלק גדול מהאימהות את הצעצוע ללא התייחסות וכן ישנן עדיין אימהות להם לא מושאלים צעצועים כיוון שהן לא מצליחות לשמור עליהם שלמים. בנושא ההשאלה צריך להנחות את המדריכות, להפוך את ההסבר לגבי הצעצוע שהושאל ואת הבדיקה האם הילד למד לשחק בו במשך השבוע לחלק אינטגרלי מהמפגש.

כל המדריכות מודעות לכך שהאימהות הן קהל היעד של התוכנית ובאסרטיביות המותאמת לתרבות האתיופית משלבות ומפעילות את האימהות במפגש.

לרב המדריכות משאירות משחק בבית בסוף המפגש. פעמים רבות כשהמדריכה חוזרת למפגש חדש לאחר שבוע המשחק עדיין סגור בקופסה. כנראה שי אמהות הפוחדת שחלק מהמשחק ילך לאבוד או שישבר. חלק מהמשפחות לא מעונינות באחריות זו בכלל ומסרבות להשאיר אצלן צעצוע.

מדריכה אחרות רואות בכל זאת תהליך חיובי. בחיפה אחת המדריכות התרשמה ש"ילד שלא מקבל הדרכה ביתית יושב כל הזמן, רואה טלביזיה ומקבל אוכל. לא שואלים את הילד ולא מתעסקים איתו". המדריכה השניה הוסיפה ש"יש אמהות האומרות: לילד אין עניין בלימודים, הילד ילמד בביה"ס". התוצאה היא שהילד כנראה חשוף לגירויים מצומצמים ביותר (בהשוואה לנהוג בתרבויות המערביות בעלות גישה פרו-אקטיבית לסביבה ולחיים בכלל). אך לאחר מספר הדרכות בהם הילד מכיר משחקים ולומד להשתמש בהם חשים שינוי בהתנהגות. מדריכה הוסיפה ש"בשבוע הראשון אני מלמדת פאזל ומשאירה אותו לאם שתשחק עם הילד- אם הם משחקים יש שינוי- הילד לומד להכניס את החלקים, דבר שלא ידע קודם!"

מתצפיות נראה שהמדריכות שמות דגש על לימוד האם לא פחות מאשר על עבודה עם הילד.

לוח מס' 9: התייחסות האמהות למשחק השבועי

הנושא	כך	לפעמים	לא	הערות
האם מבקשת מהילד להראות למדריכה כיצד הוא משחק במשחק שהושאל בשבוע שעבר	32	2	30	המדריכות מספרות שהן עצמן שואלות את האם ואת הילד. דבר שלא נצפה על ידי המעריכה
האם מתארת למדריכה מה קרה במשך השבוע עם המשחק	39	2	24	המדריכות טוענות שהן שואלות. בין התשובות: האחים

משחקים עם הילד, האחים הגדולים מקנאים. לא נצפה.				
לא רוצות לקחת אחריות על אובדן או שבר	20		36	האם מעונינת בצעצוע

כמחצית מהאמהות אינן מגיבות למשחק שהושאר ואינן מתייחסות אליו, למרות שהמדריכות טוענות שהן מעודדות אותן לעשות כך.

מניתוח הנתונים עולה שנושא השאלת הצעצועים/משחקים לוקה בחסר. חלק גדול מן המדריכות אינן שואלות מה קרה עם המשחק במהלך השבוע ואינן מבקשות לראות את הילד משחק במשחק שהושאל. ייתכן שמצב זה נוצר כיוון שתקופה ארוכה היו בעיות סביב השאלת הצעצועים - האימהות לא הצליחו לשמור עליהם שלמים והיו ישובים בהם לא נרכשו מספיק צעצועים ולכן התמקדו פחות בהיבט החינוכי - לימודי של השאלת הצעצועים. הסבר נוסף ייתכן ונעוץ בעובדה שכאשר מדריכה מבקשת לראות מה נעשה עם הצעצוע היא למעשה "בוחנת"/"מבקרת" את האם וזה תפקיד שקשה למדריכות לבצע בשל האינטימיות שנוצרה עם האימהות ובשל העובדה שלרוב הן גרות באותה העיר או השכונה ושייכות לאותה קהילה. לכן, חשוב להנחות את הרכזות לחדד את נושא ההשאלה והחזרה בכדי שיהפוך לחלק אינטגרלי ממהלך המפגש ולבחון יחד עם המדריכות קשיי יישום ודרכי פתרון.

העברת הלמידה:

האם האמהות המשתתפות בתוכנית מעבירות את הלמידה שלהן מילד אחד לילדים האחרים? תשובות המדריכות לא היו חד משמעיות. בדרך כלל לא ניתנה תשובה בכלל לשאלה. רק המדריכה מקריית חיים טענה: "לא מצפים שתהיה העברה אצל האמהות בין הילדים השונים. זה שאימא נחשפה לפעילות התכנית הביתית עם ילד אחד לא אומר שהיא תיישם עם אחר".

יחס למרכיבי הזהות, התרבות וההוויה העדתית בישראל.

נושא זה הוא חלק מהתוכנית. בחלק גדול מהמפגשים הקבוצתיים היה דיון בהשוואת החיים בין אתיופיה לישראל, באופן חוויתי ולא שיפוטי שנתן לגיטימציה לגעגועים ומקום למנהגים של העדה. המפגשים בחלקם נעשים באמהרית או בטיגרינית, ואין התעקשות על עברית. אין התעקשות על עברית גם בביקורי הבית. ישנן פעילויות שמכוונות להכרת המנהגים של העדה ולהכרת המורשת. המשחקים של מרכז המשאבים של עלמי"א בנויים כולם תוך התייחסות לתרבות של יוצאי אתיופיה. בבאר-שבע יש פעילות של הכנת ספרון "המשפחה שלי" שבו מועלה נושא השמות עולה הכאב שקיים בהקשר להחלפת השמות בזמן העלייה לרוב ע"י פקידי ממשלה שונים.

כתוצאת לוואי של התערבות התחדדו דילמות תוצר המפגש בין בני התרבות האתיופית ו"התרבות הישראלית". המדריכות הצליחו לזהות חלק מהן ולעלות אותן בראיונות. ברב המצבים המדריכות נדרשו להתייחס אליהן לפני המשפחות. הדילמות והפתרונות להן מעמידים במבחן

השטח את הגישה המוצהרת של עמותת עלמי"א ושל הגופים השותפים, כמו גם של כל אחד ואחד ממפעילי התוכנית: רב-תרבותיות מול פטרונזים והכוונה להטמעה. הדילמות לא פשוטות ומחייבות ליבון מעמיק וחיפוש פתרונות יצירתיים בהמשך. להמחשת הדברים מספר מצבים שהמדריכות תיארו:

השיחה הבאה בין המעריך ושתי מדריכות ממחישה דילמה סביב התנהגות הילדים הרצויה.

מדריכה א: 'יש אמהות שאומרות: הילד ילמד בביה"ס.

שאלה: מה שונה מאתיופיה והדברים שהיו רגילים שם בגידול הילד?

מדריכה א-: 'פה הילדים צריכים להיות חכמים. ילד אתיופי שקט נתפס ע"י האחרים כך שקרה לו משהו או משהו לא בסדר. הילד האתיופי צריך להיות כמו הישראלים האחרים. להצטרף אליהם.

שאלה: איך נתפסת ההתנהגות של הילדים הישראלים ע"י האמהות האתיופיות?

מדריכה ב: 'הישראלים חוצפנים, מדברים בגסות. הילדים האתיופים מאבדים את הכבוד להורים.

מדריכה א: 'מסבירים לאמהות שככה זה בישראל. לא צריך להיפגע.

מדריכה ב: 'מלמדים את הילד לא להיות שונה.

מדריכה א: 'צריך ללמד את הילד לא להיות שונה, כי אנחנו פה לא באתיופיה.

מדריכה ב: 'צריך ללמד לא לשכוח דברים מאתיופיה אבל אנחנו פה בישראל כמו: כבוד לאב ואם, סיפורים.

מדריכה א: 'צריך לשמר את כבוד ההורים. התוכנית לא מתייחסת לעניין זה.

איך אתן משמרות כבוד להורים?

מדריכה א: 'להישמע להורים. לא להגיד להורים: "אתם לא יודעים". לא להתחצף.

שיחה אחרת בין שתי מדריכות מתמקדת סביב מעמד בני המשפחה בתוכה וההשלכות לכך.

מדריכה ג: 'באתיופיה הגבר היה שולט בבית האישה הייתה אומרת "בסדר". במריבות האישה הייתה מקבלת מכות ושותקת-לפעמים ההורים של האישה היו מדברים עם הגבר. בישראל מתערבת המשטרה, וזה גורם למתח וערעור מעמד הגבר.

מדריכה ד: 'שם הגבר היה מלך- הוא היה מחזיק בכסף- האישה והילדים היו כנועים.

מדריכה ג: 'זה לא היה טוב, כי הילדים לא למדו.

מדריכה ד: 'באתיופיה בכפרים, לא היו רגילים לשלוח את הילדים ללמוד.

מדריכה ממגדל העמק ציירה היטב בעיה שפתרונה לא קל למשפחות:

"לפעמים למשפחות קשה לגשת למוסדות ולשירותים כי יש להן 7-8 ילדים קטנים בבית. האמהות לא מסוגלות להתחלק בין כולם וללכת לביה"ס ולפגוש כל הגורמים המטפלים. לפעמים אני מבקשת מהאבות להשתתף וגם ללכת לביה"ס אך הם לא רגילים לטפל בענייני הילדים".

מדריכה אחרת הררה לגבי ההתמדה של האם במשחק עם הילד לעומת הרגלים קודמים:

"לאחר מפגש ההדרכה בבית רב הסיכויים שהילד יחזור לגב של האם. לא בטוח שהאם משחקת איתו.

אני מקבלת שגם זה טוב לקחת את הילד על גב האם, לאם זה קשה זה גורם לכאבי גב- אך לילד זה נוח כמו בלול. הילד גם יכול לשחק עם רעשן, להסתכל... לסחוב בגב זה גם נוח לאם כי היא גם סוחבת את הילד וגם ידיה חופשיות לעשות דברים.”

לוח מס' 10: היחס למסורת, מתוך ראיונות עם המדריכות

בכל המשפחות קיימת מידה מסוימת של שימוש בשפה האמהרית בין אם אצל ההורים או הסבתות. יחד עם זה עדיין לא ברור עד כמה השיחה היא מורכבת ולכן יש מקום לפתח מדד זה.	האם את/ה משוחח/ת עם הילד אמהרית/טיגרית?
בכל המשפחות המדריכות מדווחות שלא מספרים לילדים הקטנים סיפורים מאתיופיה כיוון שהילדים נתפסים כצעירים מידי (עד גיל 3)	האם את/ה מספר/ת על החיים באתיופיה או העלייה מאתיופיה?
למעט משפחה אחת בכל המשפחות אוהבים מוזיקה ברובן גם רוקדים למוזיקה.	האם אתם שומעים מוזיקה מאתיופיה?

העצמה

המדריכות משדרות לאימהות מסר של העצמה בעצם העובדה שהן נשים אתיופיות העובדות בעבודה מקצועית ומתפרנסות ממנה. אחת המדריכות היא גרושה שמפרנסת לבדה שני ילדים. המדריכות אכן מהוות מודל לחיקוי עבור האימהות, אולם, לעיתים נראה שהאימהות תופסות את המדריכות כמודל לחיקוי שבלתי אפשרי להשיגו. לדוגמא, ברחובות, ישנה אם לשני ילדים (ילד בן 3.5 ותינוקת בת חצי שנה) שאינה יוצאת מהבית. כיוון שהילד שעומד ללכת לגן אינו מכיר מיומנויות בסיסיות כמו ציור וגזירה, המדריכה בקשה שהאם תקנה לו צבעים, ניירות ומספריים, האם הסכימה אך לאחר דיון קצר בנושא שאלה את המדריכה אם היא תוכל לקנות עבורה והיא תחזיר לה את הכסף. האם תופסת את המדריכה כיכולה ומסוגלת ואת עצמה כחסרת אונים. קשה להעריך את מידת ההעצמה של האמהות בתוכנית. ניתן להניח שמכיוון שהן מקבלות הרבה אינפורמציה מהמדריכות ורוכשות מיומנויות חדשות גם במה שנוגע לחינוך הילדים, הן נמצאות במקום טוב יותר מאשר בתחילת התהליך. עדיין אנחנו מדברים באוכלוסייה חלשה מאד, חלקה לא דובר עברית, חלקה לא יודע לקרוא ולכתוב בשום שפה, ורובם מתקשים להבין את הסביבה החדשה שהם חיים בה.

קשרים חברתיים בין אמהות מחוץ לשעות המפגשים הקבוצתיים

אחת המטרות המרכזיות של המפגשים הקבוצתיים היא ליצור רשתות תמיכה ושייכות חברתית חדשות כתחליף לקהילה המסורתית. קשה לאמוד את עוצמת הקשרים החדשים שנוצרו. ברחובות, בטיול הסיום לחי –כיף, מלבד אם אחת שלא היה לה קשר עם האימהות והסתובבה עם המדריכה,

האימהות התגודדו בתתי קבוצות של 2,3 אימהות שניכר היה שיש בניהן קשר גם מעבר לתוכנית. בקרית עקרון כיוון שזהו ישוב קטן ובזכות המפגשים הקבוצתיים נוצרה רשת קשרים בין האימהות, ביטוי לכך הוא אחוזי ההשתתפות הגבוהים, אחריותן להבאת הכיבוד למפגשים ללא התערבות המדריכה והעובדה שהן נשארות גם לאחר שהמפגש הסתיים.

גם כאן, אנחנו מדברים על קשרים חברתיים ברמה הראשונית ביותר. רוב הנשים, גם לאחר שהן פוגשות אחת את השנייה מספר פעמים, נשארות במעגלים המוכרים של המשפחה המורחבת. קשרים בין נשים כפי שמוכרים בחברה המערבית אינם מקובלים ואינם נפוצים. יחד עם זאת יש חשיבות להיחשפות לנשים אחרות עם בעיות דומות ושמחמודות מול אותם דברים. הידיעה שאינך לבד, שלא רק לך קורים דברים, היא חשובה מאד ויכולה לעזור בהתמודדות היומיומית הקשה של הנשים.

תוצאות

בטוח הביניים:

מעבר לתוצאות לטווח המידי שהוצגו עד כאן, ניתן לצפות למספר תוצאות לטווח רחוק יותר, טווח הביניים. כמובן שמדובר בתוצאות יחסיות, כלומר באופן יחסי למה שהיה מצופה ללא התוכנית, ובאופן יחסי למצב ההתחלתי של האוכלוסייה בתוכנית. כלומר מדובר בשינויים קטנים, אולם משמעותיים. שינויים שיכולים להיות התחלה של השתלבות שוויונית בחברה בישראל, בתנאי שימשיכו לטפח אותם ולתמוך בהם.

הנושאים שבהם מצופה שינוי כזה הם:

מעורבות מסוימת ואקטיביות של האם בחינוך הילד כשילך לגן.

הפנמה של הרגלים המותאמים לאורח החיים בישראל.

עוצמה רבה יותר בהתמודדות עם מוסדות ובהתמודדות עם בעיות אישיות.

קשרים חברתיים ובפרט קשרים עם משפחות אתיופיות אחרות.

מעורבות קהילתית.

שימור הקשר העמוק עם המסורת האתיופית ושהילדים יהיו מחוברים אליה דרך סיפורי משפחה, זיכרונות של

הדורות הקודמים, סיפורי עם, מוזיקה ועוד.

מסקנות והמלצות

תלות מול עצמאות ועוצמה

התוכנית הביתית היא תוכנית של העצמה מכיוון שכל מטרתה להעצים את יכולות המשתתפים להתמודד מול מצבי מציאות שונים שעומדים בפניהם. התוכנית מיועדת להקנות ידע נוסף ודרכי התמודדות נוספות לאוכלוסייה המטופלת.

מכיוון שכך, הפעילות של המשפחות בתוכנית, הן בביקורי הבית והן בפעילות הקבוצתית היא בעלת תרומה משמעותית לסיכויי המשפחות להשתלבות טובה יותר בחברה. חשוב לזכור שאנו מדברים במשפחות שכוחן ויכולתן נלקחו מהן עם המעבר למדינת ישראל. בעולם בו חיו באתיופיה היו אלה משפחות מתפקדות לכל דבר.

המעבר למדינה ששפתה ונוהגיה זרים לחלוטין העמידה אותם בעמדת נחיתות, לא בגלל חוסר ביכולות אישיות או משפחתיות, אלא בשל תנאי חיים שהם לחלוטין בלתי מוכרים. חשוב להתייחס לאנשים כאל אנשים בעלי יכולת ולספק להם את הידע והכלים הנדרשים להתמודדות החדשה, ולא ליצור מצבים שיוצרים תלות. המסר של התוכנית כאן הוא לעיתים דו משמעי. מצד אחד ישנו מסר ברור ביותר במה שאמור בנושאי חינוך. ההורים הם האחראיים על גידול ילדיהם, ולא גורמים חיצוניים כאלה או אחרים. להורים מוקנים כלים נוספים על כלי ההורות שכבר יש בידם, על מנת להתאים את תהליך גידול הילדים למקובל בארץ הקולטת. מכיוון שהאחריות נשארת אצל ההורים, המסר הוא מסר של העצמה. הורים למעשה מרחיבים ומחדשים את רפרטואר ההורות שבידם.

מצד שני יש מסר לא ברור במה שאמור בחלק מנושאי חיי היום יום. הנושאים שבהם התוכנית מטפלת כמו נושאי תזונה, בריאות, התאמת לבוש – מטופלים בצורה שמחזקת את המשפחות. נותנת בידם ידע נוסף וכלים להתמודדות. אולם הרבה נושאים אחרים, בעיקר במה שאמור בהתמודדות מול הביורוקרטיה הישראלית, ישנו חשש של יצירת תלות.

התלות עלולה להיווצר בעיקר משום שהמדריכות שמשקיעות כל כך הרבה אנרגיה בתפקידי גישור בין המשפחות בהנחייתן לעולם בחוץ אינן מקבלות הנחייה כיצד לעשות זאת. בחלק מהמקרים הן בעצמן לא ממש יודעות את התשובות, וכתוצאה מכך הן בדרך כלל מנסות לפתור את הבעיה עבור המשפחה ולא ללמד אותה להתמודד.

אין כאן פתרונות פשוטים. תיאור המקרה הבא ממחיש זאת: במשפחה מסוימת קיבלו מכתב מקופת חולים שבו נכתב שיש לקבוע תור דחוף לרופא עיניים, אבל בני המשפחה לא ידעו מה כתוב שם, כך שלאחר שהתברר באמצעות המדריכה במה עסק המכתב היא גם התקשרה לקבוע תור.

המדריכה בוודאי עשתה את הפעולה האנושית הנדרשת. היכולת שלה במקרה זה לתת למשפחה כלים להתמודדות מיידית היא מוגבלת. אבל התייחסות רחבה יותר של התמודדות מול ביורוקרטיה שהיא הרבה פעמים אטומה, של הבנה של מערכות שונות כמו מערכות הבריאות ואחרות, הופכת להיות צורך עבור המדריכות ועבור המשפחות שחשוב לתת עליו את הדעת. גם כאן כמו בנושאים האחרים צריך לתת למשפחות את תחושת המסוגלות ולתת להם כלים ולו בסיסיים להתמודד ולא ליצור מצב שהמדריכות מתמודדות בשבילן. כמובן שיש כאן דילמה – על כמה דברים יכולה התוכנית להתפרש, והרי התוכנית היא בעיקרה תוכנית חינוכית. מצד שני, הנושאים האלה מטופלים על ידי המדריכות בכל מקרה, וחשוב לתת בידן כלים לעשות זאת נכון.

המדריכות

המדריכות תטופלנה בהרחבה בפרק הבא.

מה שניתן לומר על סמך הפרק הזה שיש כאן קבוצה של נשים שהיא בדרך כלל מסורה מאד ובעלת יכולת שעובדת בתנאים לא קלים.

חלק מהמדריכות עדיין אינן ברמה מקצועית מספיק טובה. נקודות חולשה עיקריות של המדריכות כפי שמצפו בתוכנית:

יכולת לשלב בני משפחה נוספים על האם בפעילות. בעוד חלק מהמדריכות מסתדרות בלי בעיות עם ארבעה ילדים בפעילות, מדריכות אחרות אינן יודעות כיצד להתמודד עם דמויות נוספות כמו האבא, הסבתא או ילדים

אורחים. חשוב לחזור על נושא זה במהלך ההדרכות וההנחיות. פעילות דלה, מכנית וחסרת יצירתיות – חלק מהמדריכות לומדות את הפעילות יחד עם האמהות שבהנחייתן. כשהן מגיעות לבית אינן מסוגלות אלא לחזור באופן מכני על דוגמת הפעילות שראו בהנחיה. זהו גם עניין של זמן וניסיון. אולם נראה שצריך להרחיב עוד בנושא בזמן ההנחיות. אותו דבר נכון במה שאמור בצעצוע השבועי. חלק גדול מהמדריכות עדיין אינו יודע לשווק נכון את הצעצוע או המשחק וכתוצאה מכך מחצית האמהות אינן עושות בו שימוש. חשוב לתת על כך את הדעת. צריך גם למצוא פתרונות לשמירת הצעצועים פרט להחתמת האמהות, עניין שמרתיע אותן מאד. מתן אחריות להורים לגבי הצעצוע המושאל, עם כל הקושי שהדבר גורם, הוא חשוב ביותר. הדבר לא מכוון לעדה אתיופית בלבד. הורים וילדים צריכים ללמוד לשמור על הצעצוע כמו גם לשמור על ספר הספריה השבועי של הגן, על ספרי לימוד שהם מקבלים מבית ספר, על ספרי לימוד שהם קונים אבל יוכלו לשמש לאחים אחרים, הם צריכים לפתח הרגלי ביקור בספריה העירונית... ועוד. שפה – שפה איננה רק עברית. זהו מסר שעבר. אבל שפה היא אמצעי תקשורת חשוב, שבאמצעותו לומד הילד מושגים שיאפשרו לו בעתיד להתמודד עם למידה פורמלית. חלק גדול מהמדריכות אינו יודע מספיק מושגים או שאינו יודע להקנותם. בבאר-שבע בעבר נמצא ממצא זה ונראה שהיום המדריכות והרכזות מקפידות מאד על הנושא של שימוש מושכל בשפה. חשוב להקנות למדריכות ולאמהות את הידע להמליל פעילויות ולשיים אותן. לא רק "יופי!" כשהילד מצליח, אלא "יופי שמת את העיגול בפתח העגול", "שמת את הקוביה האדומה מעל הכחולה" וכדומה. קושי לגוון פעילויות עבור משפחות שונות. זהו קושי אמיתי, וכמו שאר הדברים הוא עניין של ניסיון, ידע ומיומנות. חשוב לעבוד עוד גם על נושא זה.

לסיכום

הסך הכל, אם נתייחס לעובדה שברוב היישובים התוכנית היא חדשה, וסובלת מבעיות ינקות, המדריכות והרכזות הן חדשות יחסית בתפקיד, ויש עדיין בעיות של זמן, מקום, משאבים והדרכה, הרי שסך הכל מדובר בתוכנית שפעלה יפה וענתה על הצרכים שעליהם רצתה לענות בצורה טובה ביותר.

פרק ג': מדריכות

הנחות לגבי צורכי המדריכות¹

התוכנית מחשיבה את בני העדה עצמם, "שמכירים את תרבות המוצא על הקודים המיוחדים שלה, על המקובל והבלתי מקובל, על מה שניתן לעשות ומה שלא כדאי", כסוכנים טובים ביותר "להקניית כלים להורים להיות המחנכים העיקריים של ילדיהם בתרבות הקולטת" ו"לזמן התפתחות תקינה של הילדים והעשרתם, שיעזרו בשילובם במערכת החינוך בפרט, ובחברה הקולטת בכלל" (לזמן-רוזליס, 1997).

המדריכות הן הגשר שבין אוכלוסיית הנהנים מן התוכנית: אוכלוסיית יוצאי אתיופיה לבין הידע והכלים שהתוכנית מנסה להקנות: דרכי התמודדות בחברה מערבית מודרנית. הן למעשה החוליה החשובה ביותר של התוכנית. הן צריכות להיות בעלות תכונות וידע שיאפשרו להן להיכנס למשפחות ולתרום להן, הן צריכות להרגיש מספיק בטוחות בידע שלהן כיצד ומה להקנות למשפחות על מנת שתוכלנה לתווך את הידע הנדרש למשפחות, והן צריכות להרגיש מספיק בטוחות לתווך את הידע התרבותי-המקצועי שלהן לרכוז ולמפעילי התוכנית.

המדריכות כנשים ואמהות בנות העדה האתיופית נתפסות בו זמנית כחלק מקהלי היעד של התוכנית וכגורם המפעיל את התוכניות בשטח. בתור שכזו יש למדריכה צרכים מיוחדים:

1. העצמה כאישה/אם בת לעדה האתיופית.

2. העצמה בתפקידה כמדריכה מקצועית המתערבת בקהילה:

• מול המשפחות.

• מול הרכוז והגורמים המפעילים.

• מול קולגות במחלקה

3. העצמה מקצועית:

• הבנת המטרות של התוכנית. (למשל: התייחסות לאימהות כאל קהל יעד מרכזי של התוכנית,

מסרים מעצימים להורים ולא אספקת פתרונות, שימור המורשת האתיופית וכדומה).

4. הכרת מרכיבי התוכנית הביתית השונים כגון:

• ערכי היסוד ורציונאל הפרוייקט הדוגל בפלורליזם תרבותי ומכיר בערך שילובה של המורשת התרבותית של יהודי אתיופיה בחינוך הילדים בישראל.

• הבעיות בהן התוכנית מתמקדת כגון קשיי הגירה, בעיות ההשתלבות בחברה הישראלית ומפגש בין תרבויות בכלל ובכל הנוגע לגידול ילדים בפרט.

• המטרות שהוגדרו בתוכנית לדוגמה, לזמן התפתחות תקינה של הילדים, להעשירם ולקדם את סיכויי שילובם כשוויים במערכת החינוך בפרט, ובחברה הקולטת בכלל, ובמקביל להעלות את הדימוי העצמי ותחושת המסוגלות של הוריהם שהיגרו מאתיופיה.

¹המדריכות בתוכנית הן מדריכות סמך מקצועיות. בכל מקום שבו מוזכרות מדריכות, מדובר במדריכות סמך מקצועיות. זאת בשונה מהרכוז שהן ברובן עובדות סוציאליות, ובכל מקרה עובדות מקצועיות.

- אוכלוסיית יעד שנבחרה, ילדים מזמן לידתם ועד גיל 3 שאינם במסגרות חינוך והוריהם.
 - אסטרטגיית התערבות המתייחסת למשחק כדרך העיקרית של הילד ללמוד וגישה מעצימה המחשיבה את ההורים כמחנכים הראשונים והחשובים ביותר של ילדיהם.
 - שיטות לפיהן התוכנית פועלת כגון הדרכה אינדיבידואלית, הניתנת לאם בביתה אחת לשבוע, משחקים והפעלות לגיל הרך.
 - המוסדות והארגונים התומכים ותפקידם בתוכנית.
 - ידע תיאורטי על שלבי התפתחות הילד והפעילויות המתאימות לכל שלב.
 - ידע מעשי, כולל הכרות עם משחקים ודרכי הפעלה של ילדים בגיל הרך.
 - הבנת המאפיינים המיוחדים בעבודה עם העדה כמו: קשיי קליטה, תפיסת זמן וארגון זמן
 - התנסות בתכנון והדרכה במפגש קבוצתי למבוגרים, ובשילוב פעילויות למבוגרים וילדים
 - מיומנויות ארגון של הדרכה ביתית וקביעת יעדים אופרטיביים לכל פגישה ומשפחה ולשנה כולה.
 - הכרות עם המשפחות והילדים בתוכנית
5. השגת לגיטימציה כמדריכה בה ניתן לתת אמון, למול עמיתים לעבודה, המוסדות הרלוואנטיים ולמול משפחות.
- על מנת שתוכל לעמוד בכל הדרישות האלה צריכה המדריכה לקבל הכשרה מספקת, הדרכה וליווי מקצועי, וכך שכר, ואלו שני הצרכים האחרונים.
6. הדרכה וליווי מקצועי.
7. צורך כלכלי – שכר

תשומות

המדריכות הסמך מקצועיות, כנשים ואמהות (פרט לאחת) בנות העדה האתיופית נתפסות בו זמנית כחלק מקהלי היעד של התוכנית וכגורם המפעיל את התוכניות בשטח. כפי שהעמותה מצביעה: "אוכלוסיות היעד של התוכניות לגיל הרך בעמותה היא כפולה: לא רק הילדים, אלא גם ההורים. מעבר לכך ניתן לראות גם את המדריכות כאוכלוסיית יעד".

על כל צורכי המדריכות, כפי שהוזכרו בפרק ההנחות דלעיל (פרט לשכר) היו צריכים לענות ההדרכה של הרכזת ביישוב, הקורס הארצי שמערך בבית הספר המרכזי לעובדי רווחה, הדרכה שלרכזות ההדרכה הארציות, מרכז המשאבים בבאר-שבע ושיבות ועדות היגוי.

משכורת ותנאי העסקה

בבדיקת התשומות נלך מן הקל אל הכבד, ונתחיל עם תנאי העסקה של המדריכות. המדריכות מקבלות שכר ממספר גופים: מהרשות המקומית, ובאופן עקיף ממשרד העבודה והרווחה (שמתקצב את הרשויות בגין הפרויקט), אבל גם מגופים שונים אחרים. הגופים המממנים שונים מיישוב ליישוב, וכך גם שונות המשכורות בין מדריכה למדריכה. חלק מהמדריכות אינן עובדות הרשות המקומית (כמו למשל ברחובות) וחלקן כן. גופים נוספים הם למשל מת"ב, PACT וגופים תורמים אחרים.

שכר המדריכות נמוך, וכאמור לא תמיד נמשך לאורך השנה. עומס העבודה גדול (12 משפחות למדריכה, זמן להדרכה, הנחייה והשתלמויות שלה, זמן להכנת הפעילות בבתים והפעילות הקבוצתית). פעמים רבות הביעו המדריכות חוסר שביעות רצון מהמשכורת ותנאי העסקה, בפרט לאור העובדה שעבודתן חורגת לא פעם משעות העבודה הפורמאליות. לעתים קרובות נדרש מהן להשקיע שעות נוספות שתמורתן אינן מקבלות תגמול. כמו כן לא תמיד הן מקבלות החזר בגין נסיעות להשתלמויות, ישיבות, הכנות למפגשים, שיחות עם המעריך ובמקרים של ליווי משפחה בטיפול בבעיה מיוחדת. תפקיד המדריכה נתפש על ידי המדריכות כתובעני מאוד ולעתים אף שוחק מאוד.

בכמה מקרים לא הבינו המדריכות כיצד מחושב שכרן או מדוע מדריכות שונות באותו יישוב מקבלות שכר שונה. בנוסף, תחלופת המדריכות לא מבוטלת. בסוף שנת 2000 עזבה מדריכה אחת במגדל העמק ובחיפה הופסקה העבודה של מדריכה אחרת. מדריכה אחרת בחיפה תפסיק את עבודתה עקב לידה לאחר תקופה קצרה משנה. אנו מכירים לפחות מדריכה אחת שפרשה בסוף השנה בשל שכר נמוך וחובת ההשקעה של זמן בהשתלמות. היא העדיפה לשמור על מקום עבודה קבוע בבוקר. מדריכות אחרות חושבות על פרישה והמשך לימודים וחשות מאוד מתוסכלת מהשכר.

המדריכות מציינות בכל הזדמנות את התסכול מהשכר ואת תקוותן למצוא מקום עבודה מתגמל יותר. תנאים אלו מקשים על ההתבססות והיציבות בתפקיד. לפי דברי רכות הפרוייקט בקריית חיים ורכוז נוספות, קשה מאוד לאתר מדריכות טובות המעונינות לעבוד בתוכנית. אי-הוודאות התעסוקתית לאורך זמן יוצר בעיה גם לעובדת עצמה שחסרה את הביטחון התעסוקתי ומקצועי, וגם לתוכנית מכיוון שהיא מגבילה את יכולת התוכנית לשמר את ההון האנושי, ולנצל את הידע והניסיון שצברו המדריכות בזמן עבודתן. ניתן לשער שההזדהות העמוקה המתפתחת בין המדריכה לתפקיד ולמשפחות מגבירה את המסירות והמוטיבציה שלהן לעבודה. מגבלות שוק העבודה והקושי למצוא עבודה מתאימה לכישורים שלהן, אף הם תורמים למוכנות להשקיע בתפקיד למרות התנאים. אך ספק אם הם יספיקו בכדי לשמור הון אנושי זה בפרוייקט לאורך הזמן. אפשר אולי לחשוב כיצד לתת תגמולים חומריים ואחרים המעניקים תחושה של תמורה הוגנת לעבודה המוקדשת על ידי המדריכה.

הדרכה והנחיה אישית

כל מדריכה אמורה לקבל הנחייה אישית שתסייע לה לתכנן את ההדרכה הביתית השבועית במשפחות ואת המפגשים הקבוצתיים, שתזמן מסגרת להתלבטות בדילמות, לגיבוש דרכי פעולה מותאמים לצרכים המקומיים ולקבלת תמיכה אישית. ההנחיה אמורה להתקבל ממנחה מקצועי/ת מצויה בגיל הרך ומכירה את קהילת יוצאי אתיופיה. מצד שני המדריכה אמורה להעביר את הידע שלה במה שנוגע למנהגי העדה ולתרבותה אל הרכוז ואל רשויות הרווחה.

ברחובות - הרכוז עד ינואר 2001 והרכוז המחליפה לאחר מכן נפגשו עם שתי המדריכות יחד לפגישת הדרכה פעם בשבועיים.

בת -ים - הרכוז נפגשת עם המדריכה אחת לשבוע למשך שעה, הרכוז מדווחת שהמדריכה הביעה רצון להיפגש פעמיים בשבוע כמו שהייתה נפגשת עם הרכוז הקודמת אך כרגע מבחינה טכנית זה לא מתאפשר. בקריית עקרון - פעם בשבוע מתקיים מפגש הדרכה פורמלי, מעבר לכך, הרכוז והמדריכה נפגשות יומיום ולכן ההנחיה היא ספונטנית ואינטנסיבית הרבה יותר ממקומות אחרים. המדריכה משתפת את הרכוז בבעיות שעולות

מהשטח באופן יומיומי ויחד הן מנסות לפתור אותן. פעם בשבועיים הן מתכננות יחד מפגש קבוצתי. אולם הפרויקט בקרית עקרון לא ממשיך. המדריכה סיימה את עבודתה והתוכנית לא תופעל יותר. בנתניה – מתקיימת הדרכה קבוצתית לארבע המדריכות על ידי הרכזת, אחת לשבוע במשך 4 שעות. במשך מספר שבועות קיימה הרכזת הדרכות אישיות לכל אחת מן המדריכות אך היות והעדיפו את ההדרכה הקבוצתית חזרה ההנחיה להתקיים במתכונת קבוצתית.

בפתח תיקווה - נפגשת הרכזת עם שתי המדריכות לפגישת הנחיה אחת בשבוע למשך שעה וחצי. באשדוד - לא הייתה רכזת קבועה לשתי המדריכות ובמהלך השנה נערכו פגישות הנחיה ספורות ולא סדירות. עד לאחרונה פעלו המדריכות למעשה ללא ליווי והנחיה של רכזת. לאחרונה התמנה רכז זמני, שהוא עובד הלשכה לשירותים חברתיים באשדוד ובן העדה. אחת לשבוע הוא נפגש עם שתי המדריכות לשעה וחצי. בבאר-שבע פגישות הצוות במרכז המשאבים בבאר שבע התמקדו בתכנון משותף ספציפי של הפעילות הקרובה. בפגישות אלה בשיתוף עם הרכזת גם עלו בעיות בנוגע לפעילות השוטפת. לרוב בפגישות אלו נעשו הכנות של חומרים לקראת הפגישות במשפחות או הכנת דומות לפגישות הקבוצתיות. היבטים אלה של הכנות "טכניות" בלטו יותר מאשר פעילות הדרכתית בפועל.

בקרית חיים המדריכה נפגשה להדרכה לפחות פעם בשבוע עם רכזת הפרוייקט עד עזיבת האחרונה את התפקיד בפברואר 2001. רכזת הפרוייקט היתה מועסקת כמנחה חיצונית לצורך הפרוייקט במיוחד. היא היתה עו"סית במקצועה וממוצא אתיופי. מאז עזיבת אותה רכזת המדריכה הפסיקה לקבל הדרכה אישית. במגדל העמק המדריכות קיבלו הדרכה אישית מרכז הפרוייקט פעם בשבוע במשך כל השנה. רכז הפרוייקט הוא עובד לשכת הרווחה, עו"ס במקצועו וממוצא אתיופי. בחיפה ההדרכה ניתנה על ידי העו"סית האחראית לעולי אתיופיה בלשכה שבנוסף קיבלה על עצמה את תפקיד ריכוז התוכנית. ההדרכה ניתנה ביחד לשתי המדריכות במקום. הפגישות לא היו סדירות. על פי טענת הרכזת: "זה טעות שריכוז התוכנית יעשה ע"י עו"ס לשכה שיש לה עוד תוכנית; לא מצליחים להקדיש את המקסימום זמן הפנוי והמרץ".

רמלה – מפגשים אישיים שבועיים עם כל מדריכה ומפגשים משותפים לקראת פעילות קבוצתית. לוד – מפגשים שבועיים קבוצתיים לשלושת המדריכות ביחד, למעט מקרים בהם יש בעיות מיוחדות אז ניתן זמן נוסף למדריכות באופן אישי. אין הכנה של מפגשים קבוצתיים כיוון שהם מועברים על ידי מנחים חיצוניים. ראשון לציון – מפגשי הנחיה שבועיים משותפים לשתי מדריכות חדשות. יבנה – מפגשי הנחיה שבועיים משותפים לשתי מדריכות. גדרה – מפגשים אישיים שבועיים עם מדריכה וותיקה (שנה שניה). מדריכה נוספת וותיקה אף היא נוספה לצוות לקראת סוף השנה.

מבשרת ציון – מפגשי הנחיה שבועיים אישיים עם מדריכה אחת. בית שמש – מפגשי הנחיה אישיים שבועיים עם מדריכה אחת. קריית גת - ההדרכה וההנחיה קבועה מראש ונערכת פעמיים בשבוע: שעת הדרכה פרטנית בין הרכזת לבין כל אחת משתי המדריכות, ושעת הדרכה משותפת, לעיתים בהשתתפות רכזת ההדרכה הארצית. נתיבות - מפגשי ההדרכה נקבעים לפעם בשבוע לאחר פעילות אצל המשפחות. המפגשים התבטלו פעמים רבות

מסיבות שונות (אילוצים, שביתות מרובות, מחלה). יש מפגשים אקראיים בין השתיים היות והמדריכה מגיעה כמעט כל יום ללשכה כדי להצטייד במשחקים. קריית מלאכי - הרכזת מקיימת מפגשי הדרכה קבועים עם המדריכה. באמצעות המעריכה נוצר עם קריית גת קשר והרכזת והמדריכה הוזמנו לבוא לימי ההדרכה עם רכזת ההדרכה הארצית. המפגשים הועילו להן מאוד והמדריכה סיפרה שהדבר תורם לחיזוק הידע שלה.

בחלק גדול מן היישובים נמצא כי פעילויות שונות מעכבות את המפגשים האישיים הקבועים מדי שבוע ולכן באופן ממוצע ניתן לומר כי מפגשים מתקיימים לאורך השנה כל שבועיים. ברוב היישובים בהם יש יותר ממדריכה אחת לא מתקיימים באופן סדיר מפגשים אישיים וההנחיה היא בעיקרה קבוצתית.

הדרכה ארצית

המדריכות והרכזות בכל היישובים השתתפו, אחת לשלושה שבועות, לאורך רוב השנה ביום לימודים בתל אביב מטעם עלמי"א ובית הספר המרכזי להכשרת עובדים בשירותים החברתיים. הרכזת המחליפה ברחובות לא השתתפה בהשתלמות זו כיוון שהחליפה את הרכזת באופן חלקי. הרכזים הזמניים באשדוד לא השתתפו גם הם. ההשתלמויות היו מיועדות ללמידה ממומחים, למידת עמיתים ותמיכה בין-אישית מעבר ליישובים. ההשתלמות היתה מיועדת למדריכות ולרכזות ביחד מתוך התפישה של שוויוניות הידע בין המדריכות לרכזות. כלומר, הרכזות תענקנה את הידע שלהן על החיים בחברה מערבית, ואילו המדריכות תענקנה מן הידע שלהם על התרבות והמנהגים של יוצאי אתיופיה בישראל. אחת הבעיות שיצרו ההשתלמויות בבית הספר היא הקטנת התשומות למשפחות. בגלל השעות המצומצמות שעובדות המדריכות, באתם שבועות שבהם נערכה השתלמות בבית הספר המרכזי, לא הגיעו המדריכות לבתי המשפחות. כלומר אחת לשלושה שבועות המשפחות לא קבלו הדרכה ביתית. בית הספר המרכזי להכשרת עובדים בשירותים החברתיים סירב לתת למעריכים אפשרות כניסה לבית הספר, לפיכך אין בידי הצוות מידע בלתי אמצעי על הקורס.

הדרכה של מרכז המשאבים ורכזות הדרכה ארציות

רכזות הדרכה ארציות, בנוסף על תפקידן בקורס המשותף שנערך בבית הספר לעובדי רווחה, הסתובבו בין היישובים ונתנו הדרכות לרכזות ולמדריכות. הדרכות אלו היו ספורדיות ועל פי צורך, מכיוון שעיקר המשאבים הופנו אל הקורס בבית הספר המרכזי. במרכז המשאבים בבאר-שבע נערכו הדרכות בעיקר למדריכות גן הורים אבל גם אחרות. הדרכות אלו זכו להערכה רבה מצד המשתתפות.

ועדות היגוי יישוביות

בכל היישובים מתכנסות ועדות היגוי יישוביות. תדירות ועדות ההיגוי רבה ביותר במחוז המרכז. אחת לחודשיים וחצי עד שלושה חודשים. עובדה שיצרה רצף פעילות ומעקב, והשאירה את כל השותפים לתוכנית בתמונה,

כשהם מעודכנים כל הזמן ויכולים להגיב בזמן אמת. במחזות אחרים היתה התדירות פחותה בהרבה, או שכמעט ולא התקיימו ועדות היגוי בכלל. המדריכות משתתפות בוועדות ההיגוי ולעיתים מזומנות משתתפת גם אחת האימהות בתוכנית (או יותר) ומספרת על התוכנית מנקודת מבטה. ועדות ההיגוי בעצם הוציאו את המדריכות מהפינה שלהן שבין הרכות לאמהות ונתנו להן נקודת מבט נוספת, רחבה יותר. ועדות ההיגוי איפשרו למדריכות לראות את התמונה העירונית הרחבה, לפגוש אנשים שונים שקשורים לתוכנית, מזוויית שונות, וכמובן נתנו למדריכות במה להעלות בעיות מסוגים שונים או פשוט לדווח על מה שקורה עם המשפחות. תיאור רחב יותר של הוועדות העירוניות יופיע בפרק שעוסק בארגון היישובי.

פעולות

הדרכה והנחייה

תהליך ההדרכה וההנחייה בין רכזת למדריכה יכול לקבל צורות שונות על פי אופי היישוב. להלן שלוש דוגמאות לשלושה טיפוסים הדרכה:

ברחובות - כמו בהרבה יישובים אחרים - מפגש ההדרכה הוא קבוצתי, ויש לכך יתרונות וחסרונות. מחד, ההדרכה המשותפת הולידה שיתוף פעולה בין המדריכות בהכנת והעברת המפגשים הקבוצתיים, שתי המדריכות קנו יחד את החומרים למפגשים ועזרו אחת לשניה בהעברתם (המדריכה שבאה לעזור שמרה על הילדים בזמן שהשניה העבירה את המפגש). מאידך, לטענת הרכות המחליפה, במהלך מפגשי ההדרכה, מדריכה אחת העלתה יותר בעיות מהשטח לעומת המדריכה השניה, הבדל זה ייתכן ונובע מכך שהמדריכה השנייה, שהינה מבוגרת יותר, מתקשה לחשוף את קשייה במסגרת זו. לכן, צריך לשקול את האפשרות להיפגש עם כל אחת מהן בנפרד או לסירוגין לערוך פגישה משותפת ופגישה בנפרד.

הרכות המחליפה שאיננה בת העדה תיארה את המפגשים כלימוד הדדי " -אני נהנית מהחלק של ההדרכה כי לשתיהן (המדריכות) יש היענות להדרכה, הן ממש צמאות לידע ובשבילי הן גשר כיוון שיש לי חוסר ידע על העדה".

בבת ים - במסגרת המפגש המדריכה מדווחת מה היה בשבוע שעבר בביקורי הבית והן מכינות יחד תוכנית לשבוע הקרוב. לטענת הרכות הן נמצאות עדין בתהליך הכרות (הרכות החלה לעבוד בפברואר והדיווח הוא מסוף מאי) אך לאט לאט המדריכה הופכת לפעילה יותר במפגש. השאיפה של הרכות היא שהמפגשים יהיו הדדיים וכל אחת תתרום מהידע שלה. מדיווחי הרכות הקודמת עולה שתהליך דומה התרחש גם איתה וכאשר חשה המדריכה חופשייה נוצרה הדדיות מבחינת התרומה של שתיהן למפגשי ההדרכה. זהו תהליך שלוקח זמן. בקרית עקרון - נפגשות המדריכה והרכות כמעט כל יום בלשכת הרווחה העירונית. נראה כי לחיכוך המתמיד בין הרכות למדריכה יש יתרונות וחסרונות. מחד גיסא, התמיכה המקצועית והנפשית שהמדריכה מקבלת היא רבה הרבה יותר מאשר ביישובים אחרים, והיא מקבלת תשובות בזמן אמת על נושאים "טריים". מאידך גיסא, המפגשים האלה אינם מתוכננים, הם נעשים על "זמן שאול" גם של הרכות וגם של המדריכה, ומכוונים על פי האירועים האחרונים. לא ברור עד כמה מתאפשרת הדרכה שהיא מעבר לדיון המיידי בבעיות שעולות מן השטח. עד כמה מתאפשר ליבון עמוק של נושאים שונים, עד כמה מתאפשרת הדרכה על ולמידה של נושאים כלליים

יותר כמו למשל הרצף ההתפתחותי בגיל הרך, חשיפה ולימוד של משחקים חדשים וכו'.

תכני ההדרכה השכיחים היו סוגיית הכניסה למשפחה ויצירת שיתוף פעולה, ניתוח מיקרים, בחירת תכני המפגשים וקביעת סדר הפעולות בהדרכת המשפחות, קשיים טכניים עם משחקים ומקום אכסון, קבלת משוב על עבודתה של המדריכה עם משפחות ספציפיות, סוגיות מקצועיות ואישיות של תפקיד המדריכה כמו קשיים, בעיות שכר, עומס ושחיקה והנחיה להכנת דוחות ומילוי טפסים. במפגש הדרכה אופיני המדריכות או הרכזת העלו בעיות פרטניות, ניתחו אותן והסיקו מהפרט לכלל. כפי שאחת המדריכות מחיפה תיארה, "בהדרכה המדריכה מספרת על בעיות, מקבלת התייחסות ממוקדת ומחפשים פתרונות". בהמשך תוצגנה דוגמאות למפגשי הדרכה על פי נושאים שונים. באופן כללי ציינו המדריכות שבדרך כלל ההדרכה האישית תרמה להן יותר לעומת ההשתלמויות הארציות.

תכנון ודיווח

הנושא של תכנון דיווח הוא בעייתי בכלל. זו מיומנות שצריך להמשיך ולעבוד עליה. הן לגבי מה שאמור בדיווח בעל פה ועוד יותר לגבי דיווח בכתב. לעיתים נעשית הרבה עבודה על מיומנויות דיווח, לעיתים הנושא פשוט נדחק הצידה מסיבות שונות (זמן, אי ראית חשיבות הנושא, ייאוש). במהלך הפגישות מדריכות מעבירות דיווח מהפעילות שנערכה במשך השבוע ומקבלות הנחיות לפעולות הבאות. לא תמיד מהווה הדיווח מנוף להעמקה בתכנים או בתהליכים, כפי שניתן לראות בדוגמא הבאה מתצפית: הרכזת מקבלת מהמדריכה את הדו"חות ועוברת עליהם. הדו"חות של המדריכה שטחיים וכתובים בלשון דלה. הרכזת מסתפקת בהצגת מספר שאלות שעולות מן הדיווח ומקבלת תשובות קצרות ומתחמקות. לא נעשה ניסיון לעבוד עם המדריכה על עיבוי הדיווח והעשרתו או להעמיק בסוגיות שעולות מהדיווח. לוד – המדריכות הכינו תיעוד של מפגש ביתי בעצמן והביאו את התיעוד לפגישה עם הרכזת. היה ברור כי הן מתקשות בעברית, בניסוח מטרת הפעילות והאמצעים בהן השתמשו. גם במקומות אחרים הדברים חזרו על עצמם. הדיון היה פחות ענייני אלא פרוצדוראלי להבנת התכנים שנרשמו. לעיתים הקושי בתכנון נובע מהקושי האמיתי שמציב השדה למדריכות. כפי שמספרת המדריכה בדוגמא הבאה: "בבית יש שני ילדים בדרך כלל עם הסבתא. התחרות ביניהם, אי אפשר להיכנס עם התוכנית ולצאת כפי שתכננתי אותה. אני מכינה את עצמי: שלא יריבו ביניהם, נפילות נשיכות, אני צריכה לשים לב. –אני מכינה לפי הגיל שלה ושלו ומכינה מראש הפעלה לקטן (בן שנה +). –ניסינו להפריד בין הימים ולתת לכל אחד את היום שלו אבל הם לא הבינו של מי היום". המדריכה מקרייט חיים סיפרה: "בהתחלה היה לי קשה עם הפעולות וההתארגנות. הרכזת ישבה איתי להדרכה. היא עזרה לי עם החומרים והכתיבה. היא עזרה לי הרבה בתכנון המפגשים. היה לי חבל שהיא עזבה." מתצפיות נראה שבאופן כללי מפגשים מעטים מאוד אם בכלל מוקדשים לנושא ארגון הידע בתוכנית. הידע המועבר על המשפחות הוא ספונטאני בדרך כלל ועל פי תפישה של המדריכה מה רלוונטי להדרכה של הרכזת. למרות שישנם עזרי הפעלה רבים (משחקים, ספרונים), אצל המדריכות לא קיימת תוכנית שנתית לעבודה עם כל ילד/תינוק בהתאם לגילו. הן יודעות איזה צעצוע מתאים לכל גיל אך מדיווחי הרכזות עולה שאין רצף כרונולוגי

של מערכי עבודה. בהקשר הזה מומלץ אולי לבנות מערכים כאלה, ולהשתמש לצורך כך בכוחות פנימיים של רכזות ומדריכות. במקום שכל מדריכה, תכין לקראת כל פגישה פעילות עבור כל משפחה, אפשר להכין ביחד רצף של פעילויות גמיש דיו ועם מספיק אלטרנטיבות, ובכך לחסוך חלק מזמן ההדרכה היקר.

טפסים

המדריכות מתבקשות על ידי התוכנית למלא טפסים על הפעילות שנעשתה לצורך מעקב ותכנון. מילוי הטפסים קשה מאד למדריכות, גזל מהן זמן רב, ובחלק מן המקרים לא נעשה כלל או נעשה באופן חלקי. נעשה ניסיון של ההערכה ליצור שאלון הכולל מידע אודות המשפחות והילדים בתוכנית, ולעבוד עם השאלון יחד עם הרכזות. המדריכות חשו קושי במילוי שאלון שכזה. לא רק בשל השפה אלא גם בשל הנטייה בקהילה לשמור על פרטיות. לעיתים הן עצמן לא היו בטוחות במספר הילדים במשפחות או תאריך העלייה לארץ. יש לחשוב האם רצוי לצייד את המדריכות בידע בסיסי וכללי מסוג זה כחלק מלימוד על ההשפעות שיש לוותק בארץ, מספר הילדים בבית, וכד'. להגדיר את הקשיים שהן נתקלות בהן תוך כדי הדרכה ולתת להם שם, ובכך לתרום להעצמתן המקצועית.

הנחייה ממוקדת תוכן

מספר דוגמאות לפעילויות הדרכה ממוקדות בתכני העבודה. המדריכה מספרת על מפגש עם משפחה ועבודה עם ילד בן 10 חודשים, בנייה של מגדל מקוביות עץ. המדריכה מתארת את שיתוף האם ואת השמחה בהפלת המגדל. הרכזת מציעה משחק אחר ומבקשת שבמפגש הבא המדריכה תביא איתה טבעות צבעוניות להשחלה. השתיים דיברו על השוואה בין המשחקים והחשיבות בהפעלת האם. בכל הדיון יש דגש על התאמה לשלבי התפתחות הילד והתייחסות רבה לשמירת המסגרת והקפדה למילוי חוסרים במידה ומתגלים כאלו.

בית שמש – בעת הכנה של פעילות ביתית המדריכה פנתה לרכזת על מנת לקבל גיבוי בשימוש באביזר קטן יחסית והובהר כי לשלבי ההתפתחות של הילדים הקטנים כל אביזר שהוא קטן מגודל של קופסת סרט צילום לא מתאים לשימוש.

רמלה – פגישה הדרכה שבה רכזת עוברת עם המדריכה על שלבי ההתפתחות של הילד והן בוחנות יחד עם הפעילויות המתאימות לילדים על פי ההתקדמות שלהם ועל פי הידע האישי שיש למדריכה לגבי התפתחות הילד מתוך הניסיון האישי שלה כאם.

טיפוח מודעות ההורה לחשיבות המשחק כאמצעי למידה:

לוד – הרכזת יצרה פעילות קבוצתית אשר נסובה סביב שימוש באביזרים בתוך הבית. היא הביאה לפעילות המשותפת עם המדריכות חפצים שמצאה בביתה ועודדה אותן לחפש בבתי הילדים חפצים עם האמהות ולשחק באמצעותם, לגלות דרכם ולחשוב על דרכים יצירתיות לשיתוף האמהות בתהליך.

טיפוח מודעות ההורה לאחריותו הישירה להתפתחותו וגדילתו התקינה של הילד:

ראשון לציון – הרכזת עודדה פעילות סביב נושא הקיץ. בהדרכה העבירה למדריכות קטע מעיתון יומי שבו צוטט כי בימי הקיץ החמים ניגשה אם לקלח את תינוקה ולא שמה לב לחום המים כאשר פתחה את הברז. התוצאה היתה כויה קשה של הילד בכל חלקי גופו. האם לא היתה יוצאת אתיופיה. המדריכות השתמשו בידע והעבירו

את הסיפור הזה תוך כדי פעילות בנושא הקיץ להורים. הרכזות נענות לצורך של המדריכות לענות על קשיים או סוגיות שונות שעולות בבתיים אולם במפגשי ההדרכה ניצפו רק ניסיונות מעטים לנתח את הסיטואציה המשפחתית, ולבחון לעומק את הצרכים המיוחדים של המשפחות ביישוב. ידע מסוג זה עשוי לתרום ליצירת תוכנית מיוחדת למפגש קבוצתי. מבשרת ציון – מתוך הכרה בקושי של המשפחות להתמודד עם חינוך הילדים יזמו הרכזת והמדריכה פעילות קבוצתית בנושא אלימות וחינוך. ההפעלה עברה בהצלחה ונכון להמשיך ולעודד יצירתיות בהפעלות הקבוצתיות.

הנחלת המורשת וערכי המסורת

ראשון לציון – הרכזת העבירה למדריכות את חשיבות ההכרה והגאווה בשפה ותרבות האתיופית. המדריכות מצידן הכינו קטעים באמהרית להקראה בבית והגישו את הדברים לאישור של הרכזת. בפעילות הביתית אחד האבות קרא את הקטע והדבר יצר תחושה של שיתוף פעולה בין ההורים, העברת סמכות אליהם ושיתוף בין המדריכות להורים.

ביישובים אחרים נצפה שהמדריכות דיברו אמהרית עם האם ועברית עם הילד. אולם מעבר לכך לא נצפו בביקורי הבית ניסיונות לשימור המורשת האתיופית. ייתכן שגם בתחום זה יש לכונן את המדריכות לעודד את האימהות לספר לילדים סיפורים על אתיופיה ועל העלייה וכן ללמד אותם פתגמים, אגדות, מאכלים וכו'. ראיון בנושא נערך עם המדריכות של חיפה, מגדל העמק וקרית חיים. דעת המדריכות בשלושת היישובים ביחס להתמודדות עם מפגש התרבויות נטה לכיוון של רה-סוציאליזציה של המשפחות יוצאות מאתיופיה וקבלת ה"תרבות הישראלית" כמודל נורמטיבי אליו צריך לשאוף ולחנך. זאת ניתן להסיק מהתייחסויות שונות של המדריכות, לדוגמה: מדריכה מחיפה גרסה ש"צריך להדריך את האמהות איך להסתדר עם ילדים, מה טוב ומה לא טוב, ללמד איך צריכים להתנהג בישראל עם הילדים. צריך ללמוד שיהיו כמו ישראלים. שהילד ילמד, ילך לגן. באתיופיה לא קנינו משחקים, שהילד יכנס לגן והוא יהיה כמו ישראלי". לשאלה למדריכות מחיפה, איך נתפסת ההתנהגות של הילדים הישראליים ע"י האמהות האתיופיות? הן השיבו: "הישראלים חוצפנים, מדברים בגסות, מאבדים את הכבוד להורים". "מסבירים לאמהות שככה זה בישראל. לא צריך להיפגע". "צריך ללמד את הילד לא להיות שונה, כי אנחנו פה, לא באתיופיה". לשאלה אחרת, מה שונה בגידול הילד מהדברים שהיו רגילים באתיופיה?

תשובת אחת המדריכות היתה: "ילד אתיופי שקט נתפס ע"י האחרים כך שקרה לו משהו או משהו לא בסדר". "הילד האתיופי צריך להיות כמו הישראלים האחרים, להצטרף אליהם".

מדריכה אחרת טענה ש "איך אפשרות למשפחות לשחק את המשחקים שהכירו באתיופיה". היא גם סבורה ש"האמהות רואות את המשחקים שמשמשים בישראל בגנים, אצל שכנים ובחניויות ורוצות שהמדריכות יביאו אותם לילדים".

למרות הקבלה הברורה של המודל ה"ישראלי" המדריכות אמביוולנטיות ביחס לדפוסים שכיחים באתיופיה והן מצדדות במתן ביטוי לחלק מהם. לדעת אחת המדריכות: "אנחנו פה בישראל אבל צריך ללמד לא לשכוח דברים מאתיופיה כמו: כבוד לאב ואם וסיפורים".

המדריכות גם מתייחסות בחיוב לדיבור עם הילד בשפות המדוברות באתיופיה במקביל לשפה העברית.

המדריכות ציינו את הערך החברתי והערך האינסטרומנטאלי של ידיעת שפות אלו.

מדריכה מקרית חיים טענה: "חשוב לדבר עם הילדים אמהרית, יש ילדים רבים שלא יודעים אמהרית ומאבדים

את הקשר עם המשפחה. יש כ- 6-7 אמהות שביקשו ללמד את האותיות באמהרית". המדריכות במגדל העמק מנהלות את המפגשים בשתי השפות. עם הילד מדברים בעברית. אך מעודדות את ההורים לדבר גם באמהרית עם הילד. לדעתן, "חשוב שהילד ידע עוד שפה, זה יכול לעזור לו לטייל, לעבוד". גם המדריכות מחיפה סיפרו שהן מדברות באמהרית עם האמהות ועם הילדים בעברית ומתרגמות לאם באמהרית.

הקניית נורמות וכללים

מדריכה מספרת על מפגש ראשון עם משפחה. הרכזת מתעניינת בהרגשתה של המדריכה וביחס המשפחה כלפיה. שואלת אם הוצע לה כיבוד ומציעה לשוחח עם המשפחה בסיום הפגישה, להסביר שוב את מטרת הפעילות, את החשיבות ולקבל משוב מהאם. המדריכות משקיעות מחשבה ורצון בקידום הפרט ומקבלות חיזוק ועידוד. יש התייחסות רבה לכיבוד התייחסות ערכית. דוגמא: מדריכה שנאלצה ללוות משפחה לטיפול רפואי אחר חצי שעה למשפחה אחרת. במפגש הוחלט להחזיר למשפחה את הזמן החסר מתוך כבוד ורצון לעמידה בהתחייבות. גדרה – הרכזת פועלת באופן עקבי ונמשך למול המדריכה בתמיכה לגבי עמידה בזמנים, נקיטת יוזמה, יציאה להשתלמויות ופיתוח חשיבה יצירתית בתכנון מפגשים אישיים וקבוצתיים. הדברים תורמים למדריכה באופן אישי ומהווים מקור להזדהות לאמהות.

יבנה – בעקבות הנחיה קודמת של מדריכה אשר מעלה באמון אשר ניתן לה נוצר מצב בו מדריכה חדשה נאלצה לעבור תהליך של 'קבלה' ארוך יותר וקשה. הדבר בא לידי ביטוי בהדרכת הילד השני המשתתף בתוכנית הביתית, תינוק בן 4 חודשים. המדריכה ה'חדשה' לא התייאשה והמשיכה להגיע. האם קבעה יום שנוח לה ומאז שהחלו להכיר זו את זו הן התקרבו עד כדי כך שהמדריכה מגדירה את היחסים ביניהם כ'חברות'.

רמלה – הרכזת מעודדת את מדריכה אשר מצאה את הילד המשתתף בתוכנית לעיתים אצל הסבתא בבניין סמוך. הרכזת אינה מוותרת על המשפחה ומעודדת את המדריכה להמשיך ולנסות לשוחח עם האם וליצור גם בשנה הבאה מערך מפגשים מסודר.

ראשון לציון – הרכזת והמדריכות גאות בעובדה שרוב האמהות "למדו" לדבריהן להתקשר ולהודיע כאשר הן אינן יכולות להתפנות לפגישה מכל סיבה שהיא. הדברים מעוגנים גם בתצפיות במקום כאשר תוך כדי ניהול ביקורי בית עם מדריכה היא קיבלה טלפון מאחת האמהות המודיעה כי לא תוכל לקבל את המדריכה באותו יום. יחד עם זה, הגענו לאחת המשפחות והאם היתה בדרכה לבית החולים אם הילדה. היא טענה שלא הספיקה להודיע למדריכה על ביטול הפגישה כיוון שהבעיה הרפואית הלכה והחריפה במשך הלילה.

המדריכה ליוותה את האם החוצה להסעה שחיכתה לה על מנת לקחת אותה לבית החולים, ובדרך הדריכה אותה כיצד להגן על הילדה מפני השמש, לקחת מים, לכסות את העגלה בגון ולהתאים את הלבוש של הילד לאקלים. המדריכה היתה גאה מאוד בכך שהאם שומעת בקולה, מקשיבה לעצותיה ומקבלת אותה כמדריכה.

העצמה של המדריכות

מראיונות עם המדריכות עולה שהן מרגישות מכובדות מעצם האפשרות להעביר ידע לאמהות. ברוב מפגשי ההדרכה מודגש מסר של העצמה למדריכות.

ברחובות, כאשר הרכזת שהיא בת העדה יצאה לחופשת לידה בינואר 2001, ונכנסה רכזת שאינה דוברת אמהרית ואינה יכולה להעביר את המפגשים הקבוצתיים, החלו המדריכות להעביר מפגשים אלה ולמעשה, נפתח להן 'חלון הזדמנויות' של העצמה כמדריכות מקצועיות המתערבות בקהילה, הן מול המשפחות והן מול הרכזת המחליפה. מספרת טלי, המעריכה: "באחד המפגשים בהם נכחתי, כיוון שהרכזת המחליפה אינה בת העדה, הרצתה המדריכה באמהרית על פסח וספרה על ההבדלים בין פסח בארץ לפסח באתיופיה, האימהות הקשיבו והשתתפו ונראה מתנועות הגוף ושטף הדיבור של המדריכה שהיא מרצה בחופשיות. הרכזת המחליפה ואנוכי חשנו שהיכולת לדבר באמהרית לפני שהמפגש החל באופן לא פורמלי וגם במהלכו מהווים מעין 'כוח'. תחושה דומה חשתי גם בביקורי הבית כאשר המדריכה דברה עם האימא באמהרית. באופן אישי, להיות לרגע בצד שלא מבין תרם להבנת קשייהם של העולים מאתיופיה ועולים בכלל בהגיעם ארצה".

גם ועדת ההיגוי העירונית מוסרת מסר של העצמה. ברחובות ובקריית עקרון ניכר, מחד, שהמדריכות חוששות מועדת ההיגוי ומהעובדה שיצטרכו לדבר ולענות על שאלות, אולם מאידך נראה שהן נהנות מכך שמתכנסים אנשים חשובים רבים כל כך על מנת לדבר על התוכנית.

מבשרת ציון – רכזת של התוכנית הביתית ישבה עם המדריכה והן הכינו יחד את הצגת התוכנית בפני ועדת ההיגוי. הן הכינו רשימה של נושאים והרצאה ברורה של הדברים. בוועדת ההיגוי עצמה המשתתפים היו קשובים וחשו היטב כיצד הדוגמאות המוחשיות מעבודתה של המדריכה מאירות את המשמעות שיש לתוכנית הביתית בקהילה כולה. הרכזת והמדריכה שמחו מאוד לקבל משובים חיוביים ולשמע הערות והארות על עבודתן מתוך רצון להמשיך וללמוד ולהתקדם.

בנתניה מועברים מסרים של העצמה למדריכות וכיצד עליהן להעצים את המשפחות. מסרים אלו (עידוד לביטוי רגשות, אסרטיביות וכדומה) מועברים ונידונים בצורה ישירה וגלויה. בתחילת השנה השתמשה הרכזת בכלים כמו דינאמיקה קבוצתית בכדי לחדד מסרים אלו אך בהמשך הבינה כי כלי זה הוא בעייתי במיוחד בהקשר התרבותי האתיופי. המדריכות פעילות בזמן ההנחיה, מעלות בעיות, לעיתים מציעות פתרונות ולעיתים אף מתמרדות מול הרכזת ("די כבר עם משחקי התפקידים האלה, תגידי לנו זהו") או מביעות את עלבונן מדבר זה או אחר, דבר שהנו במידה רבה כתוצאה מהלגיטימציה והעידוד להביע את רצונותיהן ורגשותיהן ששידרה להן הרכזת. המדריכות באשדוד, דווקא משום שעבדו ללא ליווי של רכזת או גיבוי מערכת, פיתחו עצמאות, יצירתיות ומעורבות רבה עם המשפחות ובכלל זה קניית מתנות קטנות לילדים בכדי ליצור עימם קשר, אחת המדריכות מפעילה את האחים הגדולים עם חוברות "האתג"ר" ישנות של בנה, נוצרו חברויות בין האימהות למדריכות, והמדריכות מוצאות את עצמן לעיתים לא רק מקשיבות לצרות אלא מנחמות, מספרות על עצמן ומזדהות מעל ומעבר.

בפתח תקווה - הרכזת משדרת מסר של העצמה למדריכות לא בצורה של דיבור ישיר אלא בעצם התייחסותה אל המדריכות כשוות לה בצוות העבודה, שותפות לכל התלבטות, החלטה או רכילות.

בית שמש – הכנה והעברה של מפגש קבוצתי נערך במשותף עם הרכזת. המפגש עסק בפעילות חורף. המפגש כלל סיור קצר בסביבה והתבוננות בנוף הירוק, העלים, הצמחייה, צבע השמיים ושיחה על ההבדלים בין אתיופיה לישראל. המדריכה תרגמה את דבריה של הרכזת לאורך כל הסיור ובהמשך עם הכניסה לפעילות המשותפת גם את ההוראות הספציפיות בהפעלה. ההנחיה היתה משותפת וניכר היה הקשר המצוין של המדריכה עם האמהות. המפגש שימש אם כן כמסגרת ללימוד כיצד להעביר קבוצה.

יבנה – מפגשים קבוצתיים כוללים רעיונות הן של הרכזת והן של המדריכות. המדריכות אחראיות יחד עם הרכזת על השגת האמצעים לפגישה ולהעברת התכנים תוך כדי המפגש. לשאלה ישירה לגבי האפשרות של המדריכות ביבנה להעביר פגישה קבוצתית ללא עזרת הרכזת התשובה החיובית לא הפתיעה. השיתוף של המדריכות ביצירת קבוצה פעילה, נוכחת ומחויבת לתכניי התוכנית יצרה אצלן ביטחון ותחושה של אפשרות לקחת אחריות נוספת.

לוד – בפגישה משותפת לשלושת המדריכות הרכזת מקשיבה לסיפור על משפחה שבה האם מסרבת לקחת אחריות על הילד שמתתף בתוכנית ומשאירה אותו עם חברים. הנושא מטופל במקביל עם העובדת הסוציאלית של המשפחה אך המדריכה מצאה עצמה במבוכה מול כניסה לבית זר. הרכזת המליצה על הליכה משותפת של שתי מדריכות לאותה משפחה על מנת לבחון האם ייתכן בכל זאת להעביר את המפגש הביתי. אחרי ביקור בית, באחד היישובים, שכלל אם ושלושה ילדים שכל אחד מהם דרש תשומת לב ואכזבה מביקור בבית שבו הילד המשתתף בתוכנית ישן, ישבנו מדריכה ומעריכה לשיחה על אם הדרך. השיחה נסבה על הקשיים בעבודה ויחד עם זה גם על הקושי לתמוך במשפחה. המדריכה שיתפה בתסכוליה ואמרה "איך אני יכולה לתת לילדים שלי לימודים" דיברנו על החשיבות של ההשכלה הגבוהה על התקדמות בחברה ועל המצב הבלתי אפשרי של פרנסה ותמיכה בילדים. תהליך ההעצמה עובד היטב, המדריכה מבינה עד כמה השכלה ולימוד חשובים אך אינה יכולה לספק את צרכי המשפחה שלה ונותרה מתוסכלת.

הקשר בין מדריכה ורכזת

ברחובות, בקרית עקרון ובבת ים הקשר בין הרכזת והמדריכות נעים וההתייחסות אל המדריכות הוא של שותפות כזוות עבודה, וניכר שהמדריכות מרגישות חופשי להעלות בעיות מהשטח. מפגשי ההדרכה מתקיימים באופן שוטף.

בפתח תיקווה נפגשות הרכזת והמדריכות בלישכה לשירותים חברתיים ולכל אחת מהן שולחן עבודה במשרד משותף, מה שעוזר ליצירת האווירה הצוותית והבלתי הירארכית. דבר זה גם נובע מאופי העבודה המערכתית בפתח תיקווה.

קיימת שונות בין המדריכות ביישובים והיחס מושפע מהתייחסות הרכזת. בקריית גת ובנתיבות למדריכות יש ניסיון רב יותר משל הרכזת ויש להן ידע תיאורטי ומעשי שנרכש מניסיון הקודם. במקום שבו הרכזת דומיננטית, עקבית ויוזמת המדריכות רואות עין בעין את חשיבות תפקידן ומבינות את השליחות בעבודתן. ביישוב שהרכזת חסרה ידע על התוכנית (לא נפגשה עם רכזות הדרכה ארציות ולא נחשפה לתוכנית במקום אחר) – עבודתה רוטינית ושיטחית. מסקנה מתבקשת שהצלחת התוכנית הביתית נקבעת במידה רבה מאד ע"י מידת ההתעניינות האישית של הרכזת, השקעתה בתוכנית, והרצון שלה להתעדכן ולעקוב באופן מקצועי אחר תפקוד המדריכה.

גישור

במיקרים אחדים המדריכה היתה גורם מכריע בהבאת מידע לגבי מוסדות טיפוליים למודעות המשפחה כמו באירוע הבאה שהתרחש בקריית חיים, כפי שמספרת המדריכה: "ילד אחד התחיל ללכת בגיל שנה ופתאום התעייף והפסיק. הוא היה חולה עם דלקת ריאות כחודשיים. בזמן שהיה חולה דיברתי עם אימו על המחלה של

הילד, הצעתי לה לפנות לרופא ואחר כך ביקרתי את האמא והילד גם בבית החולים. הילד חזר ללכת".
סיפור ממדריכה ממגדל העמק ממחיש גם איך המדריכה מגשרת בין המשפחה והמוסדות:
"היה מיקרה של אמא שהמורה התלוננה לפניו שהילד שלה לא רגוע ולא מרוכז. הצעתי לאמא לגשת לביה"ס
ולראות איך הילד מתנהג ובנוסף לגשת לטיפת חלב ולאבחון פסיכולוגי. האם הסכימה עם ההמלצות וכך
פעלה".

רב המדריכות עוסקת גם בעזרה בכל הקשור בחיים השוטפים מול הרשויות, רופאים, קניות, טיפת חלב ועוד.

חשיבה משותפת דיון והתלבטות

תוצר לוואי של ההדרכה בישובים בהם הרמז הנו עו"ס במחלקה לרווחה, היא האפשרות לעברת מידע חשוב בין
המדריכה לעו"ס וההפך, אודות מצוקות וקשיים של המשפחות שבתוכנית. מידע זה מאפשר התערבות והצעת
סיוע נוסף ע"י גורמי תמיכה הקיימים בקהילה במידת הצורך.

לא אחת בתצפיות בפעילות ההנחיה של המדריכה והרכזת ראינו חילופי מצבים שבהם המדריכה והרכזת שוחחו
על בעיות של משפחה שנקלעה לקשיים כלכליים או אחרים. בחלק מהיישובים לרכזת הכרות קודמת עם
המשפחות כתוצאה מעבודתה במחלקת הרווחה והיא בקיאה בצרכי המשפחות ומזהה כל אחד באופן אישי.
בנתניה עלתה השאלה באחת ההנחיות: מהי חובת הדיווח, מתי יש לדווח גם אם בכך מפרים את האמון של
המשפחה במדריכה ומה על שמירת הסודיות. שאלות קשות שלא נמצא להן פתרון במסגרת ההנחיה.

בפתח תיקווה – ישנו שיתוף פעולה הדוק של המערכת כולה ומספר עובדים הם בני העדה. כך יוצא שכאשר
עולות מצוקות ובעיות במשפחות מפנות אותן המדריכות הלאה לעובדים סוציאליים בני העדה העובדים במחלקה
לשירותים חברתיים (באותו החדר עם המדריכות) או לשמגלה, שעברו קורס ביחידה לשירותים חברתיים והוקצה
להם שם משרד עם טלפון. כך שלבני העדה בפתח תיקווה יש אפשרות רבה יותר מאשר בחלק מן המקומות
האחרים לקבל עזרה מבני העדה המשולבים במערכת שירותי הרווחה, ובכלל זה עזרה ויעוץ של השמגלה,
שקבלו לגיטימציה מוסדית מהרשויות. סביר להניח כי שיתוף פעולה מערכתי זה המשלב את המסורת האתיופית
בעבודה הקהילתית של העירייה מקל על המדריכות וחוסך מהן קונפליקטים בין זהויות סותרות.

באשדוד – פועלות המדריכות ללא גיבוי מערכתי. כשם שגייסו את המשפחות לבדן, כך התמודדו עד לאחרונה
עם המצוקות של המשפחות לבדן. דבר זה מוסיף לשחיקה הנפשית של המדריכות. אחת המדריכות סיפרה כי
המשפחות, שכולן חדשות בארץ, מצויות במשבר עלייה עמוק, בדיכאון ובהסתגרות, והעבודה עם המשפחות
החזירה אותה אל משבר העלייה שעברה היא עצמה לפני 14 שנה.

מתצפיות לאורך השנה נראה כי :

מרבית המפגשים בחודשים הראשונים לכניסת התוכנית נסובים סביב בעיות במשפחות ספציפיות הקשורות
לקבלת התוכנית הביתית, התמודדות עם סוגיות של זמן, מחויבות לתוכנית ויצירת אמון. בלוד, עד היום, קיים
צורך רב של המדריכות בשיתוף אודות בעיות עם משפחות ספציפיות בפורום של הדרכה קבוצתית.
גם מפגשים לאורך השנה נסובים סביב רעיונות להפעלה פרטנית ודיון בבעיות של משפחות.

תמיכה נוספת למדריכות

בישובים אחדים היו פעולות נוספות להדרכה ותמיכה למדריכות. במגדל העמק המדריכות השתתפו בישיבות
צוות הפרוייקט שהתקיימו כפעם בחודש. רכז התוכנית הנחה את המפגשים. הם נועדו לעדכונים, תכנון המפגשים

הקבוצתיים והחגים עם המשפחות וחלוקת משימות. בנוסף הצוות מתכנס פעם בחודש או חודשיים לעדכון ודיון בתוכנית עם העו"סית, ראש צוות הקהילתי במחלקת הרווחה בעיר. בחיפה ובקריית חיים מסגרות אלו לא נהוגות כמעט.

בחיפה מרכז גרייה הפועל בתוך טיפת חלב סיפק בעבר הדרכה למדריכת התוכנית. המדריכות בשלושת הישובים השתתפו בהשתלמויות הארציות. ההשתלמויות התכוונו לשמש מסגרת להכרת מבנה התוכנית הביתית, התעמקות בסוגיות ייחודיות, למידת דרכי עבודה והתדיינות בדילמות וסוגיות שהמשתתפים מביאים מהשטח.

בקריית-גת נערכו מפגשים עם רכזת הדרכה ארצית מעלמ"א. המפגשים היו מאוד מועילים. רכזת ההדרכה הביאה אתה הרבה חידושים וחיזוקים ותרמה להרחבת הידע. ביקורים אלו הופסקו בשל השינויים בעמותה. את מקומה של רכזת ההדרכה הארצית תפסה מנחה מבאר-שבע, בת העדה. במפגשים היא דיברה על נושאים ידועים ומוכרים וכל הדוגמאות שהביאה היו מחייה ומניסיונה עם ילדיה. למרות שלדעת הנוכחות רמת ההדרכה הייתה שטחית יותר מזו של רכזת ההדרכה הארצית, הרגשתי שלמדריכות החמיאה העובדה שהמנחה היא בת העדה.

חשוב לציין שכניסת המנחה מבאר-שבע לא היתה על דעת השותפים לתוכנית, ועבודתה שם הופסקה עקב אי התאמתה המקצועית לתפקיד. בשנה הקרובה תוחזר ההנחיה לרכזת ההנחיה הארצית. הצורך בתמיכה והרחבת הידע מורגש. לדוגמא: בהנחיות של הרכזת העירונית למדריכות הועלו שאלות ובעיות כמו הצורך להתמודד בתופעה של קינאת אחים, נושאים שלרכזת לא תמיד היה ידע מספיק. מתוך הצורך הזה נולדה הפניה לרכזת ההדרכה הארצית בבקשה להנחיה.

העובדות הסוציאליות מגלות הבנה וידע למהות מפגשי ההדרכה ומשדרות ביטחון בכל הנדרש ממפגשים מסוג זה.

ההשתלמויות במרכז המשאבים בבאר שבע היו ברמה מקצועית טובה, ובנו מתוך מטרה לתת מענה לכל מצב. מודגמים אפשרויות להכנת משחקים מאבזרים שנמצאים בהישג יד בבית (בקבוקי קולה ריקים, כלי איחסון וכד'). הודגמו אפשרויות למשחקי זיכרון, למידת צבעים וצורות. ההשתלמויות מועברות בדינמיות ובעניין מבליטות את החידוש ואת האפשרות ליישום בשטח. ההתייחסות למדריכות ולרכזות שווה. למדריכות יש אפשרות ללמוד את המסרים הנלמדים. רכזות צעירות (עו"ס) –מגלות יתר עניין בתוכנית ובהנחיה ורוצות ליישם את המטרות. יש מעורבות רגשית וסקרנות חברתית, קיימת תחושת חשיבות הנושא.

השתלמויות ארציות

כאמור ההשתלמויות הארציות בבית הספר המרכזי לא הוערכו ישירות. כל מה שיש בידינו אלו עדויות שמיעה מהמדריכות ומהרכזות. היחס להשתלמויות הארציות היה דו ערכי, כפי שניתן לראות מהדוגמאות הבאות: המדריכות ממגדל העמק ציינו את תרומות ההשתלמויות במילים הבאות:

"התוכנית היא חדשה בישוב. ההשתלמויות תרמו לנו להכרת הפרוייקט מהניסיון של ישובים אחרים. למדתי מניתוח משחקי תפקידים, מהרעיונות והניסיון של האחרים."

"בהשתלמויות שמעתי על החשיבות של לשבת עם הילד ולעסוק איתו בפעילות. קיבלתי מודעות להקדשת זמן לילד. משחקי התפקידים חיזקו לי דברים. בהשתלמויות קיבלתי חיזוקים". התייחסות חיובית מחלק מהמדריכות קיבל המרכיב של הכנת צעצועים ומשחקים חדשים. כפי שדווחה המדריכה מקריית חיים: "רק החומרים

המקצועיים מוסיפים".

מצד שני המדריכות גם טענו שה"השתלמויות לא ענו לצרכים של העבודה בשטח" ולרוב הן דיווחו על תחושת "בזבוז זמן". על פי טענתן, במפגשים שהונחו על ידי מרצים מבית הספר המרכזי המדריכות התבקשו לעלות דילמות אך אלה נשארו ללא עיבוד מספק או הנחיה לפתרון שתסייע לעבודתן בשטח, כפי שביטאה זאת מדריכה מחיפה: "אנחנו מעלים דברים אך לא נותנים לנו דברים חדשים", טענה דומה העלתה המדריכה ממגדל העמק: "שואלים ולא מקבלים מענה". חלק מהמדריכות סיפרו שחוו את הנסיעה לתל אביב כמכבידה מאוד ומחייבת השקעה של שעות רבות. נשמעה גם תלונה על כך שבחלק מהמפגשים לא הוגש כיבוד כלשהו דבר שחייב את המדריכות בהוצאה כספית שהכבידה עליהן. טענה אחרת ציינה שהזמן שהוקדש להשתלמויות בא על חשבון המשפחות מכיוון שהמדריכה נאלצה לדחות את ההדרכה הביתית באותו שבוע של ההשתלמות. כפי שדווח מקריית חיים "בזמן ההשתלמויות הארציות המדריכה מגיעה רק פעם בשבועיים למשפחות, הדבר פוגע בעבודתה ויוצר אי שביעות רצון בקרב המשפחות". מדריכות ציינו שהן מצפות מההשתלמויות התייחסות לבעיות מוחשיות בהדרכת המשפחות ומעדיפות מפגשים אזורים קרובים יותר ליישוביהן.

מהדברים הנ"ל ניתן להגיד שיש לשקול מחדש את מסלול ההכשרה של המדריכות תוך הבחנה והתחשבות בצרכים השונים שלהן. מדריכות חדשות בתוכנית יתכן שצריכות הכשרה ייחודית שתכניס אותן לעבודה לעומת מדריכות מנוסות יותר המצפות לחידושים. כמו כן כדאי להתייחס להיקף שעות לימוד ושעות נסיעה (הלא מתוגמלות) שמדריכה מתבקשת להשקיע. לבסוף, רצוי לשים לב לתנאים נאותים בסביבת הלמידה כולל שתיה ומזון על פי הצורך.

לאור הממצאים חלו לקראת השנה הקרובה, שינויים במבנה ההדרכה הארצית. רק שתי פגישות תהינה בבית הספר המרכזי, וגם הן רק למטרות אוריינטציה. ההדרכה תחזור למתכונת אזורית כפי שהיתה בעבר.

השתתפות המדריכות בועדות היגוי עירוניות²

בועדות ההיגוי ברחובות וקריית עקרון, המדריכות דיברו כאשר התבקשו ותרגמו את דברי האם שלרוב התקשתה לדבר בעברית, פרט לכך לא הייתה השתתפות ספונטנית.

בועדת היגוי ברחובות ביוני 2001 צחקו המשתתפים על הקושי לכתוב נכון את שמה של אחת המדריכות, הכוונה הייתה טובה אך נראה שהמדריכה מעט נפגעה ושהסיטואציה נתפסת על ידיה ועל ידי המדריכה השנייה כ - "אנחנו" – הישראלים ו - "הם" – העולים עם השמות המצחיקים. בהקשר זה, בתוכנית אחרת של עלמי"א שאלה אותי מדריכה "תזכירי לי איך קוראים לך?" לאחר שנפגשנו כבר פעמיים, לשנייה נפגעתתי מכך שהיא עדיין לא זוכרת את שמי ואז הבנתי כמה פעמים אנו פוגעים בעולים כשאנו לא מבינים או שוכחים את שמם שמוזר לאוזנינו, ועל אחת כמה וכמה צוחקים.

בנתניה ובפתח תיקווה – מתכנסת ועדת היגוי פעם בשלושה חודשים ובמהלך המפגש מתבקשות המדריכות לדווח על עבודתן. בתחילת השנה היו המדריכות נלחצות, מתבלבלות ואף עורכות חזרות לפני מועד המפגש. לאחר מספר ועדות היגוי הן חשות משוחררות ובטוחות יותר.

²הרחבה על ועדות ההיגוי העירוניות, על תפקידן, ועל תכני הישיבות, ראה בפרק שעוסק במבנה היישובי.

בנתניה –השתתפו המדריכות בדיון מיוזמתן גם בחלקים שלא נגעו ישירות לדיווחיהן. המדריכות שותפות פעילות במפגשים עם הרכזת ובפגישות ועדות ההיגוי השונות (מלבד ועדת ההיגוי בהנחיית מאיר הרמתי פועלת בנתניה גם ועדת היגוי מקומית של הגיל הרך בהנחיית ברכה סלע). במפגשים עם הרכזת מציעות המדריכות הצעות שונות, למשל: כיצד לגבות תשלום מן המשפחות או ההצעה של אחת המדריכות להוסיף פעילות קבוצתית בג'מבורי כדי להגביר את המודעות למשחקיות. הן עומדות על שלהן ומביעות בגלוי את רגשותיהן. באשדוד –אין כמעט התכנסויות של ועדת ההיגוי אך במפגש שנערך דיברו בעיקר המדריכות. הן לא רק דיווחו על עבודתן אלא סיפרו בהרחבה ובפירוט על הקושי הרב שבעבודה ללא ליווי ולמעשה נשענה כל הפגישה על השתתפותן הפעילה בדיון.

באופן כללי ניתן לומר שלהשתתפות המדריכות הסמך מקצועיות בועדות היגוי העירוניות חשיבות רבה. מצד אחד הן בעלות הידע הרבה על התוכנית ועל קהילת יוצאי אתיופיה, ולכן יש להן תרומה חשובה לדיון. מצד שני מאפשרות הועדות למדריכות לראות תמונה שלמה ומקיפה יותר של הסיטואציה בתוכה פועלת התוכנית, ולא רק את עצמן והמשפחות שבהנחייתן.

תוצאות

הפנמת הנחות יסוד, מטרות ודרכי התערבות

ניתן להניח שהמדריכות פועלות על פי עקרונות התוכנית ומטרותיה כפי שהן מבינות אותם. הם משמשים כ"מגדל אור" המכוון את העבודה היום יומית. אי לכך, חשיבות הבהרתם. בהמשך מובאים דברים כפי שהמדריכות ניסחו אותם ביישובים השונים: בקריית חיים הוזכרו הדברים הבאים:

חייבים "לא לפספס זמן קריטי כי ישנם שלבים בחיי הילד בהם הוא לומד בקלות מיומנויות מסוימות, ורוכש יכולות מסוימות". תקופה זו, של גילאי 0-3 היא תקופה קריטית, ואי למידה של מיומנויות ויכולות מסוימות בגיל הזה עלולה לגרום בעיות בהמשך, ומכאן חשיבות הלמידה בגילאים אילו. המדריכות בחיפה מניחות שילד שלא משחקים איתו בגיל קטן יושב כל הזמן, רואה טלביזיה ומקבל אוכל. הוא לא מפתח עניין וגם מיומנויות לא. לדעת אותן מדריכות המטרות של התוכנית

- לסייע לילד לפתח מיומנויות, מוטוריקה, שמיעה, לפתח את היד, לימוד הבחנת צבעים.
- לעזור למשפחות ללמוד איך צריכים להתנהג בישראל עם הילדים.

הן ציינו שדרך ההתערבות צריכה להיות באמצעות הגברת המודעות, הסברה, הדרכה והכוונת ההורים "אני מצפה מהאם שתסתכל ושתשתתף. שלא תלך למטבח. שהיא תלמד לשחק עם הילד וגם תוכל לשחק איתו לבד אחר כך. אני אומרת לאמהות להסתכל וגם נותנת להם לעשות".

במגדל העמק המדריכות מניחות שלהתפתחות הילד חשוב לשבת איתו, לדבר איתו, לשאול, לשתף אותו. המטרות שצינו הן:

- זמן איכות הורה ילד
- הסתגלות לגן

• העצמת ההורים והמשפחות

דרך ההתערבות הנה מתן כלים להורים ולילד. אחת המדריכות באותו יישוב סיכמה בסופו של דבר את ציפיותיה מההורים: "ש יתייחסו לילדים כבר מגיל מוקדם, שיהיו נכונים לקנות להם משחקים, שהאם גם תקדיש לילדים האחרים בבית, גם לגדולים יותר הנמצאים בביה"ס. שיאפשרו לילדים ללכת לחוגים וגם להיות מודעים לחיפוש עזרה לימודית כאשר הילדים מתקשים". אמירה זאת כנראה מייצגת את רוב המדריכות בתוכנית.

לוח מס 11' פעולות הדרכה של מדריכות כנגזרות ממטרות התוכנית ומהנחותיה

הנושא	כך	חלקי	לא	הערות
האם מצטרפת למדריכה ללא הזמנה מיוחדת	19	5		
המדריכה מבקשת מן האם להצטרף אליה	3		4	לא נצפה; אין צורך
המדריכה מעודדת את האם להשתתף בפעילות	7	3	3	בעקיפין, מעודדת את הילד לשתף את האם.
המדריכה מתייחסת לרמת הידע של האם במשחק ומלמדת אם צריך	22		2	עדיין מרבית הזמן בפגישה מוקדש לילד
המדריכה ממליצה את פעולותיה הבסיסיות (לקחת, לשים, להחזיר)	21	1	2	לפחות ברמה בסיסית יש המללה
המדריכה נותנת שמות לצורות ולצבעים	11	9		יש צורך לחזק אוצר מילים. למדריכות חסרים מושגים
המדריכה מתייחסת לתכונות יחס בין עצמים (גדול, קטן, קרוב, רחוק)	10	10	4	בעיקר ההתייחסות לגדול-קטן ופחות לקרוב-רחוק. כנ"ל
המדריכה מסבירה את מטרות המשחק תוך כדי פעילות	3	1	20	למעט דברים בסיסיים כמו "לצבוע" "להרכיב".
המדריכה מנצלת משחק במספר אופנים שונים	3		27	השימוש הוא בדרך כלל כפי שנלמד בקורס.
המדריכה מתייחסת לצעצוע שהושאל ומבקשת לראות את הילד משחק	2		21	ברחובות לא הושאלו צעצועים במשך רוב השנה
המדריכה מבקשת מהאם להסביר מה קרה במשך השבוע עם המשחק	1		22	ברחובות לא הושאלו צעצועים במשך רוב השנה
המדריכה משאילה צעצוע חדש ללא כל הסבר	8	1	2	מדריכה: בקיץ לא משאילים צעצועים
מלווה את השאלת הצעצוע בהסבר קצר בלבד	13	1	9	בד"כ מסבירות איך לשחק, ללא המטרה הכללית שלו וללא הדגמה.
מלווה את השאלת הצעצוע בהסבר והדגמה של מגוון האפשרויות ושל המיומנויות שהוא מקדם	2		20	

האם יש רוח משחקית ואווירת הנאה בזמן הפעילות?	21	3	יתכן שנכחות המעריכה הפריעה לאווירה משוחררת. הילדים מאד שמחים. האמהות שמחות בגלל הילדים.
המדריכה חשה בנוח ומתנהגת באופן חופשי עם הילד	23	1	
המדריכה יוזמת משחקי תפקידים עם האם ועם הילד	3	3	18

ידע על הגיל הרך

מדריכה מחיפה סיפקה הסבר שמייצג את כולן: "הילדים לומדים דרך המשחקים. אם אני משחקת עם בובות, הם לומדים להכיר את חלקי הגוף פעולות אכילה והשכבה. מהלגו הם לומדים את הצבעים, כיצד לבנות וגדלים." מדריכה ממגדל העמק גרסה: "המשחק חשוב להתפתחות המוטורית והקוגניטיבית של הילד. אני מסבירה לאמהות את החשיבות של החיסונים והגירויים להתפתחות הילד מגיל מוקדם כדי למנוע בעיות בכניסה לכיתה א'. האמהות נהנות כשמסבירות להן ומבינות למה זה חשוב".

המדריכות רגישות ומצויות בשפות והתרבויות מאתיופיה ומישראל. כפי שאמרה אחת המדריכות ממגדל העמק: "מנסים לשלב דברים ידועים לאם מקודם לבין דברים חדשים. כדוגמה, באתיופיה האמהות תפרו בובות לילדים, פה בישראל הבובות הן מפלסטיק. באתיופיה האמהות נושאות את הילדים על הגב וזה נמשך כאן. נשיאת הילד על הגב קל ובטוח יותר. משאיר ידיים חופשיות כדי לסחוב דברים ואם נופלים לא מסוכן לילד".

דוגמה מאחת המדריכות מחיפה נותן המחשה נוספת לרגישות גישור בין התרבויות של המדריכה. המדריכה סיפרה: "הילדים הבוגרים מלמדים את ההורים (ההורים לא יודעים עברית) זה פוגע בהורים, הם מרגישים כמו מטומטמים- צריך לשנות את זה, שההורים יוכלו ללמד את הילדים. גם ילדים קטנים שואלים את האחים הבוגרים ולא את האמא".

"הילדים רואים את ההורים כמו מטומטמים, בגלל שלא יודעים עברית, הם מתביישים מהלבוש של ההורים, לא רוצים שההורים יבואו לבית הספר, לפנימייה, לצבא. האמהות האתיופיות גידלו את הילדים באתיופיה בכללים שלהן, העניקו אהבה, גידלו אותם על הגב, העניקו הרבה, פה איבדו את הקשר!".

"המטרה צריכה להיות להחזיר את המקום לאמהות. אמהות צריכות להיות בבית כאשר ילדים חוזרים מבית ספר ולא ללכת לשכנות לשתות קפה (בונה). לקחת ילדים החוצה לטייל, לנדנדה.

האמהות צריכות להכין אוכל מתאים לביה"ס – כאשר ילדים לוקחים אינזרה עם רוטב, הרוטב חריף וילדים אחרים מסתכלים עליהם. צריך ללמוד להעריך את האוכל האתיופי ושל האחרים הבעיה עם הריחות זה ניקיון אם פותחים חלונות ואחר כך מנקים, הריחות הולכים".

"אני מתערבת בענייני אוכל רק כאשר אמהות שואלות אותי, לא מקובל להתערב בענייני האוכל. האמהות גידלו הרבה ילדים באתיופיה הן יודעות הרבה דברים ויכולות גם ללמד אותנו. אני מציעה לגוון ולהוסיף מרכיבים

לאוכל, לימדתי אותם להכין סנדוויץ'".

השפות העברית והאמהרית באות לידי שימוש בזמן ההדרכה. לפי דברי המדריכה מחיפה:
"יש אמהות שמבקשות מהמדריכה לדבר עם הילדים באמהרית כדי לא לשכוח את השפה, יש אמהות שידועות עברית וכאלה שלא".

המדריכות מתייחסות להשתתפות האמהות כדבר חשוב ביותר בזמן ההדרכה הביתית. אחת המדריכות ממגדל העמק אמרה: "אני רוצה שהם יפסיקו את הדברים אחרים שעושות בבית, שישבו כשאני עובדת עם הילד וישחקו איתו. אני מצפה שאחר כך הם ימשיכו לשחק איתו. הן לומדות להכין את הילד למפגשים, הילדים מסודרים, נקיים, בהתחלה זה לא היה ככה!"

רוב המדריכות ביישובים הנסקרים גיבשו דעות עצמאיות בנוגע לתוכנית, בוחנות את הידע המקצועי בתחום ומביעות דעות לשיפור הדרכים להדרכת הילדים והמשפחות.

המדריכות ממגדל העמק מוצאות יתרונות לתוכנית הביתית בכל הנוגע להתייחסות לאם ולמקום שהיא מקבלת כמחנכת של הילד. ההדרכה הביתית מאפשרת להן "לפתוח את פה וליצור קשר יותר טוב עם הילד". בנוסף התוכנית מהווה פתרון להרבה משפחות שלא יכולות לשלם לגן ולכן משאירים את הילד בבית. לעומת זאת המדריכות מעריכות מאוד את מסגרות הגנים בהם לדעתן הילד מקבל יותר פעילות כל יום לא כמו בתוכנית של שעה בשבוע. בנוסף, הגנים מצוידים יותר במשחקים.

המדריכות גם ביטאו רעיונות משלהן לשיפור התוכנית כגון, להוסיף משחקים, לשפר את ההשתלמות, לפשט את טופסי הדיווח, להרחיב את ההיכרות עם הגורמים המטפלים, המוסדות זכויות רווחה וחינוך, לעשות קבוצות משותפות לאתיופים וישראלים אחרים כדי לעורר שיתוף פעולה, להרחיב את ההכריות ולאפשר יותר השיחות בין הנשים זה יעזור ללמידה אחת מהשניה ולהתגבר על הבדידות בתוך הבית.

לוח מס' 12 הכרות המדריכה עם נושאי העבודה

הנושא	כך	חלקי	לא	הערות
מסבירה את התאמת הצעצוע לשלב ההתפתחות	8	11	1	לא נצפה; בפירוט ובבקיאות רבה; לא לשלבים תיאורטיים אלא לילדים אחרים או לילדיה שלה.
המדריכה מתייחסת לרמת הידע של הילד במשחק ומלמדת אותו	24			לא תמיד יש התאמה בין המשחק ליכולת
המדריכה מגלה גמישות ומשנה את הפעילות בהתאם לעניין של הילד	23		1	
המדריכה מתמודדת עם הקושי ללמד משחק חדש	16		1	לא תמיד נצפה. מדריכות גילו סבלנות רבה לתהליך הלמידה

מיומנויות תכנון ההדרכה הביתית וקביעת יעדים אופרטיביים לכל

פגישה ומשפחה ולשנה כולה

הנושא של תכנון, ובעיקר תכנון ארוך טווח הוא בעייתי למדריכות. עוד יותר בעייתי הצורך להעביר לאמהות את המשמעות של רצף פעילויות, עקרונותיו והרציונל שלו. לאורך כל התצפיות ראינו שנושא זה אינו שגור אצל

המדריכות, גם אצל היותר ותיקות שבהן.

פחות בעיה יש בצורך להגיב נקודתית כלפי מצב קונקרטי של ילד. בדרך כלל הידע מה מתאים ומה לעשות בזמן נתון קיים. אבל לא קיימת יכולת ליצור סדרה של נקודות כאלה בזמן, וכמובן לא ללמדן לאמהות.

לוח מס' 13' התייחסות לרצף פעילות

הנושא	כך	חלקי	לא	הערות
המדריכה יודעת מהו תחום הפעילות באותו יום	24			
מסבירה את הפעילות המתוכננת בתוך רצף של מפגשים	10		14	לא נצפה

גישור בין המשפחות לסביבה

המדריכות בדרך כלל יצרו יחסי אמון ומגשרות בין המשפחות בנות העדה וגורמים אחרים בקהילה. הדבר מתבטא בדרכים שונות כגון התמודדות עם מסמכים המגיעים למשפחה ממוסדות, ליווי האמהות למוסדות שונים בסביבה, הסברת הפרוצדורות הביורוקרטיות לאמהות, ואפילו אימוץ משפחות שבתוכנית, וליווי מחוץ לשעות העבודה.

לוח מס' 14' המדריכה כמגשרת

הנושא	כך	חלקי	לא	הערות
המדריכה מתייחסת לנושאים של היכרות עם הסביבה (מוסדות חנויות)	24			חלקן מלוות את האמהות לדואר, רווחה, קופ"ח וכו', חלקן מסבירות נוהלים, או חשיבות הקשר עם המוסד.
המדריכה מתייחסת לנושאים של לבוש, תזונה, הגיינה, בטיחות בבית	22		1	
המדריכה מתייחסת לבעיות אישיות	17	3	4	יתכן שאי התייחסות נבע מנוכחות המעריכה. יש מדריכות שמאמצות משפחות ומשקיעות באופן פרטי.

מהטבלה ניתן לראות שהמדריכות אכן מתייחסות לנושאים של גישור בין המשפחות שבהדרכתן לבין הסביבה. ניכר שהמדריכות מרגישות שבעבודתן הן מקיימות שליחות לקידום העדה ודימויה. חשוב להן לעזור למשפחות לצמצם פער עם הסביבה. המדריכה בנתיבות למשל הדגישה את חוסר הקשר עם השכנים הישראלים והרוסים והחשיבה את הצורך בשיתוף פעולה כמו בנושא ועד הבית.

המדריכות מרבות לתת דוגמאות מהתקדמותן האישית ומילדיהן. אחת המדריכות הייתה בעצמה בתוכנית אם חד

הורית. בקשר עם המשפחות ניכרת הכרת התודה והערכה כלפי המדריכה. המדריכה שומרת על נימוסים ומתנהגת תמיד כאורחת בבית.

העצמה

המדריכות דיווחו שהתוכנית העצימה אותן כפרטים וכמהות. אחת המדריכות מחיפה סיפרה על שינוי במידת האסרטיביות שלה "אני הבנתי שפה מי שלא מדבר לא מקבל את הדברים. היום אני מסוגלת לדרוש יותר את הדברים". מדריכה ממגדל העמק סיפרה על השינוי שחל בגישתה לגידול הילדים שלה "קודם לא אהבתי לשבת עם הילדים. עכשיו אני יודעת את החשיבות של הישיבה איתן, לדבר איתן, לשאול".... מדריכה אחרת טענה גם היא, "גם אני בהתחלה לא ידעתי את חשיבות הישיבה עם הילדים שלי. עכשיו חשוב לי לשתף את הילד, לשאול אותו, שהוא ידע שהוא יכול לשפוך דברים עלי". כל המדריכות מרוצות מאוד מהעמקת הידע שלהן בנושא התפתחות הילד ורוצות להעשיר את ידיעותיהן. כל המדריכות ספרו כי העבודה גרמה להן להבין טוב יותר את ילדיהן, להיות סבלניות יותר והן חשות כי היום הן משקיעות יותר בילדיהן. שתיים מן המדריכות (בנתניה) אמרו כי הן לא ישלחו את ילדיהן לפנימייה משום שילדים צריכים להיות חלק מן המשפחה ולקבל חום בבית. לגבי שליחת ילדים למעון התבטאו בחריפות: "יותר טוב אמא ממעון" וגם "אמהות ששולחות ילדים למעון רק רוצות להוריד מעצמן אחריות". דברים אלו מצביעים על דימוי עצמי חזק כאימהות. מדריכה אחת (באשדוד) אמרה כי לדעתה המופנמות והפגיעות "האתיופיים" הם ביטוי לחוסר ביטחון שמקורו בילדות. כשהייתה ילדה אף פעם לא שאלו להרגשתה וכשרצתה בכל זאת לדבר על עצמה השתיקו אותה ולהרגשתה החדירו בה חוסר ביטחון מילדות וחוסר לגיטימציה להתבטא. חשוב לה מאוד לחנך את ילדיה בצורה אחרת, להקשיב להם, לעודד אותם לא לשמור לעצמם את רגשותיהם ולהתייחס לדבריהם. מצד שני, היא מוסיפה, יש למצוא איזון בין ההרגל האתיופי להתייחס לילד כשולי לבין ההרגל הישראלי להתייחס לילד כמרכז הבית משום שהילדים הישראלים גדלים להיות חצופים וחסרי כבוד וגם זה לא טוב.

במהלך עבודתן פיתחו המדריכות מוטיבציה רבה לעזור למשפחות שרק לפני שנים ספורות היו במצבן, בעיצומו של משבר הגירה והסתגלות לארץ הקולטת. שתיים מן המדריכות (מתוך ה-4 שאיינתי) ספרו כי זהו הרצון המוליך אותן בעבודתן: לעזור למשפחות להסתגל ולהתקדם הלאה, אחת המדריכות הוסיפה: שיתקדמו, יהיו כמוני ויתחילו גם הם לעזור לאחרים".

מודעות המדריכות לייחודיות התרבותית של יוצאי אתיופיה בישראל

ותפיסת המפגש בין התרבויות

המדריכות שומרות על זהותן האתיופית בפני המשפחות, מדברות בשפתן ומעבירות חוויות משותפות מעברן. אחת משמרת שירי משחק והשניה מדברת על מאכלים אופייניים. חשוב להן שהילדים ילמדו מושגים בעברית אבל מודעות לחשיבות שפת האם כקשר בקהילה.

בראיונות שנערכו עם המדריכות בחיפה, קריית חיים ומגדל העמק, המדריכות הציגו את תפישותיהן את המאפיינים הייחודיים באורח החיים של משפחה אתיופית בכלל ובהשלכותיהן לגידול הילדים. לא ניתן להבחין בוודאות מהן התפיסות שהמדריכות הביאו עמן לתוכנית לבין אלה שהתווספו להן במהלך עבודתן. אך סביר לשער שעבודתן בפרוייקט תרמה למיקוד התפיסות, גיבוש עמדות ויצירת משמעויות חדשות עבורן. לדוגמה, מדריכה מחיפה ציינה ש"יש משפחות שבאו מכפרים שם לא היו הבדלי טמפרטורה בין הקיץ לחורף, הילדים לבשו כל השנה את אותם הבגדים, פה צריך אחרת, צריך להתלבש בקיץ ובחורף בהתאם". על רקע השוני בין המגורים בסביבה כפרית שם לבין המגורים בדירות בבתיים רבי-קומות כאן מדריכה אחרת טענה שהמשפחות לא היו רגילות לחשמל, לתנור חימום בחורף, לסורגים, למטבח קטן בו מבשלים עם סירים חמים, לבית משותף בו צריך לשמור על ניקיון ולא לזרוק שאריות וקליפות לרצפת הבית, לאוכל מסוג אחר ועוד". בנוגע ליחסים בין בני הזוג במשפחה המדריכות סיפרו ש"באתיופיה הגבר היה שולט בבית והאישה הייתה אומרת "בסדר". הוא היה מנהל את הבית". מדריכה אחרת טענה ש"הגבר היה מלך- הוא היה מחזיק בכסף- האישה והילדים היו כנועים". בעקבות תפישה זו המדריכות מייחסות חשיבות גדולה להסכמת האב להכנסת המדריכה לבית המשפחה להדרכה זאת על מנת למנוע ערעור על מעמדו, מריבות בבית ופגיעה ביחסים בתוך המשפחה ובפרט פגיעה באישה.

כל המדריכות תיארו שבמשפחה האתיופית "לא היה נהוג כמעט לדבר ולהפעיל את הילדים הקטנים. המשחקים לקטנים היו נדירים אך היו מספרים סיפורים ושרים לתינוקות".

" לגדולים יותר באתיופיה לא קנו משחקים, אך הילדים היו משתמשים כצעצועים למשחקים בחומרים מהטבע, אבנים, חבלים, עצים, אדמה הם היו עושים בובות, צלחות ועוד".

בנוגע למסגרות חינוך, אחת המדריכות ציינה ש"באתיופיה בכפרים, לא היו רגילים לשלוח את הילדים ללמוד". "הילדים למדו בעיקר בבית הקשיבו לאמא ואבא וזה היה מספיק". פה, הילדים לומדים יותר. כאן לא מספיק החינוך בבית ולומדים גם מהמורה ומאחרים". "פה הילדים צריכים להיות חכמים".

הראיונות מראים שהמדריכות מבחינות בדפוסי חיים ייחודיים להם היו רגילים המשפחות יוצאות אתיופיה. כמו כן, ייחודיות זו, הן מסבירות, על רקע התנאים ורמת פיתוח של הסביבה הפיזית, החברתית והתרבותית בה המשפחות חיו שם. המדריכות גם מבחינות בשונות הקיימת בין הדפוסים המוכרים למשפחות האתיופיות מארץ מוצאם לבין התנאים הסביבתיים ודפוסי החיים השולטים בישראל. הן גם נעשו מודעות לכך שלאורחות חיי המשפחה בכלל ולדפוסי גידול הילדים בפרט השלכות על התפתחות הילד ועל סיכוי מימוש הפוטנציאל הלימודי שלו בעתיד.

יחד עם זאת המדריכות סיפרו שהן מעודדות את האימהות לדבר עם הילדים באמהרית, לספר על אתיופיה ולשמר מנהגים כלבוש, אוכל ומחיקה, אך בתצפיות נושאים אלו לא עלו. אדרבא, כל המדריכות הקפידו לדבר עם הילד עברית בלבד בעוד שעם האם דברו באמהרית (להוציא מדריכה אחת בנתניה שהיא גם מבוגרת יותר מרוב המדריכות שדברה עם הילדים גם בעברית וגם באמהרית). באשדוד הביאה מדריכה לאם קלטת עם שירי ילדים בעברית, הרושם הוא ששמים דגש דווקא על לימוד העברית ולא על האמהרית.

למרות הרצון להדגיש את שוויוניות חשיבות הידע של המדריכה ושל הרכזת (זו מביאה ידע מערבי וזו ידע על התרבות האתיופית), ולמרות הקשר הנעים ועבודת הצוות יש תחושה סמויה של עדיפות ידע "פרנג'ית". הרכזות נותנות דוגמאות ומסבירות על דרך החינוך "אצלנו". יש דינמיקה של חונכת ומודרכת. הרושם הוא שהמסר כאן הוא לא חד שמעי ולא לגמרי ברור.

לוח מס' 15 התייחסות המדריכה לתרבות המקור באתיופיה.

הנושא	כן	חלקי	לא	הערות
המדריכה מעודדת שימוש בשפה האמהרית, סיפור סיפורי חיים מאתיופיה, שמיעת מוזיקה וכו'		24		מדברות עם האם באמהרית, עם הילד בעברית. יש שימוש בעזרים החינוכיים של מרכז המשאבים. לא כולך בקיאות בשפה.

תפישת המדריכות את תפקידן

המדריכות מגדירות את תפקידן כדלקמן:

"להדריך את ההורים איך להסתדר עם ילדים, מה טוב ומה לא טוב, להסביר איך צריכים להתנהג בישראל עם הילדים".

"להכיר לאם ולילד דברים חדשים בישראל. (שימוש בתרופות, משחק)".

"לזהות דברים/מצבים קשים בבית ולשתף את העובדת הסוציאלית בדברים כך שתוכל לבדוק, להתריע על סיכונים במשפחה".

"לסייע לאישה בקריאת מסמכים כתובים (תור לטיפת-חלב, חשבונות, תרופות)".

"התפקיד הוא להגביר את המודעות".

"באה לעזור להם. לא לכפות להן דברים. אני באה להוסיף דברים למה שהיא יודעת. אני אומרת לאמהות: יש דברים יפים שעשית עד עכשיו אך יש דברים נוספים שאפשר לעשות".

מדריכה אחרת אמרה כי הרצון שלה הוא "לחלק את הידע לילדים" וללמד את ההורים שהילדים מבינים הכל וצריך להתייחס אליהם גם בקטנותם. מדריכה אחרת (באשדוד) אמרה כי חשוב לה לעזור להם גם בבעיות עם הילדים האחרים ושהעיקר הוא לעשות את הכל בעדינות ובגישה רכה ולא פולשנית. אותה מדריכה גם אמרה שהמטרה היא שהאם תשתתף בסופו של דבר "מכל הלב" ותקדיש יותר זמן לילד. כולן אמרו שהן חשות צורך לעזור למשפחות גם בעניינים סידוריים ואחת המדריכות (מדריכה ותיקה בנתניה) אמרה כי היא מעודדת את האמהות להשתמש באמצעי מניעה ובכלל לדאוג לעצמן מבחינה גניקולוגית. כמו כן ענו המדריכות (על השאלה כיצד הן רואות את תפקידן) כי המטרה היא בסופו של דבר להכין את הילדים לגן, שיהיו מפותחים, ישתפו פעולה, לא יפריעו לאחרים וישתלבו בסופו של דבר בחברה הישראלית. המדריכות בנתניה הדגישו את חשיבות המפגשים הקבוצתיים ו"הוצאת האימהות החוצה". כל המדריכות אמרו כי חשוב להן לעודד את המשפחות לשמר מנהגים מאתיופיה: את האוכל, הלבוש, המוזיקה ואת השפה האמהרית. (חשוב לציין כי ענו זאת כתשובה לשאלה מנחה מצדי "האם יש מנהגים והרגלים של התרבות האתיופית שאת מעודדת את המשפחות שלך לשמר?") מדריכה אחת אמרה כי השפה היא הדבר שקושר אותך למקום ולכן חשוב שילמדו עיברית אך מאותה סיבה חשוב שהצעירים ילמדו אמהרית, שהשפה תחבר אותם לעבר שלהם ובכלל "שזה משהו שישאר לאתיופים כמין סוד שלהם, דבר משותף שמבדיל בינם לבין שאר הישראלים". אותה מדריכה גם אמרה כי הייתה רוצה שהצעירים יישארו מסורתיים ודתיים וכל המדריכות אמרו כי היו רוצות שישמרו הכבוד ההדדי והנימוס גם בקרב הדור הצעיר.

כל המדריכות אמרו כי מה שנותן להן כוח ומוטיבציה בעבודתן הן הכרת התודה וההערכה של ההורים לעבודתן שבאים לידי ביטוי בדברי חלק מן ההורים: כמה הם נהנים מהמשחק המשותף עם הילד, שבאתיופיה לא הכירו דברים כאלה וגם שהילד מתפתח והאחיות בטיפת חלב מתפעלות מהתקדמותו.

מסקנות והמלצות

- ביישובים הנסקרים המדריכות הפנימו לרוב את הנחות היסוד והערכים הבסיסים של התוכנית ואת המטרות שהוצבו בתוכנית ופועלות לפי רוחן. ניתן להתרשם לאורך כל הדרך שהתוכנית הביתית מקדמת למעשה תהליך של הטמעת העולים "בחברה הישראלית". במילים אחרות המדריכות מעבירות את הנורמות השולטות בישראל לעולים על ידי מגע, למידה, חיקוי וסיוע. העולים מכוונים להחלפת נורמות המוכרות להם (דה- סוציאליזציה) ואימוץ נורמות "ישראליות" (רה-סוציאליזציה) תוך שמירה על הבדלי מורשת והיסטוריה לרב בתוך הבית. לא הוזכרה האפשרות של "השפעות דו-כיווניות" ויצירת "מרחב ציבורי המתעשר על ידי תרבות העולים". תהליך "קליטה" זה נתפס על ידי המדריכות כבלתי-נמנע, חד-כיווני והכרחי בכדי להשתלב כ"ישראלים" ולאפשר למשפחה בכלל ולילדים בפרט להגיע לאותם הישגים של האחרים. היות ועלמ"א מציגה את עצמה כארגון הדוגל ברב-תרבותיות מוצע לבחון מהי מידת ההלימה של התוכנית בפועל לחזון ומטרות העל של הארגון.
הרושם הוא שהמסר כאן הוא כפול ומבלבל. מצד אחד יש רצון לשמר את המורשת האתיופית מתוך תפישה שאדם חסר שורשים גם יתקשה לצמוח. מצד שני כאמור, רוב המאמץ מושקע בהקניית הנורמות הנהוגות בישראל. הדבר נכון גם במה שאמור בהנחיית המדריכות. מצד אחד ישנה טענה של שוויוניות הידע ועבודה בדיאד של רכזת-מדריכה ולא במבנה הירארכי. אולם מתצפיות בפעילויות הדרכה של רכזות ומדריכות, ברורה עליונות הידע המערבי על הידע האתיופי. ההיכרות עם התרבות משמשת למעשה מכשיר שתפקידו להעביר למשפחות את הנורמות הישראליות בצורה יעילה יותר. כמו שימוש בחומרי הדרכה ש"מדברים יותר" אל האוכלוסייה של יוצאי אתיופיה.
נושא זה הוא נושא מאד משמעותי, והרושם הוא שיש צורך לפתוח את הדיון הזה לחשיבה מחודשת, מה בעצם רוצים בנושא הבין תרבותי.
- המושג "העצמה של המדריכה" הוזכר בתוכנית אך לא ניתן לו פירוש אופרטיבי. מוצע להבהיר את הכוונה ובהתאם לקבוע את שרשרת התשומות והפעולות הנדרשות להשגת "העצמה של המדריכה" כתוצאה של התוכנית.
ההשתלמויות הארציות לא הוסיפו רבות למדריכות. לעומת זאת ההנחיה האישית הן של הרכזות והן על ידי רכזות ההדרכה הארציות נתפשו כבעלות תרומה משמעותית ביותר בעיני המדריכות. ניתן לשער שדרך הלמידה האישית, האינטראקטיבית, פנומנולוגית והתנסותית, המתחילה בזיהוי אירוע מוחשי המעורר עניין ודילמות, ממשיך בניתוחו, ומסתיים בהעלאת רעיונות לפתרון במהלך שיחה, תואמת יותר את סגנון הלמידה של המדריכות, ועונה יותר לצרכים שלהן של חיפוש מענה לבעיות מיידיות. זאת להבדיל משיטת הלמידה המבוססת על הצגה פרונטאלית של נושאים, כפי שהיה נהוג ביחידות מסוימות בהשתלמויות הארציות. למידה מסוג אחרון זה דורשת מהמדריכות יכולת הפשטה והמשגה שלא מתאים לסיגנון הלמידה המועדף על ידן, והקשה עליהן. מוצע להעריך את ההשתלמויות ולעצב אותן מחדש תוך התחשבות במשובים מהשטח והמלצות המדריכות. (כאמור, התקיים דיון והוחלט לחזור להדרכה יישובית ואזורית במקום ההדרכה בבית הספר).

ניתן לשקול לשתף מדריכות וותיקות בתכנון כלל מערך ההכשרה בעתיד. יחד עם זאת חשוב לא לוותר על הצעדים לקראת המשגה והפשטה. היכולת של עבודה באמצעות מושגים מופשטים, הבנה של עקרונות כלליים, לעומת ההיצמדות לקונקרטי, במיוחד אם יש כוונה לקדם את המדריכות מבחינה מקצועית, היא חשובה ביותר.

- בהנחיה האישית לרכזת היישובית חשיבות רבה. בפרק הבא נדון ברכוזת, אולם חשוב לציין את חשיבותן כבר כאן. במקומות שיש רכזת טובה, עם זמן ויכולת לעבוד, גם המדריכות פורחות וגם ההפך נכון. כדאי אולי לחשוב על פיתוח קריטריונים למה זו הנחייה טובה, או מה חשוב שיהיה בהנחיה ולא להשאיר זאת פתוח לגמרי לרכזות.
 - המדריכות לרוב בעלות רגישות, ידע וכישורים המאפשרים להן לבצע את ההדרכות של האמהות והילדים בהצלחה. הן מודעות למטרות ההדרכה ויודעות להנחות ולהסביר את הפעילויות ברוח התוכנית. קיים קושי בתכנון לטווח ארוך, וקיים קושי בדיווח. יתכן שכדאי לחשוב על הקניית מושג התכנון. כלומר ללמד את המדריכות מה המשמעות של לתכנן, דרך חוויות יומיומיות שלהן. למשל, לשיים ולהבנות עבורן את התהליך של יציאה לעבודה, הכנת החומרים והגעה אל בתי המשפחות. להגיד להן שמה שהן עושות זה תכנון. לקבל מהן את השלבים שעשו לפני כן אינטואיטיבית, ואז להעביר את זה לפרקי זמן ארוכים יותר. הרשם הוא שיש קשר בים הקושי בדיווח לקושי בתכנון, ויתכן שהמשגת התכנון תעזור גם בתהליכי הדיווח.
 - קיים קושי בשמירת המדריכות לאורך הזמן בתוכניות. מוצע לבחון דרכים לשיפור תנאי העסקה והשכר שלהם על מנת לאפשר יותר יציבות בעבודה וניצול טוב יותר של הידע שפותח והניסיון שנצבר בידן. נראה שהעבודה בתוכנית הביתית משאירה חותם על המדריכות גם כן. המדריכות במעבר שלהן בתוכנית נעשות מודעות יותר למצב העדה, מפתחות ידע ומיומנויות העשויים לסייע להן רבות כפרט, בייחוד בעולם העבודה בתחום החינוכי-קהילתי, וגם עשויים לתרום לקידום ענייני העדה בכלל. הקשרים ויחסי האמון שהמדריכות פיתחו עם משפחות מתוך העדה ועם מוסדות בקהילה מהווים גם הם משאבים חשובים בידן. התוכנית גם הקרינה על המדריכות כאמהות ועל ילדיהן. מוצע לחפש דרכים לקידום מקצועי של המדריכות ושילובן במערכות הקהילתיות לאורך הזמן.
 - מבחינת מטרות התכנית נראה כאילו ישנן מטרות שלא הופנמו די צורכן כמו תפישת האימהות (והאבות) כקהל יעד מרכזי של התכנית ומתן כלים למדריכות כיצד לשתף אותם יותר במהלך הפגישה הביתית מבלי לפגוע בכבודן כאימהות.
- הקושי בשיתוף פעולה של האם בזמן הביקור השבועי נובע בעיקר מאפיונים תרבותיים משני הצדדים : האם והמדריכה. יתכן שהאם משחקת יפה בפרטיות עם הילד וגם נהנית מזה. אלא שמול מבוגרים אחרים התנהגות כזו תפורש כחוסר כבוד מצידה עקב מקום הילדים בסולם הסטטוס האתיופי. לכן קשה לאם לשבור את מחסום המסורת.
- למדריכה קשה להנחות את האם, מכיוון שאורח שנכנס לבית אינו מעביר מסר "שאני יותר חכם ממך". השוויון בין הורה ומדריכה שהוא מאוד חיובי לתפקיד המדריכה, מונע במקרה זה הנחייה ברורה של המדריכה את האם. המדריכה מרגישה סיפוק (בלי להודות) על מילוי תפקיד "גננת" כלפי הילד, תפקיד שגם המדריכה וגם האם נהנות ממנו, אבל היא מוגבלת ביכולת שלה להנחות את האם, גם אם יש לה מה לומר לה. הקושי הזה דווקא מדגיש את חשיבות העניין, ולכן אולי כדאי לפתוח אותו ולשים אותו על השולחן, תחילה עם המדריכות ואחר כך אולי גם עם האמהות. ככל שיש יותר מודעות למחסומים שיוצרים עבורנו הקודים התרבותיים, כך יותר קל

להתמודד איתם.

המלצות נוספות

1. במהלך ההצטרפות למדריכות חשו המעריכים לא פעם כי חסרה להן הכשרה בסיסית בפסיכולוגיה של הדינאמיקה במשפחות. למשל: כשהאם מעדיפה בברור את הבן הקטן (כבן שנה) על הבן הגדול (בן שלוש) ואף אומרת לגדול "אתה לא הבן שלי" והמדריכה לא מבחינה בבעייתיות שבהתייחסות כזו ולא מעירה על כך לאם. דוגמא נוספת: ילדה אמצעית בין אחות גדולה לאחות קטנה, הגדולה מקבלת יחס מיוחד השמור לגדולים והקטנה יחס מיוחד השמור לקטנים והבת האמצעית מקנאה ומפריעה בכדי לזכות בתשומת לב. האם כועסת עליה ומרחיקה אותה מה שמגביר את הקנאה ואת רצונה להפריע ולקלקל. המדריכה לא מבינה את הדינאמיקה המשפחתית ומצטרפת לאם בניזיפות ובהרחקה של הבת האמצעית. שני מיקרים אלו התרחשו בנוכחותי וסביר להניח שהיו מיקרים נוספים שלא בנוכחותי. לדעתי, יש מקום בהשתלמויות הארציות להתייחס יותר לדינאמיקה בתוך המשפחה ובפרט שהתכנית עצמה מגבירה תופעות של קינאה בקרב האחים הגדולים.
2. המדריכות לא בטוחות לעיתים כיצד לפעול במיקרים של אלימות במשפחה ובפרט כאשר האם היא זו שמשתפת אותן. כיצד עליהן לערב את הגורמים המקצועיים בלא לפגוע באמון שרוחשות להן האימהות, מתי חייבים לדווח וכן הלאה.. גם לבעיה זו היה רצוי להקדיש מקום בהשתלמויות.

פרק ד': רכזות

הנחות לגבי צרכי הרכזות³

הרכזות בכל יישוב הן דמות המפתח האחרית על התוכנית. תוכנית יכולה לעבוד גם ללא רכזות, כפי שראינו באשדוד ובקריית חיים. אלא שאז חסרה לתוכנית החוליה המקצועית היום יומית שלה. המדריכות יכולות לקבל הדרכה מרכזות ההדרכה הארציות של התוכנית, אולם לא תהיה זו הדרכה מיידית, שוטפת, תפורה לצרכים המידיים של התנהלות התוכנית.

הרכזות צריכה שתהיה לה היכולת לתת סוג כזה של מענה למדריכות. יש כאן שרשרת של תגובות בזמן אמת. המדריכות נכנסות לבתים, נתקלות בצרכים של המשפחות, או בבעיות או בעניינים שוטפים שדורשים תגובה. הסיבה שהן נכנסות לבתים היא על מנת שתוכלנה להגיב בזמן אמת למה שקורה במשפחות. רפרטואר הידע של המדריכה אינו רחב דיו, והיא זקוקה להנחיה שתהיה גם היא בזמן אמת, ושתייחס לצורך שלה בתשובות מיידיות עבור המשפחות שבהדרכתה.

על מנת לעמוד בדרישה הזו זקוקה הרכזות לשני סוגי משאבים. א. משאבי ידע, ב. משאבי ארגון.

א. משאבי ידע: מבחינת הידע היא זקוקה לידע רחב מספיק שיאפשר לה להגיב נכון בזמן אמת כך שתוכל לתת תמיכה משמעותית למדריכות.

1. ידע כללי על הקהילה של יוצאי אתיופיה – לעבודה מול קהילת יוצאי אתיופיה יש מאפיינים משלה ששונים מעבודה מול קהילות אחרות. הרכזות בתוכנית משתפת פעולה עם מדריכות שהן יוצאות אתיופיה ועובדת מול משפחות יוצאות אתיופיה. על מנת שהעבודה תהיה יעילה, על מנת להימנע מטעויות, על מנת שהשיתוף בידע יהיה בר משמעות, ועל מנת ליצור אווירה של שיתוף פעולה, על הרכזות ללמוד אודות העדה. על תנאי העלייה והקליטה של העדה, על דפוסי היחסים בין בני העדה לבין הביורוקרטיה במוסדות, הקהילה הסובבת בכלל וכל הנובע מהן, על תפיסת הזמן השונה, וכדומה.

2. ידע על הגיל הרך – התוכנית הביתית מיועדת למשפחות שבהן ילדים בגיל הרך. חלק גדול מהתוכנית ומהמעורבות בבית עוסק בתהליכי גידול ילדים בחברה מערבית מודרנית, השונים במידה רבה מאלו שהיו נהוגים באתיופיה. על מנת לתת למשפחות ולמדריכה תמיכה הולמת, על הרכזות להיות בקיאה בהתפתחות בגיל הרך, תופעות נורמטיביות ולא נורמטיביות, איך מגיבים לתופעות שונות, איך מתמודדים עם בעיות. ללא ידע זה תתקשה הרכזות למלא את תפקידה כראוי ובאופן שוטף.

3. ידע על התוכנית הביתית ועקרונותיה – ההתערבות במשפחות באמצעות המדריכות והרכזות נעשית בתוך מסגרת מסוימת של ידע, הנחות ורציונל. היא איננה אינטואיטיבית או ספונטנית. הרבה ידע וניסיון גלום בעקרונות התוכנית. על מנת לבצע את תפקידה כראוי על הרכזות להכיר את הידע הזה ולהבינו. בעיקר דובר על העקרונות הבאים שאותם שואפת התוכנית לממש:

- הורה הוא המחנך הראשון והחשוב של הילד, בתור שכזה עליו לקחת אחריות על גידולו ועל טיפוחו, להיות מעורב מעורבות פעילה בהתפתחותו, ולהכיר את שלבי ההתפתחות של הילד ואופני גידולו. קודם

³ הרכזות הן ברוב המקרים עובדות סוציאליות מן הלשכות העירוניות. בחלק קטן מן המקרים אין מדובר בעובדת/ת סוציאלית, אבל בכל המקרים מדובר בעובדת/ת מקצועי אקדמאי בעל ידע רלוונטי לתוכנית (חינוך וכ').

לכל יש לפתח תפישה זו אצל ההורים.

- מלבד כללי התנהגות נורמטיביים כמו מזון, לבוש והשגחה רפואית, חשוב לטפח את מודעות ההורה לחשיבות המשחק כאמצעי למידה וחשיבות השיחה עם הילד כתנאי להתפתחותו הקוגניטיבית והרגשית.
- במקביל חשוב מאד לא לזנוח או לשכוח את תרבות המוצא. חשוב להנחיל לילדים את המורשת וערכי המסורת תוך כדי עידוד הגאווה העדתית : היכרותם התרבות האתיופית ושילובה בחינוך הילד בארץ.
- המדריכה מקרב הקהילה משמשת גשר בין שתי התרבויות, ותוך כדי כך גם משמשת מודל להזדהות ולחיקוי.

4. ידע על עמותת עלמי"א ומטרותיה וכיצד התוכנית הביתית משתלבת בה – עלמי"א כגוף שמרכז מספר תוכניות חינוכיות וקהילתיות לקידום המשפחה בקרב קהילת יהדות אתיופיה.

5. ידע בהפעלת קבוצות – התוכנית הביתית כוללת הפעלת קבוצות כחלק חשוב ביצירת קהילה מגובשת ותמיכה בין אישית וכן כהזדמנות ללמידה אודות שיתוף פעולה בין הורה לילד.

6. הקמת רשתות תמיכה שניוניות

7. מיומנויות ארגון וניצול הידע המופק בתוכנית – אודות משפחות: אמהות, אבות וילדים, והפיכתו למשאב עבור נותני השירותים ביישוב.

ב. משאבי ארגון: בנוסף למשאבי הידע זקוקה הרכזת למשאבי ארגון על מנת שתוכל למלא את תפקידה כראוי:

1. תמיכה ולווי מקצועי של רכזות ההדרכה הארציות - מקור ידע מרכזי של הרכזות הן רכזות ההדרכה של עלמי"א – הקשר החשוב ביניהן צריך להיות זמין וממוסד.

2. תמיכה ולווי מקצועי ביישוב – של הרשויות ושל הלשכה לשירותים חברתיים, לגבי התקדמות התוכנית, יצירת קשרים בין ארגוניים, עזרה בטיפול בבעיות של המשפחות, תמיכה רגשית למול קשיים.

3. זמן – עבודת הרכזת דורשת זמן לא מועט ללמידה שלה עצמה ולעבודה שוטפת עם המדריכה לצורכי למידה הדדית.

4. תגמול כלכלי – עבודת הרכזת דורשת זמן ניכר, חשוב שזמן זה יוכר כהשקעה מתוגמלת ולא כמשהו שהוא חלק מעבודתה השוטפת של הרכזת, ושצריך להתחרות על זמנה ועל תשומת ליבה.

הרכזת צריכה להיות מסוגלת גם לבנות מערך עבודה מורכב:

1. שיתוף פעולה עם גורמים נוספים ביישוב : כמו עם טיפת חלב, מתנ"ס, ויצ"ו, משפחות נוספות ביישוב.
2. שיתוף פעולה עם גורמים נוספים מחוץ ליישוב.

תשומות עבור הרכזות

משכורת ותנאי העסקה

ברוב היישובים נעשית פעילות הרכזת בנוסף על עבודתה השוטפת. בהרבה מקרים מדובר בתוספת עבודה על

סדר יומה הגדוש ממלא של העו"ס בלשכה לשירותים חברתיים. בחיפה, במבשרת ציון בבת-ים, ברחובות, בפתח תקווה, ובקרית עקרון ריכוז התוכנית הביתית הוא חלק מהגדרת תפקיד העו"ס. בלוד, רמלה, יבנה, בית שמש, גדרה, ראש"צ מקבלות הרכוז אחוזי משרה קטנים עבור פעילותן בתוכנית הביתית.

בחיפה תפקיד הרכוז מאויש ע"י העו"סית של לשכת הרווחה כתוספת לכלל התפקידים שלה. היא לא מקבלת שעות לפרוייקט והתכנית היא עוד אחת ממגוון תכניות לקהילה האתיופית. בקריית חיים הייתה רכוז בעבר ב- ¼ משרה. הרכוז הפסיקה לעבוד בתוכנית בגלל סיבות אישיות (עברה לגור לת"א). אנשי הצוות המקומי דיווחו על חסרונה. מאז עו"סית הלשכה מנסה לאתר מחליפה אך נתקלת בקשיים. שני אנשים שהציגו את מועמדותם לתפקיד לא נמצאו מתאימים בגלל סיבות מקצועיות או תקציביות. עד לזמן הכנת דוח זה לא נמצא פתרון לנושא. העו"סית עלתה חששות שהתוכנית תפגע וללא רכז לא תוכל להמשיך בשנה הבאה.

במגדל העמק רכז התוכנית יציב. תפקיד הרכוז ממלא עו"ס בעל משרה בלשכה המשמש כעו"ס לקהילה יוצאת אתיופיה ביישוב. הוא מעורה היטב בקהילה דבר התורם לגיוס משפחות, ליכולתו להתמודד עם דילמות וליכולתו לתמוך במדריכות.

בפתח תקווה הרכוז היא עובדת סוציאלית קהילתית במחלקה לשירותים חברתיים שבאגף הרווחה של עיריית פ"ת. במסגרת תפקידה היא מרכזת פעילויות עבור יוצאי אתיופיה בעיר. מלבד תפקידה כרכזת בתוכנית הביתית היא גם אחראית על פעילותו של התאטרון הקהילתי של בני העדה בעיר (שבו משתתפת גם אחת המדריכות). בנתניה הרכוז עובדת בחצי משרה בפרוייקט "הורים כשותפים" שכולל בתוכו את התוכנית הביתית והפעלת שתי משחקיות שבועיות בשתי שכונות ושעת סיפור חודשית. הרכוז מופעלת מכספי תרומה.

רוב הרכוזים/ות בתוכנית עושים את פעולת הרכוז כחלק מהגדרת תפקיד רחבה הרבה יותר כעו"ס בקהילה. התוכנית וצרכיה מתחרות על תשומת הלב של העו"ס יחד עם עוד הרבה עניינים שוטפים שהיא/הוא צריכים למלא במסגרת עבודתם השוטפת. עובדה זו מקשה מאד על העו"סים ומגבילה את יכולתם להקדיש לתוכנית את מלוא הזמן והמשאבים הנדרשים.

רוב הרכוזים/ים הביעו את מורת רוחם ממצב זה, וטענו שהתוכנית יוצאת נפסדת, מכיוון שאין להם משאבי זמן ומשאבים מספקים אחרים על מנת להפעילה כראוי. כפי שטענה אחת מהן: "זו טעות שריכוז התוכנית יעשה ע"י העו"סית מהלשכה. כשיש לה עוד תוכניות. היא לא מצליחים להקדיש את מקסימום הזמן והמרץ".

הדרכה ארצית

הדרכה ארצית התקיימה בבית הספר לעובדי רווחה שבתל-אביב כל שלושה שבועות. רוב הרכוזים השתתפו בהשתלמויות לאורך כל השנה. ברחובות הרכוז השתתפה עד יציאתה לחופשת לידה בינואר 2001. הרכוז המחליפה לא השתתפה בהשתלמויות אך התעדכנה על ידי המדריכות וצילמה חלק מההרצאות. בבת ים – בין אוקטובר 2000 לפברואר 2001 לא הייתה רכוזת, החל מפברואר 2001 הרכוז השתתפה בהשתלמויות. לטענת חלק מהרכוזות, הקורס אינו נותן מענה מקצועי לבעיות המתעוררות במהלך העבודה בשטח. ראשית, לא מועבר מספיק ידע תיאורטי על הגיל הרך. שנית, ההרצאות בחלקן ניתנות גם לרכוזות וגם למדריכות והרקע האקדמי השונה יוצר מצב בו ההרצאה או שטחית וברמה נמוכה, ואז אינה רלוונטית לרכוזות, או ברמה גבוהה מדי,

ואז אינה מובנת למדריכות. שלישיית, ישנם מרצים רבים שאינם מכירים את העדה, במיוחד הדבר בלט במפגש בו נערך סיור במרכז לנפגעות אלימות בהרצליה. רביעית, במפגשי הדינמיקה בהן עובדים על שיפור התקשורת ועבודת הצוות בין הרכזת למדריכה יש הרבה מדריכות ומעט רכזות (מכיוון שבישובים רבים יש יותר ממדריכה אחת), כך נוצר מצב שעל הרכזות נופל נטל השתתפות רב ומתיש. לבסוף, המפגש בסוף היום שבאחריות רכזות ההדרכה של עלמ"א ועוסק לרוב ביצירת עזרים אינו רלוונטי לרכזות. הרכזות בחלקן טוענות שאין להן עניין לשבת ולגזור לוטו ומשחקים נוספים עבור המשפחות והן רואות בכך בזבוז זמן. רכזות אחרות טוענות שההשתלמות תרמה להן מאוד מכיוון שאפשרה מפגש עם רכזות מישובים אחרים מהן היא למדו הרבה. כמו כן, צוינו לטובה משחקי התפקידים הנעשים במהלך הקורס, אשר תרמו להבנת מורכבות הקשר בין רכזת למדריכה.

ההשתלמות הארצית כללה שעורים עסקו ב: א. מיומנויות תקשורת בקבוצה. ב. סוגיות בהדרכה. ג. שימוש בכלים. ד. הבעתרון לגיל הרך. ה. תפיסת תפקוד. ו. הדרכה באמצעות כלים פסיכודרמטיים. בנוסף התקיים סדנאות מיוחדות כמו: א. סיור במרכז למניעת אלימות בהרצליה. ב. דיון בנושא חריגות במשפחה, אימוץ. 14 מפגשים ברמה הארצית בכל פגישה שני שעורים בני שעה וארבעים כל אחד סה"כ כ 47 שעות שנתיות. סה"כ ההשתלמות כללה כ 70 שעות הדרכה שנתיות השתלמות זו לא תמשך בשנה הקרובה מכיוון שלאור הממצאים הוחלט לאחר דיון לחזור למתכונת ההנחיה האזורית-יישובית.

חומרי הדרכה שחולקו לרכזות:

מפגשים והשתלמות בנושא יצירת טפסים
חלוקת דפים על קנאת אחים והצעה להצגה
ספרון בנושא חורף יחד עם כרטיסים לפעילויות לחורף.

הדרכה והנחיה אישית

מעבר למפגש עם צוות ההדרכה הבכיר של עלמ"א בהשתלמות, נפגשו הרכזות עם צוות ההדרכה גם לפגישות פרטניות.

ברחובות – הרכזת נפגשה עם רכזת ההדרכה האזורית פעם אחת ברחובות בתחילת השנה.

בקריית עקרון – נפגשה הרכזת עם רכזת ההדרכה הארצית בקריית עקרון פעם אחת לקראת סוף השנה. בבת ים - נפגשה הרכזת עם רכזת ההדרכה הארצית פעמיים במהלך השנה (פעם אחת בבת ים ופעם אחת בקריית עקרון). לרכזת בבת-ים יש קשר אינטנסיבי עם הצוות של המחלקה לשירותים חברתיים באזור בו מתקיימת התוכנית. הרכזת של צוות המחלקה הנחתה את המדריכה בתקופה בה לא הייתה רכזת לתוכנית. ברחובות - הרכזת שיצאה לחופשת לידה קיבלה עד ינואר 2001 הדרכה פעם בשבועיים/שלושה מעובדת סוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים ברחובות. היוזמה הייתה של מנהלת המחלקה לשירותים חברתיים בעיריית רחובות שלטענתה: "ההדרכה בתוכנית לא מספקת את הפן של העבודה הסוציאלית: אלימות במשפחה, גירושם וכו'" (ועדת היגוי, 26.9.00). במפגש הדרכה בו נכחתי עדכנה הרכזת את המדריכה בפעילויות השוטפות ובקשיים עם טיפת חלב באושיות. במהלך הפגישה הן תיאמו סיור משותף בטיפת חלב בקריית משה ובאושיות.

יבנה 2 – ביקורים (2 ועדות היגוי), 3 הדרכות טלפוניות ופניה אישית של הרכזת ביישוב עם רכזת ההדרכה במסגרת ההשתלמויות הארציות.

לוד 1 – ביקור, 2 הדרכות טלפוניות (מעבר לטלפונים לבדיקה של תאריכי קורס וכו'. כמו כן התקיימו 4 ביקורים וישיבות בקשר עם עובדת סוציאלית ביישוב ועם נציג של המרכז להתפתחות הילד במגזר הערבי בנוגע להפצה של התוכנית הביתית לאוכלוסיות אחרות. ראשון לציון 8 – ביקורים (4 ועדות היגוי), 4 הדרכות לחיזוק צוות של מדריכות חדשות (כולל התייחסות לבעיות פרקטיות, הנחיה לגבי קבוצת גברים, כתיבת הצעות). מעבר לזה המדריכות והרכזת מתקשרות לרכזת ההדרכה באופן עצמאי.

רמלה 5 – ביקורים (1 ועדת היגוי) 1 הדרכה טלפונית בנושא חיפוש מדריכה חדשה. מתוך הצורך של הרכזת בהדרכה של מדריכות.

גדרה 3 ביקורים (2 ועדות היגוי), הנחיה תוך כדי הדרכות ארציות רכזת השתתפה בסדנה על תזונה עם קריית עקרון ובית ים.

בבאר-שבע סירבה הרכזת, מסיבות של התנגדות על רקע אישי, להיעזר בהנחיה שעמדה לרשותה בנושא הגיל הרך.

עלמ"א סיפקו הדרכה נוספת למדריכות החדשות במרכז ההדרכה בבאר שבע.

תמיכה ולווי של מדריך יועץ – בעיקר ביישובים: רמלה, יבנה, בית שמש. ראשון לציון- פגישות עם מדריך יועץ לפי עניין וצורך. בראשון לציון חל שינוי לקראת עבודה משותפת יותר עם מדריכה יועצת. בית שמש, רמלה, יבנה וגדרה מתקיימות פגישות עם יועץ מדריך בין אם באופן בלתי פורמלי ובין אם בפגישה מוסדרת מראש אם בצוות או באופן אישי מידי חודש. בכל מקרה, נראה לפי דיווחי הרכזות כי השיחה כוללת התייחסות למכלול תחומי העבודה ולא רק לצורך לתוכנית הביתית ועל יוזמת הרכזת בהקשר לסוגיות מסוימות לפי בחירתה. במבשרת כלל לא קיים מערך תמיכה ברכזת התוכנית. לוד – אין ארגון מוסדר של פגישות בין רכזת התוכנית הביתית ללשכת הרווחה. מבשרת – אין קשר לרכזת עם גורמים ברווחה או בקליטה אלא לצרכים ארגוניים. בבאר-שבע בנתה הרכזת לעצמה מערך תמיכה חלופי המורכב בעיקר מרכזות ומדריכות של תוכניות אחרות בבאר-שבע.

תשובות לצרכים ספציפיים שהוגדרו עבור הרכזות

דע כללי על הקהילה – בכל פעילות עם רכזות ההדרכה הארציות, שולבו דוגמאות מתוך חיי היום יום הן באתיופיה והן בארץ. ההבדלים בין התרבויות נותחו יחד עם הרכזות (והמדריכות) מתוך כוונה להבין מה היו הבעיות והקשיים בעבר, מה הבעיות והקשיים כיום ולגבי מידת ההצלחה בהתמודדות עם קשיים אלו. לדוגמה בתוך הנושא של ארגון זמן הפעילות, נסבה השיחה על ארגון סדר עדיפויות מתוך רגישות לנושא תפיסת הזמן השונה, הקושי להתארגן סביב ריבוי משימות ולמידה מתוך דוגמאות קונקרטיות מוחשיות, כמו ארגון קניות יחד עם מציאת סידור לילדים יחד עם סדר יום של גן וכו'. חלק מהרכזים הם בני העדה. לכאורה השאלה פחות רלוונטית לגביהם. אלא שבמה שאמור בהבניית הידע, וביצירת דרכי עבודה מתאימות, הצורך של הרכזים בני העדה הוא כשל הרכזים האחרים. דע על מטרות התוכנית הביתית – בכל אחת מן הפעילויות יש ניסיון לשלב את העקרונות של המטרות השונות.

ידע על עמותת עלמי"א ומטרותיה וכיצד התוכנית הביתית משתלבת בה – הנושא עולה בדרך כלל בשיחות כלליות עם הרכזות כאשר הן מתארות את התהליך שבו נשים של התוכנית הביתית מתחילות לצאת לעבודה. ידע על הגיל הרך – בכל פעילות יש התייחסות גם להתפתחות וגם להיבטים תרבותיים של הפעלה מקדמת למידה.

ידע בהפעלת קבוצות – ההשתלמויות וההדרכה של המנחות הארציות כוללים תכנים הקשורים לנושאים ספציפיים כמו: רעיונות להפעלה בעבודה קבוצתית, שיתוף בדוגמאות מפעילויות קבוצתיות שנערכו בישובים אחרים, דגש על הצורך להעביר הודעה טלפונית מראש למשפחות על מנת להתארגן באופן יעיל למפגש קבוצתי.

מיומנויות ארגון וניצול הידע המופק בתוכנית – אודות משפחות: אמהות, אבות וילדים. המנחות הארציות בנו טפסים מתאימים לתייעוד ומעקב אחר: תהליך קבוצתי, זמן לניהול קשר עם טיפת חלב, זמן לביקורי בית, זמן ליצירת קשרים עם עו"ס של המשפחות. השתלמויות והדרכה, תכנון מערך פעולה שנתי, מערך פעולה בקבוצות השונות והתפתחות של כל ילד. נערכו לפחות שלושה מערכי הדרכה מיוחדים מכוונים לפיתוח מיומנויות ארגון הידע בקרב הרכזות בלשכות השונות.

ועדות היגוי יישוביות

בחלק גדול מהיישובים נערכו ועדות היגוי יישוביות לצורך התוכנית. (על ועדות היגוי ראה הרחבה בפרק הארגוני). ועדות ההיגוי היוו עבור הרכזות מקור תמיכה מסוים. בוועדות יכלו הרכזות לשטוח בקשות ולהעלות קשיים, לקבל פתרונות לבעיות מוקדיות ולשמע עידוד או עצה טובה. ועדות ההיגוי גם היוו עבור הרכזות את העוגן של התוכנית, וההבחנה בינה לבין פעילותן השוטפת ביישוב.

פעולות

הדרכה והנחייה של מדריכות

זמן של הרכזות עם המדריכות מצומצם. מה שגורם לעיתים לחוסר יכולת לתכנן או לעמוד בתוכניות. לדוגמא: במפגש שכלל 3 מדריכות והנושא היה העברת מערך פעילות בנושא קיץ. הרכזות נותרה עם זמן מוגבל מאוד להעברת הפעילות ודחתה התעמקות בנושא בשל הצפה של המדריכות בבעיות מתוך החוויה של מפגש עם משפחות. המדריכות שיתפו בחוויה של חוסר אונים לעומת משפחות קשות במיוחד. אם שלא מטפלת בבתה ומשאירה אותה אצל שכנים, אם חולה מאוד ועקב כך הילדים נותרו ללא השגחה. מצוקות היום יום הבולטות לא מאפשרות התמקדות בתכני התוכנית, או במערך הנחיה מסודר. מפגשי ההנחיה הופכים למפגשים של אוורור רגשות ותמיכה חברתית בין המדריכות והרכזות. הרכזות בנתניה נפגשת עם המדריכות פעם בשבוע למשך 4 שעות. בפגישות ההנחיה דנים במצב המשפחות, מעלים סיטואציות בעייתיות ודרכים לפתרון, מגדירים יעדים, מתכננים פעילות קבוצתית ומעלים רעיונות לפעילות. הרכזות מצאה כי ידיעתן של המדריכות את שלבי ההתפתחות של הגיל הרך והיכרותם עם משחקים היא מספקת וטובה ולהרגשתה "המשחק הפך למטרה במקום לאמצעי" ובעקבות זאת פתחה דרך עבודה משלה בהנחיית המדריכות לעבודה עם המשפחות. הרכזות והמדריכות מגדירות את צרכיה המיוחדים של כל משפחה

ובונות עבור כל משפחה משימות מוגדרות שעליהן לבצע משבוע לשבוע. עדיין עיקר המפגש בין המדריכה למשפחה מבוסס על משחק עם הילד והאם והשאלת משחקים משבוע לשבוע אך בנוסף מוטלות על המשפחות משימות כגון: האם תלמד את הילד צבעים באמצעות צבעי הבגדים, האב יגזור עם הילד צורות מקרטון, האח הגדול ילמד את האחים הקטנים שמות של צורות בעברית ויחד יחפשו היכן קיימות צורות אלו בבית (מרצפת, סיר וכו'), להורים שהתלוננו שהתיק לבית הספר כבד מדי – שהאב יברר בבית הספר מה חובה להביא בכל יום ויסדר יחד עם הילד את התיק לבית הספר בכל יום, שאם תקבע תור במרפאה לילד עם ליקוי בדיבור, למשפחה עם ילד שובב: שירדו בכל יום לגן הציבורי ל-15 דקות, ועוד ועוד. הרכזת פירטה בכתב את מטרותיה בשיטת המשימות כך:

1. פיתוח יצירתיות ואסרטיביות אצל המדריכה.
2. הארכת ההתערבות הביתית מעבר לשעת המפגש
3. קבלת אחריות של ההורה שגם לו תפקיד חשוב בעשייה ולא רק בקבלה
4. עבודה מובנית יותר מול המשפחות
5. דרך ברורה יותר לגעת בצרכים המיוחדים של כל משפחה."

ארגון ידע

עלמי"א יצרו מערך טפסים שנועד לעקוב אחרי ההתפתחות של התוכנית בכל אחד מהישובים. (חשוב לדעת שכיום מתקיים שיתוף פעולה בין עלמי"א לרכזות משלושה ישובים על מנת לנתח את הטפסים ולנסות לשפר אותם לקראת השנה הבאה).

במערך הטפסים קיימים מספר סוגי טפסים :

1. תכנון הפעילות במפגשים הקבוצתיים – במסגרת ההשתלמות חילקו את לוח השנה לחדשים והעלו מחשבות על תכנון של מפגשים קבוצתיים
2. דוח חודשי כללי הכולל התייחסות גם למפגשים קבוצתיים – דוח חודשי כללי על כל הביקורים ודוח על מה קרה במפגש הקבוצתי.
3. שאלון של שלבי הפעלה – מיועד יותר לרכזות חדשות אבל מתאים לארגון התוכנית גם לוותיקות. (להוסיף לתדריך מקומי)
4. שאלון יישובי – שכולל דברים מרכזים לעזרה לקראת התארגנות : 1. פרטים כללים. 2. מספר משפחות משתתפות בתוכנית. 3. כמה משפחות משנה שעברה. 4. כמה גויסו השנה. 5. כמה משפחות הם עולים חדשים שהגיעו ליישוב בשנתיים אחרונות. 5. חלוקה של ילדים לפי גילאים. 6. כמה ילדים נכחו בזמן הביקור. 7. כמה משפחות חד הוריות. 8. כמה אבות עובדים. 9. כמה אבות נוכחים בביקורים. 10. אופן השתתפות האבות בתוכנית. 11. תוכניות ויוזמות אחרות בקהילה שמשפיעים על התוכנית (משחקיה, אולפן, אשת חיל) 12. לימודים נוספים של רכזת או מדריכה שיכולים לתרום לתוכנית. (מספרי סיפורים, הנחיית קבוצות) 13. צרכים מיוחדים של התוכנית.

לוח תכנון שנה כללי לפעילות קבוצתית –

תכנון הפעילות במפגשים קבוצתיים : עלמי"א (דינה) קיבלו 7 מתוך 20-22 ישובים בתוכנית - הגישו לוח שנתי (בת ים, גדרה, יבנה, קריית עקרון, מגדל העמק, נתניה, פתח תיקווה).
דו"ח חודשי - כמה מדריכות, כמה משפחות, כמה ילדים, האם החליפו משפחות במשך החודש, אם היו מפגשים קבוצתיים, מה קרה בהדרכה החודש האם יש נושאים מיוחדים שיש לדעת עליהם.
מקום להתייחסות לנושאים שעולים מתוך הפעילות בתוך הבתים.

14 ישובים העבירו דוחות לפחות פעם אחת.

ישובים הגישו בממוצע כ 6 דוחות בשנה (פתח תיקווה, נתניה, מגדל העמק, בת ים, חדרה)
לעיתים צרפו מספר חודשים יחד לדוגמה בחודשי חגים.

פירוט:

חיפה 1 דוח אחד.

יבנה לא התקבלו דוחות חודשיים סדירים.

לוד לא התקבלו בכלל דוחות.

באר שבע לא התקבלו בכלל דוחות.

אשדוד לא התקבלו בכלל דוחות.

מבשרת ציון 2 דוחות חודשיים

נתיבות בכלל לא הגישו דוחות חודשיים

קריית גת, קריית חיים – התחילו

קריית חיים – מידי חודש כ 3-4 דוחות ועד יציאת הרכוז

קריית עקרון 3 דוחות חודשיים

ראשון לציון 3 דוחות חודשיים

רחובות 2 דוחות חודשיים (ממלאת מקום)

רמלה 2 דוחות חודשיים

בית שמש לא התקבלו דוחות חודשיים.

תאור ספציפי של המפגש הקבוצתי בתוך הדוחות הכלליים - מטפסים אלו בנו כרטיסי פעילות במסגרת ההדרכה

הארצית:

אשדוד - אין

באר שבע - אין

בת ים - 1 עם רכוז שיצאה לחופשת לידה, 2 עם רכוז חדשה.

בית שמש – אין

גדרה 1. –

חדרה 4. –

חיפה – אין

יבנה – אין

לוד – אין

מבשרת ציון – אין

מגדל העמק. 4 –

נתיבות – אין

נתניה 42 – כולל דיווחים על משחקיות שהמשפחות מוזמנות אליהן כמו גם לשעת סיפור.

פתח תיקווה. 3 –

קריית גת - חדשים

קריית מלאכי - חדשים

קריית חיים. 1 –

קריית עקרון – אין

ראשון לציון – אין

רחובות – אין

רמלה 2 – דיווחים.

שאלון יישובי - קיבלו 11 טפסים של שאלון יישובי מתוך 22 יישובים בתוכנית - (בת ים, גדרה, יבנה, מגדל העמק, נתניה, פתח תיקווה, קריית עקרון, ראשון לציון, רחובות, רמלה).

תיאור לדוגמא: בבאר-שבע

בבאר-שבע לא הייתה כלל התייחסות לשאלונים ברמה היישובית.

בקשר לטפסים ברמת המשפחה הרי שברוב מפגשי הצוות של המדריכות - חלק מהזמן הופנה למילוי הטופס הזה. המילוי הוא לרוב אישי ואין אינטראקציות בין המדריכות סביב מילוי. בקשר לטופס המעקב המשפחתי הוא מולא בחלקו ע"י המדריכות באופן משותף באחד ממפגשי הצוות ובחלקו ע"י המדריכות בביתן. בניגוד לטופס הקודם בעת מילוי טופס זה היו יחסי גומלין רבים בין המדריכות בניסיון להבין את הפריטים ואת סקאלת התשובות. המדריכות היו מעלות דוגמאות מתוך הפעילות והיו בודקות אחת עם השנייה והרכזת וגם איתי כאיש הערכה מה צורת המילוי המתאימה.

טופס המעקב המשפחתי מולא באופן עקבי למדי ע"י המדריכות פעם בחודש. אולם לרוב יש התעלמות משני היבטים שלו: החלק של "יעדים לחודש" והחלק של "ביצוע". נראה שבמקום החלק של הביצוע המדריכות מעבירות דו"ח קצר בזמנים לא קבועים לגבי הביצוע. הטופס לגבי הערכת התקדמות מולא לגבי 16 משפחות פעם אחת בלבד.

נכון להיום המעקב הוא בעייתי מאוד. למעשה לרכזת ישנן בעיקר התרשמויות לא שיטתיות של המצב. אולם נראה שבעקבות התגובות החיוביות לטופס הערכת ההתקדמות יעשה בו שימוש נרחב בשנת הפעילות הבאה:

מתוכנן ע"י הרכזת להעבירו למדריכות שימולא לגבי כל המשפחות בתחילת השנה, פעם נוספת באמצע השנה ופעם נוספת בסופה.

בכל מקרה ברור שעדיין מדובר רק בשלב למידה של איסוף מידע שיטתי, ולא של ארגונו או הפקת ידע או תוכניות פעולה ממנו.

באופן כללי ניתן לומר שרמת הדיווח המועברת לנציגות ההדרכה של עלמי"א אינה מעודדת ניהול וארגון ידע אפקטיביים ביישובים השונים. ניהול התוכנית, גיוס מדריכות חדשות, ארגון הידע השוטף מהתוכנית, שילוב בין ידע מהתוכנית לידע ברמת יישוב, כל אלה לא כל כך קיימים. נושא זה הוא באחריות הרכזות, אך נראה שהוא מעל לכוחותיהם. גם בלשכות בהן קיים מערך יותר מאורגן הרי לפחות במקרה אחד שנבדק רכזי ההדרכה מהווים שותפים לבעיות חריגות ולידע כללי המופק בתוכנית, אך אינם אחראים על ניהול הפרוצדורות בתוכנית על פי הנוהל הרצוי המומלץ על ידי עלמי"א.

הכנת מפגשים קבוצתיים

ברוב היישובים מתוכננים המפגשים הקבוצתיים על ידי הרכזת והמדריכה יחד. ברחובות המפגשים הקבוצתיים הועברו על ידי הרכזת עד יציאתה לחופשת לידה, לאחר מכן המדריכות העבירו את המפגשים.

בבת ים – המפגשים הקבוצתיים מועברים על ידי המדריכה בנוכחות הרכזת.

בקריית עקרון המפגשים בדרך כלל מועברים על ידי הרכזת והמדריכה יחד, פרט למפגש אחד אותו העבירה המדריכה לבד.

בכדי להעצים את המדריכות כדאי לחשוב על אפשרות שהמדריכות יעבירו חלק מכל מפגש בעצמן. היכולת לעמוד מול האימהות כקבוצה וללמד אותן יכולה לתרום להעלאת הדימוי העצמי שלהן.

בניית תוכנית אישית לכל משפחה

ברוב היישובים אין תוכנית אישית כתובה לכל משפחה אך יש התייחסות אישית במסגרת מפגשי ההנחיה עם הרכזות. ישנה חשיבות רבה ליצירת תוכנית שנתית או חצי שנתית כתובה, עבור כל ילד, בהתאם לגילו ולשיתוף הפעולה של האם. תוכנית אישית נותנת לרכזת ולמדריכה כלי להערכת התקדמות הילד ואמו במהלך השנה.

דוגמא לפעילות עם המדריכות

הרכזת נפגשת עם המדריכות פעם בשבוע למשך שעה וחצי. בפגישות ההנחיה מעדכנות שתי המדריכות את הרכזת במצב המשפחות ודנות בבעיות מיוחדות. לעיתים עורכת הרכזת משחקי תפקידים עם המדריכות בכדי ללבן סיטואציות שמתעוררות במפגש המדריכה עם המשפחה כגון: אם שמספרת במשך כל השעה למדריכה על בעיותיה וכיצד להסביר לה שלא לכך נועדה התוכנית, או כיצד לעודד אם שלא יוצאת מהבית לצאת החוצה מידי פעם.

חלק ניכר ממפגש ההנחיה מוקדש ללימוד תיאורטי של שלב התפתחות כלשהו של הגיל הרך. הרכזת מקריאה למדריכות מתוך הספר "התינוק והילד", מסבירה את מה שקראה ומביאה דוגמאות. כך למשל דיברה בפגישות ההנחיה על שלבי התפתחות כמו: קביעות אובייקט, שלב המראה, מוטוריקה גסה ועדינה ועוד. לכל שלב

התפתחות מקשרת הרכזת צעצועים מתאימים. למשל: צעצועי משיכה ודחיפה ברגליים, צעצועים שניתן להוציא עליהם רגשות כמו בובות ודובים וכד'. כמו כן מדגישה הרכזת נושאים של בטיחות בבית: זהירות מחשמל, חפצים חדים, קטנים או כבדים. לשאלת המעריכה האם הן עוסקות גם בתכנון ארוך טווח ענתה כ לרוב אינן עושות זאת אלא אם כן הן מזהות ליקוי התפתחותי כלשהו אצל הילד, ואז הן בונות תוכנית רחבה יותר. בדרך כלל הן עוסקות בתכנון שבועי. בפגישות ההנחיה עוסקות הרכזת והמדריכות גם בתכנון הפעילות הקבוצתית ולרוב בזריזות וביעילות. כך תכננו במספר דקות מסיבת פורים: את הפעילויות (הכנת מסיכות ורעשנים, סיפור המגילה, הכנה משותפת של משלוחי מנות) ואת הארגון (הודעות למשפחות, קניית חומרים וכיבוד).

דוגמאות לתהליך העצמה

רכזת מסוימת משדרת למדריכות מסר של העצמה בעצם העבודה הצוותית המשותפת ללא תחושת הירארכיה ותוך שיתופן בכל התלבטות, החלטה, רכילות ובתמונה המערכתית הכללית. כך, כשהיה צורך לכתוב מכתב לדרגים הגבוהים ישבו שלושתן וניסחו את המכתב יחדיו. בפגישות ההנחיה ניכר כי המדריכות מעלות בעיות, דרכים לפתרון ורעיונות בנינוחות ובחופשיות, הרכזת מצידה מחמיאה להן על עבודתן ועל כתיבת הדוחות ומחזקת את ביטחונן. למדריכות יש שולחנות עבודה באותו משרד של הרכזת וזו מקפידה שהמדריכות תהיינה לפחות שעתיים בשבוע במשרד לכתיבת דוחות, תכנון והכרות עם צעצועים. כמו כן בכל בוקר לפני שיוצאות המדריכות למפגשים עם המשפחות הן מגיעות למשרד ומוודאות טלפונית שהאימהות אכן תהיינה בבית לכשיגיעו אליהן.

בבת ים – הרכזת הקודמת ראתה במדריכה של התוכנית רכזת פוטנציאלית. אני (המעריכה) מאמינה שהצמיחה של המדריכה, במסגרת התוכנית, היא גם הודות לאופי ההנחיה של הרכזת ולקשר המיוחד שנוצר בניהן. ברחובות – הרכזת המחליפה, ראתה באחת המדריכות את היכולת והכוחות להיות רכזת בעתיד. כמו בבת ים, הצמיחה של המדריכה בתוכנית היא גם הודות להנחיה ולהכוונה של הרכזת.

פעילות עם אמהות

ביקורי בית

בקריית עקרון - הרכזת הגיעה לכל משפחה בתחילת התוכנית על מנת להציג את התוכנית ואת עצמה, מעבר לכך לא נערכים ביקורי בית. בבת ים – הרכזת ערכה ביקורי בית אצל רוב המשפחות ומתכננת להגיע אל כולן במטרה להכיר אותן. ברחובות – הרכזת ערכה ביקורי בית אצל כל משפחה בתחילת התוכנית. כל הרכזות ברמלה, לוד, ראשון לציון, יבנה, גדרה, מבשרת ציון, בית-שמש ערכו ביקורי בית (כל רכזת על פי יכולתה).

אחת הרכזות ספרה שבמפגש הקבוצתי הראשון בו נכחה והוקדש להיכרות שלה עם האימהות ספרה כל אחת מה מסמל עבורה פרח אולם, למרות שכל האימהות דוברות עברית טובה (כולן עלו במבצע שלמה לארץ) הן

דיברו רוב הזמן באמהרית והרכזת הרגישה "בחוח". במפגשים שבאו לאחר מכן הן המשיכו לדבר באמהרית אך נוצרה קרבה ולטענתה, העובדה שהן מדברות באמהרית פחות מפריעה ("עדיין הן מדברות באמהרית במפגשים אך יש יותר קרבה וזה פחות מפריע לי").

בנתניה התקיימו שנים עשר מפגשים קבוצתיים של אמהות התוכנית הביתית, אליהם הגיעו כרבע משהמשפחות כלומר בין חמש לשבע אימהות עם ילדיהן ולעיתים אף סבא וסבתא. במפגש בו נכחתי (מסיבת פורים) הייתה אוירה עליזה ומשוחררת. כולם קמו ממקומותיהם וניגשו לשולחן עליו עמדו חומרים להכנת מסיכות, רעשנים ומשלוחי מנות. הרכזת והמדריכות הנחו את המפגש יחדיו והאימהות השתתפו, דברו וצחקו וההמולה בחדר הקטן בלישכה לשירותים חברתיים היתה רבה. בסיום המפגש יצאו כולם עם משלוחי מנות במצב רוח מרומם. הפעילות להורים וילדים בנתניה היא עניפה ומגוונת ואחד המסרים המרכזיים של הרכזת למדריכות הוא חשיבות הפעילות הקבוצתית ועידוד לאימהות לצאת מהבית ולהשתתף במפגשים.

המפגשים הקבוצתיים כוללים הפעלת שתי משחקיות בשבוע (אחת בכל שכונה) ושעת סיפור שהייתה בחודשים הראשונים שבועית ובהעדר הענות מספקת התקיימה בהמשך השנה אחת לחודש. הפעילויות במפגשים כללו שני טיולים, שלוש פעילויות בגיימבורי בהנחיית מדריכה מיקצועית, הצגה, ביקורים בגני ילדים ומסיבות בחגים. החל מחג הפסח יוחד זמן להעלאת סיפורים וזכרונות של ההורים כיצד חגגו את החג באתיופיה. פעילות נוספת שהחלה להתקיים לקראת סוף השנה היא הדרכה של האימהות והילדים בגנים ציבוריים ליד הבית. במפגשים הקבוצתיים בהם נכחתי (המעריכה) התרשמתי שהפעילות היא עשירה ומגוונת: משחקים, סיפורים, עבודות יד וריקודים. כאשר הרכזת מספרת סיפור היא מפעילה במהלכו את הילדים והאימהות והפעילות תוססת. האווירה במפגשים נעימה אך לא משוחררת לגמרי (אם כי חשוב לציין כי לא נכחתי במפגשים קבוצתיים בשלושת החודשים האחרונים של השנה ויתכן כי דבר זה השתנה). במפגש אחד בו נכחתי ניסתה הרכזת ללמד משחקים בהם האימהות פעילות בחיקויים של חיות ובריקודים אך האימהות היו נבוכות ועצורות ולא היו מסוגלות לזוז למרות המוזיקה הקופצנית. האווירה לא היתה משוחררת שכן הפעילות לא התאימה לביישנות הטבעה באימהות יוצאות אתיופיה. במפגש אחר הפעילה הרכזת בעיקר את הילדים ודרך הפעלת הילדים השתחררו האימהות, צחקו ונענו לפעילות כמו ילדיהן.

במהלך הפעילות הקבוצתית הרכזת היא המארגנת, מפעילה ומנחה והמדריכות עוזרות לה. למפגשים הקבוצתיים מגיעים בדרך כלל כשליש מהמשפחות ובטיולים ההיענות גדולה יותר.

בנוסף למפגשים הקבוצתיים יזמה הרכזת מפגשים של תת קבוצות בהדרכת המדריכות. ליוזמה זו קראו "קלע" – קבוצות לעזרה עצמית. עד כה החלו לפעול שתי קבוצות של ארבע-חמש אימהות בכל קבוצה, בנושאי ספרים (בכל שבוע אם אחרת מספרת סיפור) ובנושאי בישול (בכל שבוע אם אחרת מלמדת את השאר לבשל תבשיל כלשהו).

בשנה הבאה המטרה היא לפתוח שתי קבוצות נוספות; קבוצה אחת תהיה מורכבת מאוכלוסייה של אימהות צעירות שהתחנכו בפנימיות בישראל ביחד עם אימהות שהן עולות חדשות, והמטרה של מפגש קבוצתי זה הוא תרומה הדדית של הללו שמעורות ומתמצאות יותר בישראל ושל הללו שזה מקרוב באו ויכולות לספק מודל אימהי ומשפחתי מסורתי שחסר לאימהות שהתחנכו בפנימייה. תדריך את הקבוצה מדריכה שהיא עצמה אם צעירה שהתחנכה בפנימייה. הקבוצה השנייה תהיה מורכבת מאימהות חד הוריות ותדריך את הקבוצה אחת המדריכות שהיא עצמה אם חד הורית.

במהלך הקיץ ערכו הרכזת והמדריכות מעין קייטנה לכל המשפחה שהתקיימה על פני רצף של 12 מפגשים יומיים. כל מפגש ארך שעתים וחצי וההיענות הייתה גדולה: כ- 17 הורים (כולל ארבעה אבות) וכ- 50 ילדים בכל פעילות.

המפגשים הקבוצתיים התכופים יצרו היכרויות בין האימהות, ואימהות שבעבר לא היו יוצאות מן הבית מגיעות יותר ויותר לפעילויות, משתתפות יותר, מביעות נכונות לשלם מראש (תשלום סימלי), ובסוף הפעילות עוזרות לסדר את המקום.

קשרים של הרכזת עם ארגונים נוספים בעיר

ברחובות נוצר קשר עם טיפת חלב בשכונות בהן מתקיימת התוכנית. האחיות מפנות ילדים לתוכנית וכן מקצות חדר לפעילות הקבוצתית.

בשכונת אושיות הקשר בתחילה היה "צולע" (הפנו למדריכה משפחות שאינן מתאימות ולא אפשרו לה לערוך מפגשים קבוצתיים במקום) אך לאחר שיחה שקיימו הרכזת, המדריכה ומנהלת טיפת חלב חל שיפור בתקשורת והוקצה חדר למפגשים קבוצתיים.

בקריית משה העבירה אחות טיפת חלב חלק מהמפגשים הקבוצתיים וכן מנהלת טיפת חלב השתתפה בועדת היגוי בספטמבר 2000. בקריית משה יושבת מדריכת התוכנית יום בשבוע בחדר עם משחקים והפעלות ומנחה משפחות מהתוכנית ושאין מהתוכנית, לאחרונה היא החלה גם להשאל צעצועים במסגרת זו. הקשר הפורה עם טיפת חלב בקריית משה אפשר להרחיב את עקרונות התוכנית אל משפחות נוספות בשכונה, מעבר ל- 12 המשפחות שמקבלות את התוכנית.

בבת-ים - המפגשים הקבוצתיים נערכים בטיפת חלב וחלקם הועברו על ידי אחות טיפת חלב. בתקופה שלא הייתה רכזת העבירה אחות טיפת חלב מפגש קבוצתי בנושא עזרה ראשונה לילד חולה. האימהות של התוכנית שולבו בטיול לחי כף שנערך למשפחות של האזור, לטענת הרכזת האימהות התחברו עם שאר המשפחות והרגישו חלק מהקבוצה.

בראשון לציון החל לקראת סוף שנת הפעילות הנוכחית תהליך ניסיוני של עבודה צמודה למול טיפת חלב, שיתוף בידע ולמידה משותפת של נקודות החוזק והחולשה של התוכנית, מתוך כוונה ליצור בעזרת מדריכות התוכנית הביתית אשר משמשות כמתרגמות למשפחות המגיעות לאבחון: א. אבחון רגיש תרבות של אחיות טיפת חלב את השלב ההתפתחותי בו נמצאים הילדים. ב. יצירת קריטריונים רגיש תרבות לאבחון. ג. להשוות בין ממצאי טיפת החלב לגבי ילדי התוכנית הביתית לבין ממצאים הקיימים אודות ילדים שאינם בתוכנית. ד. להוסיף פעילויות בתוכנית הביתית אשר תומכות בתהליך התפתחותי תקין – נראה כי הבעיה היא בעיקר בנושא של שפה וביטוי. לשם כך נערכה פגישה משותפת בין נציגות טיפת חלב ביישוב לבין הרכזת בשיתוף עם נציגת ההערכה. בעקבות פגישה זו יצאו המדריכות להכיר את אחיות טיפת החלב אשר מטפלות בילדים שהן מבקרות במסגרת התוכנית הביתית. מתוכנן המשך קשר ועבודה בהתאם למטרות שפורטו לעיל.

בתחילת השנה התקיימו מפגשים במבנה של מחלקת החינוך אשר עמד בפני שיפוץ. במבנה לא היתה תחזוקה שוטפת וגם לא שמירה. ציוד יקר ערך של משחקים נגנב מהמקום. כמו כן גם מבחינת תנאים סניטריים המבנה נמצא לקוי. לקראת סוף השנה הסתייע בידי הגורמים בעירייה ליצור אפשרות להפעלת הקבוצות במבנה מקומי קהילתי אחר אשר מבחינת מיקומו הגיאוגרפי הוא בעייתי אך מבחינת התנאים הוא מתאים למטרות התוכנית.

לאורך כל השנה הגיעו מתנדבות של וויצ"ו ושימשו כשמרטפיות לילדי האמהות אשר השתתפו במפגשים הקבוצתיים. (לא באופן קבוע ולא כתחליף למדריכות).

יבנה - שיתוף פעולה עם שני מתנסים בעיר. מניב אפשרות גם להפעלת קבוצות על פי הנושאים שמתאימים לתוכנית הביתית וגם שיתוף הורי וילדי התוכנית הביתית במפגשים קהילתיים כלליים המיועדים לקהל הרחב. הקשר עם טיפת חלב כלל מפגש אחד לסדנה בנושא בריאות וניסיון לאיתור משפחות לתוכנית. רמלה – קיים קשר הדוק עם מרכז טבג'ה שהוא מרכז המיועד ליהדות יוצאי אתיופיה בעיר ושם מתקיימות הפעילויות הקבוצתיות.

לוד - קיים קשר הדוק עם המתנ"ס המקומי שממנו פועלת הרכזת. הילדים והמשפחות של התוכנית הביתית מוזמנים לכל אירוע המתקיים במתנ"ס בחגים ומועדים, להצגות ילדים וכו'. הפעילויות הקבוצתיות מתקיימות במתנ"ס. או בגן הורים במקום.

גדרה – יוזמות לשיתוף פעולה עם טיפת חלב לקראת השנה הבאה נדונו בוועדת היגוי.

מבשרת – יוזמה לשיתוף פעולה בשלב הגיוס עם טיפת חלב מקומית נתקלה בקשיים בירוקרטיים של שיתוף בידע, חסיון וסודיות.

קשר עם עובדים סוציאליים ביישוב

בית שמש – שיתוף פעולה הדוק עם עובד סוציאלי של המשפחות. בבית שמש מערך העברת הידע אודות התוכנית הביתית בלשכה מוצלח מאוד תודות לעבודת שטח והכרות מעמיקה של המדריכה והקשר שלה עם עובד סוציאלי של הקהילה ביישוב.

בפתח תיקווה בולטת הגישה המערכתית והרכזת עובדת תוך שיתוף פעולה מלא עם גורמים שונים במערכת. גיוס המשפחות נעשה בעיקר דרך עובדים סוציאליים פרטניים העובדים בלשכה לשירותים חברתיים והם עצמם בני העדה. עובדים סוציאליים אלו שותפים לעבודת הרכזת והמדריכות גם לאורך השנה. הללו מעבירות להן מידע על מצב המשפחות ומפנות אליהן כל בעיה שהם יכולים לעזור בה. גם בעבודה של הרכזת עם המדריכות היא משדרת תחושת צוות ושיתוף פעולה.

בקריית עקרון הרכזת היא גם העובדת הסוציאלית של המשפחות בתוכנית לכן בהתחלה הייתה ציפייה, בקרב האימהות, שהיא או המדריכה יתנו להן מענה לבעיות כלכליות במסגרת התוכנית. עם הזמן, כל האימהות למדו להפריד בין התוכנית לבין הבקשות שיש להן מהרווחה. אולם, לעובדה שהרכזת מחזיקה גם בכובע של העובדת הסוציאלית יש גם יתרון, הרכזת מכירה את כל המשפחות מקרוב ויודעת איזה משפחות יתאימו לתוכנית ואיזה פחות.

ברחובות החל להתמסד קשר קבוע בין הרכזת והמדריכה לעו"ס של משפחות מהתוכנית על מנת לבנות תוכנית טיפולית משותפת. יש ניסיון למסד קשר זה באמצעות מפגשים קבועים כל חודש.

בקריית עקרון – הרכזת היא גם העו"ס של העולים ביישוב. בבת ים כיוון שהמשפחות בתוכנית מרוכזות באזור אזור והרכזת היא עו"ס באותו אזור יש קשר אינטנסיבי עם העו"ס של המשפחות.

כל הרכזות ברמלה, לוד, ראשון לציון, יבנה, גדרה, מבשרת ציון, בית שמש יצרו קשרים עם עו"ס של המשפחות בעיקר על מנת לאתר משפחות מתאימות לתוכנית ובמקרים מעטים על מנת לדווח על מצבים של סיכון.

יוזמות לפעילויות נוספות (טיולים וכו')

ברחובות חגגו האימהות את סיום השנה בנסיעה משותפת לחי כיף בראשל"צ. כמו כן, הרכזת והמדריכה הוסיפו נדבך חשוב ביותר לתוכנית בקריית משה - ביקור בתחילת השנה בגני ילדים אליהם הגיעו ילדים שהיו בתוכנית. למרבה הצער, בשני הגנים הן מצאו שכל הילדים הם ממוצא אתיופי. כפי שכבר נכתב בדוח באמצע השנה תופעה זו של גטאות לימודיים וגיאוגרפיים בשילוב עם מצוקה ועוני יכולה להפוך במהרה לחבית חומר נפץ ברחובות ובמדינת ישראל.

בדרך כלל עבודת יצירת הקשר עם גורמים ארגוניים הם בידי הרכזת בלבד. הרכזות לא מקבלות תמיכה ארגונית משמעותית לצורך זה. הרכזות גם אינן מקבלות תמיכה רגשית למול קשיים –האפשרות לתמיכה רגשית מותנית בטיב היחסים האישיים, וברמת השיתוף האפשרית בסדר יום עמוס מאוד ביחידה.

שיתוף פעולה עם גורמים נוספים מחוץ ליישוב

1. רמלה –פרוייקט pact אפשר את הרחבת התוכנית, הוספת מדריכה וגיוס משפחות חדשות.
2. למסיבת הסיום הוזמנה מפעילה בתחום הריתמיקה.
1. לוד –מנחה קבוצות הורים מפעילה קבוצת הורים המשתתפים בתוכנית הביתית ובגן הורים ביישוב. הקבוצה החלה לפעול באמצע השנה.
1. ראשון לציון –מנחה לקבוצת נשים בנושא בריאות ותזונה. 2. מורה לעברית עבור קבוצת הנשים וקבוצת הגברים. 3. מנחה לקבוצת גברים בנושא בריאות.
1. יבנה –הפעלת סדנאות של יצירה על ידי מנחה מבחוץ. לדוגמה בחנוכה נכחה מנחה מבחוץ אשר העבירה סדנת יצירה בחימר לאמהות וילדי התוכנית במתנ"ס המקומי.

תוצאות מיידיות/תוצאות לטווח ביניים

מודל של רכזת

רכזת א': הרכזת מכירה היטב את האופי המיוחד של העדה האתיופית ואת ההקשר התרבותי בתוכה היא עובדת. היא מזהה קבוצות בתוך האוכלוסייה האתיופית כדוגמת אימהות צעירות שהתחנכו בפנימיות בישראל "שנראות מעורות לגמרי אבל אין להן צעצוע אחד בבית" ורואה את המטרה העיקרית של התוכנית בהשבת האחריות והתפקיד ההורי לידי ההורים וחיזוק הקשר בין האם לילד באמצעות המשחק. לדעתה קשה למדוד את התקדמות המשפחות ואת השפעת התוכנית על הילדים ועל ההורים אך היא חושבת שלאורך זמן רואים השפעה חיובית. הרכזת מכירה את המשפחות ואת בעיותיהן ואהובה עליהן ואף מוזמנת לאירועים משפחתיים של בני העדה. **רכזת ב':** נסיונה המקצועי של הרכזת, שהיא עובדת סוציאלית במקצועה ובעלת תעודה בלימודי גננות, כולל

עבודה מסוגים שונים עם בני העדה האתיופית. בעבר עבדה כמגשרת בפנימיות, כעובדת סוציאלית בפנימיית ימין אורט בה לומדים רבים מבני העדה והפעלת פרויקט פר"ח באתר קראוונים. הרכזת מכירה היטב את המאפיינים התרבותיים של בני העדה ושמה לב לבעיות מיוחדות של תת קבוצות בקרב העדה. כך למשל הגדירה את בעייתן של אימהות צעירות שהתחנכו בפנימיות בישראל כ "מי שלא תפנה לקבל עצה מהשמגלה אבל גם לא תשאל שאלות את האחות בטיפת חלב" או את בעייתם של בני הפלשמורה שלא מתקבלים על ידי בני העדה מביא ישראל.

הרכזת מעבירה מסרים גלויים וישירים של העצמה ומעודדת את המדריכות לדבר בגילוי לב, להתבטא, "לא לשמור בבטן", ולהיות יותר אקטיביות ובעלות יוזמה וכדבריה: "אסרטיביות". מצאתי כי חלו שינויים באופן עבודתה של הרכזת מאז נכנסה לתפקידה (בדצמבר 2000) ועד היום ובכלל זה לבשו המסרים להעצמה צורה שונה. בתחילת דרכה השתמשה הרכזת בכלי של "דינאמיקה קבוצתית" וחלק ניכר מן המפגש הוקדש לכך. כלי זה הוכח כבעייתי בהקשר התרבותי האתיופי. במהלך הדינאמיקה הקבוצתית עודדה הרכזת את המדריכות לדבר בגילוי על רגשותיהן ואף ביטאה את הערכותיה וביקורתה שלה באופן שחרג מביקורת על עבודתן. המדריכות נפגעו מכך שהדברים נאמרו בנוכחות כל המדריכות ואף חשו כי היא מנסה לשנות את דפוסי השיחה ביניהן, אף כי היו תגובות כמו: "זה טוב להוציא החוצה" ו"אני שמחה שאני יכולה להיות פתוחה איתך". במהלך השנה המשיכה הרכזת לשדר מסרים מעצימים לכיוון של אסרטיביות, יוזמה, ביטוי עצמי ואף אמרה לא פעם כי עליהן להיות אימהות פעילות יותר (לרשום את ילדיהן לספרייה ולמשחקה) בכדי להוות דוגמה טובה יותר לאימהות אחרות. במפגש הנחיה בו נכחתי לקראת סוף השנה התרשמתי כי הרכזת מצאה דרך טובה לעבוד עם המדריכות על ידי משחקי תפקידים לגבי סיטואציות שהתעוררו במפגש הביתי או הקבוצתי ודורשות התערבות של המדריכה. כך למשל ערכו משחק תפקידים על אם שמשותפת ונהנית במפגש הקבוצתי בעוד ילדיה מפריעים ומשתוללים והיא מטילה את האחריות לדאוג להם על אחרים, או אם שלא מוציאה את הילד מהבית והוא מפחד מילדים ואנשים, אם שלא מציבה גבולות לילד ועוד. המדריכות והרכזת שיחקו את התפקידים, נתחו את הסיטואציה וכיצד היא מבטאת בעיה מהותית יותר, דנו בפתרונות, הרכזת הנחתה והמדריכות הסבירו, הציעו, התנגדו וכן הלאה. העבודה המשותפת במפגש זה היתה פורייה וטובה והאווירה נינוחה ופתוחה. ישנה ציפייה של המדריכות לקבל פתרון מהרכזת לבעיות שונות שהן נתקלות בהן ואכזבה מסוימת כשהפתרון לא ניתן להן, והרכזת בכל דרך עבודתה חוזרת ומדגישה את המסר שהיא לא מספקת להן פתרונות אלא עובדת איתן בכדי לפתח דרכי פעולה. לסיכום, הרכזת מצאה דרך להעצים את המדריכות ולעודדן למצוא אופני פעולה עצמאיים באופן שונה מתחילת עבודתה ושמתיאם יותר להקשר התרבותי של המדריכות.

הרכזת אמרה כי היא חשה צורך בפעילות יותר מובנית. לדעתה התוכנית הביתית היא מאוד גמישה ודורשת הרבה אילתור שזוהי לא תכונה מובהקת של בנות העדה ולכן יש צורך במדדים מוחשיים יותר וקביעת מטרות ויעדים מוגדרים שניתן לבדוק אותם. כמו כן מעוניינת הרכזת לעבוד יותר עם ההורים, בנוסף לתת הקבוצות המתוכננות היתה רוצה להקים קבוצה לאבות או לאימהות ואבות יחד כשאת הילדים יעסיקו באותו זמן בחדר אחר.

דברים שכתבה רכזת בתוכנית הביתית בגדרה בסיכום שנת הפעילות המעידים על מורכבות העבודה עם העדה, מורכבות הפעלת תוכנית ביחידת רווחה והאתגר של התוכנית הביתית:

"לסיכום, כמה מילים אישיות, אני רואה בתוכנית הביתי פוטנציאל גדול ליצירת שינוי במשפחות. מהיכרותי עם המשפחות אני יודעת עד כמה הן צמאות ללמידה בתחומים שונים ולא רק בתחום הגיל הרך, ויש בי רצון רב להמשיך ולעזור להן להתפתח ולהתקדם. בעיקר אני רואה חשיבות בהעצמת ההורים, שימת הדגש על לימוד ההורים, יותר מאשר לימוד הילדים. מעבודתי עד כה בתוכנית עם אוכלוסיית האמהות מהעדה האתיופית, אני חשה את הקשיים והתסכולים, אך גם את הסיפוק. הקשיים נובעים הן משעות העבודה המועטות שהיו לי בתוכנית שלא אפשרו לי להגיע למשפחות כפי שרציתי וראיתי לנכון. כמו כן גיליתי עד כמה קשה לתכנן פעילויות לאמהות, כאשר תמיד לא ברור אם יבואו וכמה יבואו. חוסר הוודאות הוא קשה מבחינתי, ועד כה למרות מאמצינו (קבדו ואני) לא הצלחנו להבין את חוסר המחויבות, או חוסר המודעות לזמנים, מעבר לעניין התרבותי שודאי קיים. הקושי האחרון נובע מהעדר מקום קבוע ומתאים שבו ניתן לקיים מפגשים, לאכסן את הצעצועים וכו', הדבר נותן לי וגם למדריכות ולאמהות, תחושה של ארעיות, אשר מקשה מאוד. יחד עם כל הקשיים שהזכרתי אני חשה סיפוק רב מהעבודה בתוכנית, מהתפתחות יכולותיהן של המדריכות, מההתקדמות של האמהות ומהשינויים שנראים אצל הילדים. בד בבד עם הקשיים שיש בעבודה עם האוכלוסייה של יוצאי אתיופיה, אני רואה גם את המאפיינים הנהדרים שיש באוכלוסייה זו – העוצמה, התבונה והחום, עודדו אותי וגרמו לי לרצות ולהמשיך, להתקרב, לדעת עוד ולא לוותר".

בחינת תחומי ידע ספציפיים שהוגדרו כחשובים לרכוז

ידע כללי על הקהילה –

דוגמה לאופן בו הידע הופך לתפוקה

גדרה – הכנת טיול למשפחות התוכנית הביתית לוותה באופן צמוד על ידי שיחות אישיות הן של המדריכה עם המשפחות והן בשיחות טלפוניות חוזרות יום לפני הטיול וביום הטיול עצמו על מנת לוודא שהמשפחות זוכרות ומעוניינות להגיע. כשלוש אמהות הגיעו לטיול ללא כובעים והלכו לקנות כובע לפני היציאה ולכן עוכבה יציאתה של הקבוצה כולה בכחצי שעה. אם אחת שכחה על הטיול ושלחה את ילדיה למעון בבוקר והאוטובוס עבר דרך המעון על מנת לאסוף אותם. כל המשפחות הגיעו לטיול. הידע של הרכוז על קשיי ההתארגנות שנמצאים לעיתים אצל אמהות יוצאות אתיופיה, הביאו אותה להתאים את עצמה ואת לוח הזמנים לבעיות השונות שהתעוררו, ולדאוג שכל האמהות תגענה לטיול, במקום לנקוט בפעילות "הענשה" שמי שלא באה בזמן או בציוד מתאים וכו' – לא תצא לטיול.

הידע על הקהילה ומנהגיה קיים כידע מצטבר לא מאורגן. רכוזות מתרגמות ידע כללי לפעולה במקרים שונים על פי הבנתן. אין מערך מאורגן של ידע תרבותי והמלצות לאופני התמודדות מול מאפיינים מסוימים בקהילה האתיופית כמו: יחס שונה לזמן, ביטויים של סגירות וחשדנות. ידע תרבותי הוא כל כך מורכב שדרך הלמידה שלו היא תמיד לא מאורגנת. יחד עם זאת ישנם נושאים שהם חשובים לפעילות שוטפת של הרכוז מול התוכנית. למרות הגשר הבין-תרבותי שיוצרת המדריכה, נראה שחשוב שנושאים מסוימים יעברו כגוף ידע מובנה יחד עם דרכי התמודדות.

ידע על מטרות התוכנית הביתית

הרכזות מכירות את מטרות התוכנית. למרות שלעיתים הן מפחיתות ערך במטרת קידום ההורה ומסתפקות בעבודה יעילה מול הילד, קידום השפה האמהרית לעיתים נשכח והשימוש במשחקים כמטרה בפני עצמה זקוק לחיזוק בכל המקומות עקב קושי של ההורים לקחת אחריות עליהם. בהדרכה פרטנית למדריכה, ובהדרכה קבוצתית הן מקשרות בין הפעילות לבין מערך המטרות המורכב. הן פועלות לעיתים על סמך תחושה שפעילות מסוימת היא נכונה, תיצור עניין וגירוי, או לפי התאמה לשלב התפתחותי. אולם בדרך כלל הפעילות לא כוללת התייחסות למכלול המטרות אלא מענה למטרה מסוימת. כלומר התפישה היא פרגמנטרית, לא שלמה. הרכזות אינן ממשיגות את מורכבות הפעולה בזמן הדרכה או הפעלה למדריכות, אלא מתמקדות בפעילויות קונקרטיות. צורת עבודה זו עוברת גם למדריכות אשר מחלקות את הפעילויות למטרות אופרטיביות ספציפיות (הרחבה בדוח המדריכות) והן אינן כוללות בו זמנית בכל מפגש התייחסות : רמת התפתחות, חיזוק קשר למסורת, אחריות ההורה וכו'.

ידע על עמותת עלמי"א ומטרותיה וכיצד התוכנית הביתית משתלבת בה -

הרכזות יודעות על עלמי"א ממפגש הפתיחה בהשתלמות אך לא מכירות את מכלול הפעילויות השונות של העמותה ואת ההיסטוריה שלה.

ידע על הגיל הרך -

הרכזות נעזרות מאוד בחומרים של עלמי"א אותם הן מקבלות בהשתלמות ולומדות דרכם את הנושא. הן יוצרות פעילויות התומכות בשלבי ההתפתחות הנורמליים ומחזקות את הילדים לקראת קליטה טובה יותר במערכת החינוך. יחד עם זה המודעות לצורך להשתמש בדפי ההסבר של עלמי"א לבחינת ההתפתחות האינדיווידואלית של כל ילד או על מנת להמשיג את השלבים יחד עם המדריכות בעת בחירת הצעצועים - חלשה. בבדיקה חלקית נמצא שרכזות אחת מתוך 7 ישובים היא בעלת השכלה ספציפית בתחום החינוך לגיל הרך. הרכזות האחרות לומדות את הנושא תוך כדי עבודה. נמצא כי 4 מתוך 7 רכזות נעזרות בטבלאות (רשימות אודות שלבי התפתחות בגיל הרך של עלמי"א) ההתפתחות בגיל הרך באופן שיוצר מאגר ידע מצטבר על הילדים ועבודה ביקורתית.

תמיכה ולווי מקצועי ביישוב -

בכל הישובים הרכזות היא האחראית הכמעט בלעדית להתפתחות התוכנית ולאופי שהיא מקבלת ביישוב.

ידע בהפעלת קבוצות

הרכזות בוחרת עד כמה להיות מעורבת בפעילות קבוצתית ועד כמה לזיזם הפעלה על ידי גורמים מחוץ ליישוב. הפעילויות ה'אחרות' כמו אולפן, סדנאות בריאות ותזונה, אמנם תומכות במטרות התוכנית הביתית אך מטבען אינן תומכות במטרות כמו העצמה של מדריכות, יצירת פורום קבוצתי והכרות בין האמהות, יצירת הזדמנות לשיתוף פעולה והתנסות במשחק עם הילד או חיזוק התכנים המועברים באופן אינדיווידואלי.

מיומנויות ארגון וניצול הידע המופק בתוכנית אודות משפחות: אמהות, אבות וילדים –

הידע בתוכנית אינו מאורגן באופן שמאפשר בחינה ביקורתית של התפתחות התוכנית במשך השנה. מערך הטפסים מסורבל ומערך הדיווח בעזרתם לעלמי"א לא יעיל.

ידע בלתי מאורגן יוצר מצב בו התוכנית מופעלת ללא מעקב של הרשויות וללא בקרה. וועדות ההיגוי בהקשר זה יוצרות תחושה של עשייה והתקדמות אך אינן כלי חזק מספיק על מנת לקבוע או להשפיע ישירות על ביצוע פעילות בשטח.

בשל חוסר ארגון ידע, נוצרת לעיתים תחושה של חוסר מחויבות לקריטריונים מסוימים. הדברים יוצרים תסכול גם בקרב מדריכות אשר ללא רכזת 'חזקה' עשויות לחוש בודדות בשטח למול בעיות מורכבות ומסובכות.

חוסר ארגון הידע מקטיין את יכולת המעקב של רכזות הדרכה ארציות, והן פועלות יותר על פי "תחושות בטן" של חוסר או של ידע אצל הרכזות והמדריכות.

חוסר בידע מאורגן מקטיין את יכולת ההתמודדות של הרכזות עם ידע חדש, ומקטיין את יכולת המעקב המושכלת אחר המשפחות.

כמובן שידע לא מאורגן גם קשה להעברה לגורמים אחרים ו/או לרכזות חדשות וכדומה.

עבודה מערכתית –

יש הרבה מקרים של שיתוף פעולה עם גורמים נוספים ביישוב : כמו עם טיפת חלב, מתנ"ס, ויצ"ו, משפחות נוספות ביישוב. בדרך כלל שיתוף פעולה כזה תלוי ביוזמת הרכזות וברצון הטוב של הארגונים השותפים. תדריך מקומי (הרחבה של ההצעה בניתוח המערכתית) יכול להועיל לשיפור הקשר הבין ארגוני בתוך היישוב.

מנחים מקצועיים מבורכים בתוכנית הביתית . הם מעשירים את הידע בתוכנית ותורמים לחיזוק מטרותיה. צריך לשים לב שלא יבואו על חשבון מטרות התוכנית.

סיכום ההמלצות

כאמור הרכזות הן חוליה חשובה ביותר בתוכנית. הן למעשה אלה שנושאות על גבן את התוכנית ביישוב. יחסית לחשיבותן הן מקבלות מעט מדי תמיכה, הן מקצועית, והן כלכלית.

הרכזות מתפקדות בתנאי עמימות גבוהים יחסית. התפקיד שנדרש ממנה הוא חדש. עליה ללמוד אותו תוך כדי עבודה, ובו בזמן להעביר ידע למדריכות ולדאוג שיעבור לאמהות. חלק מהידע שעל הרכזות לקבל מגיע מהמדריכות. יש כאן אי בהירות תפקידית רבה, שהיא במידה רבה לא חלק משגרת עבודתה הרגילה של הרכזות. התגמול הכלכלי לרכזות אינו עומד תמיד ביחס ישיר למידת ההשקעה הדרושה. לדוגמה להבאת ההורים לפעילות יש להקדיש שעות של טלפונים ותיאומים ותזכורות ביום הפעילות על מנת לממש את הפעולה. הדרכה עשויה לארוך מעבר לשעה במקרה ומדריכה חשה צורך לשתף בהתנסות וחוויה אישיים בעוד הרכזות מעונינת להעביר תוכן מובחן בנושא מסוים.

קושי בשפה דורש לעיתים מן הרכזות להשקיע מעבר לזמן הנדרש מהן על מנת לתרגם או להסביר את הדברים בצורה פשוטה.

מצד שני, לעיתים יש תחושה שלא ברור מה נדרש במסגרת זמן מסוימת לכן, שוב ראוי ליצור תדריך יישובי ברור

בו הציפיות מן הרכזת ברורות. חשוב לתת הנחיה צמודה יותר לרכזת חדשות. היה טוב לו היתה פונקציה שהרכזת יכולה להיות בקשר צמוד איתה הן לצורך התייעצות מקצועית, והן לצורך תמיכה רגשית, שכן תפקיד הרכזת הוא מורכב ודורש התמודדויות לא פשוטות עם קשיים ותסכולים. בישובים שבהם יש שתי מדריכות ויותר כדאי לשקול את אופן חלוקת זמן ההדרכה כך שכל מדריכה מקבלת חיזוק במקומות בהם היא זקוקה להנחיה אישית. הרכזות לא תמיד פנויות לכך. חשוב ליצור להן את הזמן לזה. כדאי לחשוב איך לייעל את מערך ביקורי הבית של הרכזות. לשלב ביקור בית אחד בשנה לפחות לכל משפחה ולהנחות לבחינה ביקורתית יותר של פעילות המדריכות בעזרת מערך קריטריונים מסודר. הנושא של ארגון ידע מסודר יותר וקל להפעלה בתוך היישוב, עדיין לא פועל כראוי. אלא שמערך ידי זה הוא חשוב מאד. גם כאן בנוסף לקשיים הרגילים, קוצר הזמן של הרכזת פועל לרעת העניין. בהקשר זה חשוב שיהיה בתוכנית ידע מובנה של מנהגי העדה ותרבותה, באותם נושאים שיש להם חשיבות לפעילות התוכנית. למשל בעיית ארגון זמן, ודרכי התמודדות שכבר נוסו והצליחו. למשל בעיית החשדנות ואיך מתמודדים איתה, הבנת המהות של "תפקיד" ושל סטנדרטים, וההבנה בינם לבין התייחסות אישית, וכדומה. יש לקחת בחשבון זמן ליצירת פעילות קבוצתית והפעלת קבוצות ביישובים השונים. ישנם יישובים שבהם מערך הפעילות הקבוצתית אינו מגיע אף לשליש מן המשתתפים בתוכנית. חשוב שהרכזות תעזורנה למדריכות לבנות תוכנית אישית עבור כל ילד. גם כאן מדובר בתכנון עבודה (גם אם גמיש מאד) ולא במצב שבו הרכזת "רצה אחר האירועים". שוב בעיה שנובעת בעיקר מקוצר זמן, אבל גם ממיעוט הדרכה אישית ישירה עבור הרכזות. בהקשר זה כדאי להנחות את הרכזות איך לאפשר למדריכות להעביר את המפגשים הקבוצתיים בעצמן. בכל הישובים ראוי לתמוך ולחזק את הפעילות הקבוצתית (דוגמה ללשכה שיוצרת פעילויות בתכיפות ובהצלחה היא יבנה). מצד שני חשוב שתהיה גם הפעלה של התוכנית ולא רק קנייה של תוכניות חיצוניות ומנחים חיצוניים. כדאי לשים לב כי הנחיה מקצועית לא תבוא על חשבון הנחיה של מדריכות והעצמתן במסגרת פעילות קבוצתית או על חשבון מעורבות הורים בתהליך יצירת צעצועים ומעורבות בחינוך. גם כאן מדובר בפונקציה של זמן עבודה ושל זמן הנחיה לרכזות.

לסיכום נראה שתפקיד הרכזת דורש יותר ממה שמוקצה לו. בתנאים שבהם הרכזות עבדו, הן עשו (ברובן) עבודה טובה מאד. אלא שעל מנת שהתוכנית תפעל בצורה חלקה דרוש לרכזת עוד זמן לעבודה, דרושה הגדרת תפקיד ברורה יותר, ודרושה הנחיה מובנה יותר וצפופה יותר ממה שקבלו הרכזות.

פרק ה': המערך הארגוני הארצי והיישובי

הנחות לגבי המערך הארגוני הארצי והיישובי

1. משרד העבודה והרווחה השירות לעבודה קהילתית ולקליטת עלייה, וכן השירותים לילד ולנוער, ורווחת הפרט והמשפחה, אמונים על קליטה מיטבית של יוצאי אתיופיה בישראל. למשרד העבודה והרווחה המערכת הארגונית שיכולה להרים פעילות ארצית ולתמוך בה.
2. בעמותת עלמי"א מצוי הידע שיכול להזין פעילות ארצית משמעותית לשיפור תהליך הקליטה של יוצאי אתיופיה. לאנשי העמותה ידע מקצועי בתחום החינוך, הקהילה והגיל הרך, ידע בעבודה בין תרבותית, שינוי תרבותי והעצמה, וידע אודות התרבות האתיופית. כמו גם את הידע להתאים את התכנים התיאורטיים לאוכלוסיות הספציפיות בכל אחד מהיישובים.
3. משרד העבודה והרווחה באמצעות סגני מנהלי המחוזות ולשכות הרווחה ביישובים השונים אחראי להפעלה של התוכנית הביתית וגן הורים ביישובים השונים, בשיתוף מפקחי המחוזות של השירותים: ילד ונוער, פרט ומשפחה, עבודה קהילתית.
4. אנשי עמותת עלמי"א ובית הספר המרכזי לעובדי רווחה של משרד העבודה והרווחה אחראיים לידע ולתכנים של התוכנית, ולהקניית ידע זה לרכזות ולמדריכות.
5. אנשי משרד הרווחה ועלמי"א יחד עם גופים שותפים בישוב מלווים את התוכניות ביישובים באמצעות ועדות היגוי תקופתיות.
6. האפשרות לקיום הקשרים בין לשכות הרווחה לבין מרכזים לבריאות המשפחה, מתנסי"ם וכד' תלויים ביוזמה של הרכזת ושל אנשי עלמי"א ואינם נתפסים כצורך ארגוני באחריותם של מנהלי לשכות הרווחה הלוקחים על עצמם את התוכנית הביתית.
7. יש שוני מסוים בתפישת מהות התוכנית בין אנשי משרד העבודה והרווחה, שרואים את התוכנית בעיקר כתוכנית חברתית קהילתית לקליטת עלייה, לבין אנשי עלמי"א שתופשים את התוכנית בעיקר כתוכנית חינוכית. מדובר אומנם בשינוי דגשים בלבד, אלא שלעיתים יש לו השלכות בעיקר לגבי סדר עדיפויות ביישובים מסוימים.

הנחות לגבי הצרכים שיש למלא בכל יישוב על מנת להפעיל את

התוכנית

מתוך ראינות ומסמכים נראה שעל מנת להפעיל את התוכנית בכל יישוב יש צורך לענות על הצרכים הארגוניים הבאים:

גיוס צוות מתאים – בכל יישוב צריך לבחור רכזת שתוכל להרים את התוכנית ומדריכות בעלות יכולת להיכנס

למשפחות ולעבוד כפי שהתוכנית דורשת.
לקוחות: אפיון, שיווק וגיוס – בכל יישוב צריך אפיון את המשפחות שאליהן מעונינים להיכנס. צריך לשווק את התוכנית בקרב המשפחות האלה, ולגייס אותן לתוכנית.
הכשרה של הצוות – הן הרכזת והן המדריכות צריכות לעבור הכשרה על מנת שתוכלנה למלא את תפקידן. שתיהן צריכות לרכוש ידע רב שיאפשר להן לפעול באופן שוטף ולהגיב לצרכים זמן אמת.
מקומות פעילות – המדריכה והרכזת צריכות מקום הן יכולות לשבת לצורך עבודתן המשותפת, ובעיקר חשוב מקום לפעילות הקבוצתית של קבוצות ההורים.
ניהול / אדמיניסטרציה – התוכנית פועלת במספר משפחות, ועם מספר סוגי פעילות. ישנם משחקים שמחולקים למשפחות וכדומה. כל התהליך הזה מצריך ניהול ובקרה. יחד עם זאת ישנן שאלות תקציביות שדורשות מעקב, שעות עבודה, נסיעות, משכורות. לכל אלה דרוש זמן ניהול ואדמיניסטרציה.
גיוס משאבים – המשאבים שיכול המשרד להעמיד לרשות היישובים הוא מוגבל. לתחושת היישובים תמיד אפשר להיעזר במשאבים נוספים. בחלק מהיישובים נעשה גיוס כספים מקביל מתורמים שונים לצורך הרחבת התוכניות או לצרכים ייחודיים. צוותי ההפעלה בחלק אחר מהיישובים לא מיומנים בגיוס משאבים ממקורות חיצוניים, או שלא תופשים זאת כתפקידם.

תשומות

התוכנית הביתית ופרוייקט גן הורים מופעלים על ידי מערך ארגונים מורכב הכולל שתי רמות מרכזיות: ארגונים חיצוניים וארגונים יישוביים.

ארגונים חיצוניים :

קרן ון ליר – תורמים מרכזיים לתוכנית, ובעלי תרומה לפיתוח קונספצית העבודה.
עלמי"א – העמותה לקידום המשפחה והילד בקהילה האתיופית בישראל. הצוות המקצועי של עלמי"א תורמים זמן לקיום הקשר עם קרן ון ליר וידע לאיתור הצרכים התרבותיים לקידום החינוך לגיל הרך עבור הקהילה האתיופית בארץ. כמו כן הם תורמים לחשיבה על נושאים של גיוס משאבים ביישובים השונים כחלק ממערך ההדרכה, הליווי והתמיכה.

–משרד העבודה והרווחה - מממן כלכלית את שכרן של הרכזות (עו"ס), של המדריכות (ס"מ) בתוכנית הביתית ומתקצב את נושא החומרים והמשחקים שקיומם מהווה תנאי למימוש יעדיה של התוכנית הביתית וגן הורים.

ארגונים יישוביים:

ארגונים יישוביים שונים (שונה מיישוב ליישוב) משתתפים גם הם בהרצת התוכנית.
לשכות הרווחה - תורמות אחוזי משרה משתנים של עובד/ת סוציאלית או עובד מקצועי אחר ל"רכז/ת" אשר אחראים לניהול והפעלת התוכנית ביישוב, ובמקרים חריגים גם לשכות של משרד הקליטה כמו לדוגמה במרכז הקליטה ב'מבשרת ציון'. חלק מלשכות הרווחה גם מקדישות זמן ליצירת קשרים עם ארגוני תורמים.
מרכזים לבריאות הילד והמשפחה (טיפות חלב) ומתנ"סים – תורמים מזמנם וממשאביהם למען התוכנית כמו (מקומות לפעילות, ידע רלוונטי אודות ילדים) אולם (להוציא לוד) אינם תורמים כסף באופן ישיר. תרומותיהם יידונו בסעיפים : מקומות פעילות, לקוחות, הצבת מטרות, הערכה ויחסים בין ארגוניים.

מתנ"ס - לוד הוא היישוב היחיד אשר בו המתנ"ס הוא המממן רכזת הדרכה שמתחלקת באחריות לגן הורים עם העובדת הסוציאלית של הלשכה.

ארגונים תורמים – יישובים שונים נתמכים על ידי תרומות מגופים חיצוניים (כמו PACT, עמותת פ"שר, קרן הלן באדר), ובזכותם מתאפשרת הרחבת הפעילויות וגיוס מדריכות נוספות.

המבנה היישובי ביישובים השונים

המבנה היישובי בקריית חיים

הגורמים השותפים

לשכת הרווחה המקומית באמצעות העובדת הקהילתית האחראית לריכוז התוכנית. "העמותה לקליטה חברתית", (גוף הקשור למחלקת הרווחה בעיריית חיפה), מעורבת בגיוס ומיון המנחה והמדריכה של הפרוייקט ובגיוס משאבים מתורמים.

קרן הלן באדר תרמה למימון משלים של התוכנית בשנת 2001. על פי הערכה של רכזת התוכנית בלשכת הרווחה ביישוב "בשנה הבאה כנראה לא יהיה מימון המשך מהם. יש חשש שלא יהיו מקורות למימון המשך והפרוייקט יופסק".

לשאלתי לרכזת "מי אחראי לגיוס משאבים?". לא היתה לה תשובה ברורה. עלמי"א, המארגנת השתלמויות ארציות ומספקת חומרים מקצועיים בתשלום. לדעת הצוות המקומי הקשר הנוכחי עם "עלמי"א לא עונה על הצרכים של השטח. לדברי אחת מחברות הצוות: "היום לא מקבלים כמעט כלום מעלמי"א- ההנחיה מרכזת ההדרכה בצפון הצטמצמה לפגישה אחת בלבד בתחילת הפרוייקט וגם לא התקיימה יותר ההנחיה שרכזת ההדרכה הארצית היתה נותנת לעיתים קרובות בעבר". בצוות הרהורים האם להשקיע זמן וכסף בהשתלמויות של עלמי"א או האם להפנות אותם לתוספת שעות למשפחות.

ועדות היגוי

לא התכנסה

המבנה היישובי במגדל העמק

הגורמים השותפים

מחלקת רווחה: משתתפת באמצעות צוות הלשכה הקבוע המטפל בעולים: ראש הצוות (עו"סית מעורבת בגיוס וועדת ההיגוי), רכזת התוכנית (עו"ס בן העדה האתיופית המנחה את המדריכות), העובדת השכונתית (בת העדה האתיופית התומכת בגיוס המשפחות לתוכנית).

טיפת חלב באמצעות האחיות. מעורבותן התבטאה, בעיקר, בהפניה לתוכנית ילדים לגביהם התעורר החשש לבעיה התפתחותית. בעבר לא השתתפו בוועדת ההיגוי. השתתפו בפגישת הוועדה בחודש מאי 2001.

עלמי"א: רכזת הדרכה בצפון ביקרה ביישוב במחצית שנת 2000. לדעת הרכז, המשוב שהיא נתנה לתוכנית באותו ביקור היה משמעותי ביותר לצוות וחזק אותם מאוד: "היה לנו חשוב לקבל תגובה מהן. אמרו לנו

שהפרוייקט מתפקד טוב. זה חיזק אותנו". מאז פגשו אותה בהשתלמויות בת"א ובישיבת וועדת ההיגוי מחודש מאי. רכזת ההשתלמויות הארצית נהגה להשתתף בוועדת היגוי בעבר. כעת, לפי רכז התוכנית "אם נוצר צורך אנחנו יוצרים קשר איתן. קשר זה נירא לי סביר".

ועדות היגוי

ועדת ההיגוי: נפגשת בדרך כלל כל חצי שנה. בפעם האחרונה בחודש מאי 2001. השתתפו:
2. אמהות המשתתפות בתוכנית שהוזמנו לדווח על הניסיון שלהן עם התוכנית.

אחות טיפת חלב

רכזת הדרכה אזור הצפון מעלמי"א

נציגת המשרד לעבודה ורווחה

מחלקת רווחה השתתפה באמצעות:

מנהל מחלקת הרווחה העירונית

ראש הצוות

רכז התוכנית

2. מדריכות התוכנית

עובדת השכונתית

רכזת מדור קהילה בלשכת הרווחה, האחראית המנהלית לתוכנית

המבנה היישובי בחיפה

הגורמים השותפים

בחיפה התוכנית מתבצעת באמצעות לשכת הרווחה בשכונות המערביות של העיר. המתנ"ס המשרת שכונות אלו, משתתף ע"י השאלת חדרים לפעולות קבוצתיות, מספק מקומות אכסון למשחקים וחומרים הדידקטיים ומשמש כצינור לקבלת תקציבים והעסקת המדריכות בפרוייקט. אין למתנ"ס מעורבות פעילה בהפעלת התוכנית. בעבר טיפת חלב סיפקה הנחיה למדריכות, תמיכה שהופסקה השנה.

ועדות היגוי

לא התכנסה. רכזת התוכנית ציינה שהיא: "מרגישה כיחידה אוטונומית".

המבנה היישובי באשדוד

באשדוד מופעלת התכנית הביתית כשנתיים ומשתתפות בה 24 משפחות (מתוך כ- 1300 משפחות מן העדה האתיופית בישוב). 12 משפחות התחלפו בסוף השנה הראשונה לתכנית (12 עזבו ו- 12 משפחות חדשות הצטרפו). התכנית הביתית מופעלת בשיתוף עם עלמי"א, משרד העבודה והרווחה והיחידה לשירותים חברתיים של עיריית אשדוד.

משרד העבודה והרווחה - מממן עבודה של מדריכה אחת.

עלמי"א - מממנת את עבודתה של מדריכה שנייה.

היחידה לשירותים חברתיים - מממנת את עבודת הרכז/ת.

הצוות המקצועי של עלמי"א תורם את הידע המקצועי באמצעות השתלמויות למדריכות ולרכז/ת, אם כי בפועל

בשנה האחרונה התחלפו שתי רכזות ורכז ואף אחד מהם לא הגיע להשתלמויות בתל אביב (של בית הספר לעובדי הרוחה ושל עלמ"א).

היחידה לשירותים חברתיים עזרה בתחילת הדרך בגיוס משפחות לתכנית הביתית אך בהמשך עשו זאת המדריכות לבדן, כלומר: עברו מדלת לדלת לפי רשימה שסופקה להן מהיחידה לשירותים חברתיים, הציגו את עצמן ואת התכנית וגייסו משפחות ללא ליווי כלשהו.

ועדות היגוי

במהלך השנה החולפת התקיימו שתי ועדות היגוי בלבד בהן השתתפו: חוה בר יוסף –מנהלת מחלקת הקליטה, רבקה וייסברג –סגנית מפקחת ארצית של הקליטה, כרמית אוחיון –סגנית מנהלת המחוז, איציק אלישר – מפקח מחלקת נוער, שמואל מהרט –עובד סוציאלי קהילתי במחלקת הקליטה ביחידה לשירותים חברתיים ובהמשך השנה רכז התכנית הביתית, דינה ליפסקי –מדריכה ארצית של עלמ"א, ושתי המדריכות זהבה אסקס ואושרת.

המבנה היישובי בנתניה

בנתניה פועלת התכנית הביתית מאז 1998 לאחר שכבר פעלה בעבר (ב- 1995) פרק זמן מסוים והופסקה. כעת פועלת התכנית הביתית כחלק מפרוייקט שנקרא "הורים כשותפים" שמופעל על ידי הג'וינט ומשרד העבודה והרווחה.

הגורמים השותפים

המימון מתחלק באופן הבא:

הג'וינט - מממן חצי מישרה לרכזת ואת עבודתן של שתי מדריכות.

משרד העבודה והרווחה –מממן את עבודתן של שתי מדריכות נוספות ואת הציוד (חומרים ומשחקים).

הרשות המקומית (היחידה לשירותים חברתיים של עיריית נתניה) –מממנת 20% ממשורת הרכזת ומספקת את מקומות הפעילות (המתנ"ס באזורים והקט-גן בקרית נורדאו).

הצוות המקצועי של עלמ"א –מספק את הידע המקצועי הן בבית הספר לעבודה סוציאלית בתל אביב אחת לשבועיים, הן בהשתלמויות של עלמ"א עצמה, והן במפגשים של המדריכה הארצית (דינה ליפסקי) עם הרכזת והמדריכות לעבודה משותפת והדרכה ממוקדת ופרטנית יותר.

הפרוייקט "הורים כשותפים" כולל גם הפעלת שתי משחקיות בשבוע (בשכונות קריית נורדאו ואזורים) ושעת סיפור שבועית (במהלך השנה החלה להתקיים שעת הסיפור אחת לחודש בהעדר נוכחות מספקת של הורי התכנית הביתית).

בשנה הבאה יכנס מימון נוסף מתכנית פאקט (PACT) –תכנית הממומנת על ידי הג'וינט ביחד עם תורמים יהודיים מארצות הברית. במסגרת זו יוקמו חוגים, קבוצות הורים, יתכן ויוסיפו עוד שתי מדריכות לתכנית הביתית (כך שיעבדו שש מדריכות בסך הכל) ויחד עם מימון נוסף של משרד העבודה והרווחה ירחיבו את התכנית הביתית לשכונות נוספות.

ועדות היגוי

בנתניה התקיימו ועדות היגוי בצורה מסודרת אחת לשלושה חדשים. בוועדות ההיגוי נכחו – מטעם משרד העבודה והרווחה: מאיר הרמתי – סגן מנהלת המחוז, דפני מושיוב – מפקחת ארצית של קליטת עליה, סטלה הורוביץ – מפקחת ארצית לשרות ילד ונוער, גילה אזולאי – מפקחת על עבודה קהילתית, מר מוחמד דואני – מפקח השירות לרווחת הפרט והמשפחה. מטעם הרשות המקומית: חנה לכיש – מנהלת היחידה לשירותים חברתיים, ברכה סלע – יו"ר ועדה לגיל הרך. מטעם עלמ"א: דינה ליפסקי – מדריכה ארצית, נעמי ארבל – מנהלת עלמ"א. מטעם הג'וינט: אסתי חלפון וכמו כן הרכזת – אליינה ברגר וארבעת המדריכות – אושרה יעקוב, גנת משה, אדיסה מלקו וברצ'וקו ברוך.

ועדות ההיגוי נועדו להתוויית מדיניות, לפיקוח על העבודה השוטפת, לעדכון הדדי של הגורמים השונים ובכלל זה דיווחים של הרכזת והמדריכות על עבודתן. הנושאים שעלו בוועדות ההיגוי:

1. הקמת קבוצה לאבות בהדרכת גברים.
2. דיון על קריטריונים לגיוס משפחות. הקריטריונים כפי שסוכמו הם כדילקמן: ילדים מגיל 0-3 שאינם נמצאים במסגרת אחרת והם ממשפחות נזקקות אך שיכולות לשתף פעולה.
3. דיווח של המדריכות על המפגשים הקבוצתיים הקטנים שייסדו (שתי קבוצות של אימהות בהדרכת שתי מדריכות בנושאי ביטחון וספרים). ודיון בצורך להקמת רשתות תמיכה חדשות (במקום אלו המסורתיות) בצורת פעילות קבוצתית.
4. מיפוי של תת קבוצות בקרב העדה האתיופית כגון: אימהות שהתחנכו בפנימייה בארץ, אימהות חדשות בארץ, פלשמורה.
5. מיפוי מצב התכנית בנתניה: כמה משפחות מסיימות, כמה משפחות בשלב כזה או אחר בתכנית, המלצות לשנה הבאה לפי הצרכים שעולים מהשטח. (בקריית נורדאו מתוך 17 משפחות שבתכנית : 7 ממשיכות ו- 10 מסיימות, בשכונת אזורים מתוך 35 משפחות: 26 ממשיכות ו- 9 מסיימות).
6. דיווח של הרכזת והמדריכות על מהלך המפגשים הקבוצתיים, שינויים שחלו בהתנהגות האימהות מתחילת השנה.
7. דיווח של הרכזת על קייטנת קיץ לכל המשפחה שערכו במתנ"ס באזורים.
8. הצגת התכנית של הרכזת להקמת תת קבוצות נוספות בהדרכת המדריכות (קבוצת אימהות שהתחנכו בפנימיות בארץ ביחד עם אימהות עולות חדשות, וקבוצת אימהות חד הוריות).

המבנה היישובי בפתח תקווה

בפתח תיקווה פועלת התכנית הביתית כשנתיים ומשתתפות בה 24 משפחות (מתוך 450 משפחות אתיופיות שבעיר).

הגופים השותפים:

משרד העבודה והרווחה – שמממן את עבודתן של שתי המדריכות.
היחידה לשירותים חברתיים של עיריית פתח תקווה – שמממנת את עבודת הרכזת.

צוות מקצועי של עלמי"א – מספק את הליווי המקצועי, השתלמויות ועזרי הדרכה.

רכזת התכנית הביתית עובדת במחלקה לשירותים חברתיים באגף הרווחה של עיריית פתח תקווה, כמרכזת העבודה הקהילתית עם העדה האתיופית בעיר. במסגרת עבודתה זו היא גם רכזת התכנית הביתית. הרכזת עובדת תוך שיתוף פעולה מירבי עם הגורמים השונים במערכת. גיוס המשפחות נעשה באמצעות עובדים סוציאליים פרטניים ביחידה לשירותים חברתיים (שהם בני העדה בעצמם) ובעזרת אחות טיפת חלב. המפגשים של הרכזת עם המדריכות והפעילות הקבוצתית נערכים במשרדי היחידה לשירותים חברתיים של העירייה.

ועדות היגוי

ועדות ההיגוי נפגשות באופן מסודר אחת לשלושה חודשים, ונוכחים בהן: מטעם משרד העבודה והרווחה - מאיר הרמתי – סגן מנהלת המחוז, מוחמד דיוואני – מפקח על השרות למשפחה, סטלה הורוביץ – מפקחת מחוזית לשרות ילד ונוער, גילה אזולאי – מפקחת על עבודה קהילתית. מטעם אגף הרווחה של העירייה: משה בן דוד – מנהל אגף הרווחה, אילנה כהן – מנהלת הלשכה לשירותים חברתיים בפג'ה, עובדות סוציאליות מארבעת הלשכות לשירותים חברתיים בעיר. מטעם עלמי"א – נעמי ארבל – מנהלת עלמי"א, וכמו כן נציגים ממשרד הבריאות ומטיפת חלב. בועדות ההיגוי עלו הנושאים הבאים:

1. דיווח על התרחבות התכנית הביתית לכל ארבע הלשכות בעיר (עמישב, פג'ה, שעריה, מרכז).
2. קריטריונים לגיוס משפחות (דרך עובדים סוציאליים פרטניים ואחות טיפת חלב).
3. כיצד לרכז מידע על משפחות המצטבר בתיקים של המחלקות השונות על מנת לייעל את המערכת.
4. הקושי שבפזור המשפחות בכל העיר וחוסר היעילות בכך שהמדריכות מבלות זמן רב בנסיעות ממשפחה למשפחה. מאיר הרמתי מציע לרכז את העבודה באזורים בהם יש ריכוז גדול של משפחות אתיופיות.
5. דיווח על מצב המשפחות (סך הכל 24 משפחות ובהם 32 ילדים שמשותפים בתכנית).
6. דנים באפשרות של העסקת מדריכה נוספת עקב הביקוש העולה לתכנית הביתית, תלוי בהיקף התקציב שיאושר.
7. דנים בחשיבות של גביית סכום סימלי מהמשפחות עבור השתתפות בפעילות הקבוצתית, דבר שעוזר, לדעת הנוכחים, ליצור בסיס ללקיחת אחריות מצד ההורים. הרמתי מציע להתייעץ עם המשפחות לגבי מטרת הכסף ולהתחשב ברצונותיהם.
8. הרמתי ממליץ לשותף במפגשים הקבוצתיים גם בוגרי התכנית שסיימו.
9. דיווח של הרכזת והמדריכות על התקדמות המשפחות ועל המפגשים הקבוצתיים והקושי "להוציא" הורים מהבית לפעילות קבוצתית. מעלים רעיונות כמו: פעילות קבוצתית שכונתית או שיתוף ההורים והתייעצות עימם מה היו רוצים לעשות בפעילות הקבוצתית.
10. דנים בבעיה עליה מדווחות המדריכות והיא: קינאת האחים הגדולים באחים הקטנים שמשותפים בתכנית, מקבלים צעצועים בהשאלה כל שבוע וזוכים ליותר תשומת לב.
11. דנים במשחקים: כיצד לשמר ולטפח הרגלי משחק שהיו נהוגים באתיופיה, שם המציאו הילדים את משחקיהם. רעיון שעולה בהקשר זה: פעילות קבוצתית בראש העין עם אישה שמלמדת כיצד להכין צעצועים בבית. רעיון נוסף: לפעול להקמת משחקיה על בסיס השאלה.
12. דנים באפשרות של מעקב אחרי התפתחות הילד תוך שיתוף פעולה בין תחנות טיפת חלב, נציגת משרד הבריאות והמעריכים של התכנית הביתית.

המבנה היישובי בבאר-שבע

הפעילות בתוכניות לגיל הרך בבאר שבע ממונת בעיקר ע"י שני גופים – תוכנית PACT שממנת כ- 70% מהפעילות, לשכת הרווחה בבאר שבע מממנת כ- 15% נוספים, והאחוזים הנותרים נאספים ממקורות שונים. המשפחות מהוות מקור זניח למימון.

מספר המשפחות שהשתתפו השנה בתוכנית הביתית הוא 84, מתוכן 45 הן משפחות שממשיכות מהשנה הקודמת. התוכנית נותנת שירות בכל העיר, כאשר המוקדים העיקריים הם בשכונות יא, ג, ט, ג ו- ד. 48 משפחות הן מטופלות בלשכת הרווחה.

במסגרת גן ההורים השתתפו השנה 21 ילדים בגן. מהם 14 מהעדה האתיופית ושאר ה- 7 לא מהעדה. 10 ילדים הם אחים קטנים לילדים קודמים בגן.

חלוקת העבודה העיקרית היא בין הפעילות של מנהלי העמותה שמשקיעים זמן באפיון הלקוחות, הרכזת שמשקיעה זמן בשיווק התוכנית והמדריכות שמשקיעות זמן בגיוס הלקוחות. החלוקה היא להשקעת זמן עיקרית אבל לא בלעדית: הרכזת לדוגמא עוסקת גם קצת באפיון וקצת בגיוס אולם עיקר עבודתה בהקשר זה הוא בשיווק וכנ"ל לגבי הפעילות של ההנהלה של העמותה ולגבי הפעילות של המדריכות.

במסגרת תשומות אלה מפתחים קשרים עם ארגונים נוספים – תוכנית PACT, לשכת הרווחה, עיריית באר שבע, טיפת חלב. כך למשל הרכזת את עיקר מלאכת השיווק עשתה ע"י הסברה בקרב עובדים בלשכת הרווחה ובטיפת חלב. אפיון הלקוחות נעשה גם אל מול PACT ועיריית באר שבע.

הגיוס של הלקוחות לתוכנית הביתית נעשה במספר דרכים:

1. דרך טיפת חלב – דרך "המגשרות" שהגן נשים מהעדה. הן מציגות לאמהות את התוכנית ומספרות על הכדאיות והתרומה ואז אם האימא מעוניינת הן מעבירות את מס' הטלפון ואז יוצרים קשר
2. פניות מצד העובדים הסוציאליים בלשכת הרווחה.
3. פנייה עצמאית של משפחות.
4. פניות עצמאיות של המדריכות אל המשפחות המבוססת על ההכרות שלהן עם הקהילה ואפילו במפגשים אקראיים עם נשים מהעדה.

הכניסה של תוכנית PACT לבאר שבע שינתה את במעט את האפיון של הלקוחות של התוכנית. אם בתחילה הלקוחות של התוכנית הוגדרו כמשפחות נורמטיביות, הרי שהיום במסגרת התוכניות הרבות הפועלות בעיר הוחלט שכל ילד מהקהילה צריך לקבל לפחות תוכנית אחת וזה הקריטריון העיקרי (המשמעות היא שלקוחות של התוכנית הם ילדים שלא נמצאים במסגרות אחרות כגון מעון ולא מקבלים את תוכנית ה"אתגר"). החלוקה של המשפחות בין התוכניות השונות הפועלות בעיר הנה שרירותית. בנוסף, במסגרת הדיונים של וועדת ההיגוי לתוכנית ובמסגרת ראיון עם רכזת לשכת הרווחה שמונתה לקשרים עולה הרצון של לשכת הרווחה להשפיע יותר על המשפחות שמשתתפות בתוכנית, כאשר הם מביעים רצון לכך שיותר משפחות שמשתתפות בתוכנית יהיו הלקוחות של לשכת הרווחה – ובאופן כזה לראות בתוכנית כלי טיפולי של הרווחה. רצון זה מתנגש עם הערכים של התוכנית שרואה בעצמה תוכנית חינוכית ולא טיפולית.

סך הכל אנו רואים פעילות מלאה של התוכניות לגיל הרך וכן מערכת יחסים מפותחת עם ארגונים נוספים. בהקשר של הפעילות בתוכנית הביתית המשמעות היא שכל מדריכה צריכה לטפל ב- 14 משפחות ולעיתים אפילו ביותר (כאשר אחת המדריכות יצאה לחופשת לידה – רוב המדריכות האחרות טיפלו ב- 17 משפחות כל אחת). למרות שבראיונות עם המדריכות ובראיונות אחרים העניין לא הועלה, הרי שנראה לי חשוב לציין בהקשר זה את מערכת היחסים המתנגשת בין גיוס ושירות – האם לא מדובר במספר משפחות למדריכה שכבר גובה מחיר מאיכות השירות שהמשפחה מקבלת?

גם במקרה של גן ההורים הפעילות היא מלאה ואולי מלאה מדי 21 – הילדים ושתי מדריכות קבועות. ההורה שאמור להיות מבוגר שלישי לפעמים לא נמצא ולפעמים נשלחים אחים/יות בוגרים יותר.

ועדת היגוי

השנה נערכה פגישה ראשונה של וועדת ההיגוי לתוכנית הביתית בבאר שבע.

מערכת הקשרים הבין-ארגוניים.

חשוב מאוד בהקשר זה המינוי של רכזת מיוחדת לקשרים עם התוכנית הביתית בלשכת הרווחה. שיתוף הפעולה בהקשר זה של צורכי אפיון גיוס ושיווק הנם בעלי מאפיינים אמביוולנטיים מבחינת עלמי"א. מצד אחד שיתוף פעולה זה יחזק את מרכיבי השיווק והגיוס ומצד שני כפי שנאמר קודם מתחילים להיווצר לחצים לשינוי מאפייני המשפחות המשתתפות בתוכנית לכיוונים שונים מאלו הנמצאים בלב ערכיה של עלמי"א.

מקומות פעילות

רוב הפעילות של המדריכות מתנהלת כמובן בבתים של המשפחות. מרכז המשאבים הנו המקום שבו נערכות פגישות הצוות של התוכנית הביתית – הוא ממקם בדירה רגילה בת ארבעה חדרים, כאשר הסלון מוקדש לחדר הישיבות (או לסדנאות עבודה). המקום שסמוך למשרדי העמותה, נראה סביר בהחלט לקיום הפעילות בהקשר זה. ישנם שני מקומות נוספים – חדרים בתוך מתנ"סים: האחד במתנ"ס גבים והשני במתנ"ס שאול המלך המשמשים לפעילויות קבוצתיות. בתצפיות שנעשו ומתוך הדיווחים נראה שמקומות אלו מתאימים לפעילויות הנעשות בהם. גן ההורים ממקם במבנה בשכונה יא' – המקום הוא מרווח למדי, ויש בו חצר משחקים גדולה למדי. הגן והחצר נראים מאובזרים ומתוחזקים בצורה סבירה. לא רק שלא הועלו טענות בנושא, אלא גם עלו שבחים לגבי איכות התחזוקה של המבנה.

המבנה היישובי בלוד

בסה"כ משתתפות בתוכנית 40 משפחות. לתוכנית קשרים בעיקר עם מתנ"ס מקומי. הקשר מתבטא באפשרות שימוש במקום, ובהשתתפות באירועים משותפים לאוכלוסייה הכללית. המתנ"ס מהווה למעשה את ה"בית" של התוכנית, ומקצה לרכזת מקום לפעילות שוטפת במשרד. היה חשוב לחזק קשר עם טיפת חלב ועם עובדים סוציאליים ברווחה. בתוכנית עובדות שלוש מדריכות שתיים וותיקות ואחת הצטרפה לצוות השנה. בצוות לא ברור

אם כולן תמשכנה לשנה הבאה מסיבות של תגמול כלכלי נמוך אשר חוסר מוטיבציה.
אין מערך מאורגן של שיתוף פעולה בין לשכת הרווחה לרכזת.

וועדות היגוי

בלוד התקיימו השנה שתי ועדות היגוי.

חברי הוועדה:

ורד – רכזת התוכנית הביתית וגן הורים, זהבה, מרים, שרה – מדריכות, מאיר הרמתי – סגן מנהלת המחוז, ינשט – עובד סוציאלי קהילתי בלוד, ראובן - נציג ההורים בגן הורים, תמר ויפעת הגננות, שרה ומירים מדריכות (ס"מ), איריס - עובדת קהילתית, מיקי – מנהל מחלקת פרט ומשפחה, נורית גרסון – מפקחת מחוזית בשרות ילד ונוער במשרד העבודה והרווחה. רחל אבידן – מפקחת מחוזית בשרות פרט ומשפחה ממשרד העבודה והרווחה. עמליה – מנהלת פרויקט ילדים בסיכון, אחראית על איריס. רון גילבוע- מנהל לשכת הרווחה, גילה אזולאי-מפקחת מחוזית בשרות עבודה קהילתית ממשרד העבודה והרווחה.

וועדות ההיגוי בלוד היוו השנה מקום לבחינת המאפיינים השונים בתוכנית, נחיצותם והיקפם.
וועדת ההיגוי נקראה להתייחס לעובדה כי בלוד פועלות שלוש מדריכות של התוכנית הביתית וגם גן הורים וקיימת דרישה להרחבה נוספת. נדונו מאפיינים להרחבה וחיובות מציאת מקום לפעילות קבוצתית לתושבים מאזורים שונים בעיר.

אם בתחילת השנה נבחנה נחיצותו של גן הורים הרי ולקראת סוף השנה הסתבר כי הגן תורם לא רק לילדים אלא גם להורים. ההורים בגן יצרו וועד הורים אשר השתתף בוועדת ההיגוי האחרונה וגם הזמין נציג נוסף של הקהילה.

יחד עם זה קביעת נורמה של פעילות קבוצתית משולבת הן להורי התוכנית הביתית והן להורי גן הורים מעלה שאלות משום שבפועל בפעילות הקבוצתית משתתפים עד לשליש מכלל ההורים ולא יותר. נראה כי ראוי ראשית לבצע "שיווק" וניהול רישום טובים יותר, מערך פעילויות המתאים למטרות התוכנית ולשתף את המדריכות בהדרכה הקבוצתית כפי שנקבע בנהלי ההדרכה של עלמי"א. בעקבות הוועדות פועלת רכזת התוכנית להכשרת המדריכות להנחיה של הורים ומקווה לקדם כך את הנושא.

קושי נוסף – משפחות נווה צוף. חברי הוועדה הביאו תקווה כי בקרוב תתאפשר תמיכה של לשכות הרווחה במשפחות וכך מדריכות התוכנית לא תחושנה כי עולם הקושי של המשפחות נתון על כתפיהן.
חשוב לעקוב אחר החלטות וועדת ההיגוי הן בתחום תכנון הרחבת התוכנית, אופי הפעילויות הקבוצתיות והן בנושא הטכני של שיפוץ מבנה גן הורים וסוגיות הבטיחות שבו. בבדיקה כללית שנערכה שבועות ספורים אחרי הוועדה לא תוקנו המפגעים כפי שהובטח.

המבנה היישובי ברמלה

סה"כ משתתפות בתוכנית 22 משפחות. לתוכנית קשרים בעיקר גם עובדים סוציאליים נוספים ביישוב ועם המתנ"ס המקומי, ועם המרכז ליוצאי אתיופיה המספק את המבנה לפעילות הקבוצתית. רצוי לחזק קשר עם טיפת חלב. ברמלה עובדות שתי מדריכות, מדריכה אחת החלה בתחילת השנה והשניה הצטרפה לקראת סוף

השנה בעקבות כניסת פרויקט pact.

בין הרכזת והלשכה המקומית קיים מערך חודשי של שיתוף ודיווח בפורומים שונים.

ועדות היגוי

ברמלה התקיימו שלוש ועדות היגוי

ועדת ההיגוי ברמלה כוללת משתתפים רבים אשר קשורים לעשייה בתוכנית הביתית, גן הורים ופרויקט הגישור לפנימיות. כיוון ששלושת הפרויקטים נתמכים לפחות חלקית על ידי משרד הרווחה ומכיוון שחלק מהעובדים הסוציאליים עוסקים בפרויקטים שונים במקביל, הוחלט לשלב בתוך יחידת זמן אחת את ההתייחסות למכלול התוכניות וכך לחסוך בזמן הן לנציגי התפקידים השונים ממשרד העבודה והרווחה והן מצוות העוסקים במקום (כך הוצגו הדברים בוועדת ההיגוי).

משתתפים: גלית חיון –מנהלת המחלקה לשירותים חברתיים ברמלה, מאיר הרמתי –סגן מנהלת המחוז, טובה קופמן –רכזת PACT ומחליפתה בתפקיד חביבה נסימי, יעקוב אלמוג –יו"ר צוות עבודה קהילתית וקליטה ברמלה, חנה כהן –עו"ס קהילתית רכזת תוכנית הורים וגן הורים, קרן, מדריכה (ס"מ) בתוכנית, אביגיל –רכזת תחום הגיל הרך במתנ"ס. דפני מושיב –מפקחת ארצית קליטת עליה, נעמי ארבל, שוש גורדון –מפקחת נוער וצעירים, אלי חלפון –מפקח נערות במצוקה, רחל אבידן מפקחת פרט ומשפחה, נורית גרסון –מפקחת ילד ונוער, גילה אזולאי – מפקחת עבודה קהילתית ממשרד העבודה והרווחה.

וועדות ההיגוי ברמלה מהוות עוד פורום לדיון ודיווח מעבר למערך פורומים וקבוצות דיון בנושאים שונים המתקיימים באופן שותף בקרב עובדי הלשכה. הדברים נוגעים גם לאופי העבודה במחלקה שהדגש בה הוא על עבודה בקהילה. לכן, במובן זה רמלה שונה מיחידות אחרות בעבודת הצוות ובשיתוף פעולה בין רכזי הפרויקטים השונים. במובן זה הרכזת זוכה לתמיכה ו/או אוטונומיה מתאימה. יחד עם זה וועדת ההיגוי מהווה מקור חשוב לרענון מטרות הייחודיות לתוכנית הביתית אשר לעיתים נדמה נעלמת בעושר התוכניות הקהילתיות הקיים. ברמלה מתקיים במקביל גם גן הורים. אולם, לעיתים בשל עומס בנושאי הוועדה השונים לא נידון הקשר המיוחד המאפיין את חלוקת העבודה בין המתנ"ס המקומי לבין הלשכה. הערכה מצאה כי רצוי לעודד מפגשים מצומצמים יותר עם רכזת התוכנית (לשכה), אחראית על הדרכה (מתנ"ס) וצוות המדריכות להבהרה של יחסי עבודה, חלוקת עבודה, חלוקת אחריות ויצירת נתיבי תקשורת אפקטיביים הן בין חברי/ות הצוות המצומצם והן בינם לבין מרכזים לבריאות המשפחה, ובינם לבין עובדים סוציאליים ברמת הפרט (במקרים מסוימים נמצא כי מגן ההורים דווח על מקרה בעייתי והטיפול במשפחה "נפל בין הכסאות").

המבנה היישובי ביבנה

סה"כ משתתפות בתוכנית 22 משפחות. הקשר העיקרי של התוכנית הוא עם מתנסי"ם מקומיים, עם עובדים סוציאליים של משפחות במקרה הצורך. המפגשים נעשו בעיקר במרכז לבריאות המשפחה (טיפת חלב), אבל לא תמיד ולא באופן רציף. היה חשוב לחזק עוד יותר את הקשר עם טיפת חלב. בתוכנית עובדות שתי מדריכות מדריכה אחת פרשה לקראת סוף השנה מסיבות של חוסר אפשרות לעמוד בדרישות של התפקיד ולהשתתף

בהשתלמויות.

שיתוף פעולה בין הרכזת ללשכה מעוגן בישיבות חודשיות עם רכזת הדרכה.

ועדות היגוי

ביבנה התקיימו שלוש ועדות היגוי

חברי הוועדה

צביה אוחנה - מנהלת המחלקה לשירותים חברתיים ביבנה, אורית מזרחי - מדריכה ראש צוות של העו"סים, אוליביה סורצקי - רכזת, יפה ושרה מדריכות, מאיר הרמתי - סגן מנהלת המחוז, דפני מושייב - מפקחת ארצית על עבודה קהילתית, נעמי אטיאס - מפקחת מחוזית פרט ומשפחה במשרד העבודה והרווחה, נחמה דותן-מפקחת בשרות ילד ונוער, גילה אזולאי - מפקחת מחוזית בשרות לעבודה קהילתית. נכחה כמשקיפה: עדנה בוסטין - יועצת משרד העבודה והרווחה למדיניות קליטת עליה.

הוועדה ביבנה עסקה הן בנושאים של פיקוח על העברה וניצול של משאבים, והן מקום לחשיבה משותפת על דרכים לגיוס כספים ותרומות נוספות. בעקבות הוועדה הצוות ביחידה פעל במרץ הן בכיוון של רכישת צעצועים והן להשגת תרומות נוספות (מעמותת טספצ'ן) אשר יאפשרו קניית צעצועים והענקתם כמתנה באופן חד פעמי למשפחות התוכנית. פעולות אלו המריצו וחיזקו את הצוות הפועל במקום.

הוועדה משמשת מקום למיקוד העבודה סביב מטרות התוכנית וגיבוי לעבודה הקהילתית המגוונת מאוד של הרכזת. הוועדה נתנה במה לביטוי הן של מדריכות והן של אם שהשתתפה בתוכנית, למדה מהן ורעננה את הצוות כולו בנוגע למטרות התוכנית.

המבנה היישובי בבית שמש

סה"כ משתתפות בתוכנית 12 משפחות. לתוכנית קשר עם עובדים סוציאליים של המשפחות. פחות עם טיפת חלב או מתנס"ים. המפגשים הקבוצתיים נערכו במקלט אשר מצבו הבטיחותי לא ברור. בבית שמש עובדת מדריכה אחת מנוסה וותיקה.

מבחינת הקשר עם הלשכה, העבודה השוטפת של הרכזת עצמאית בלשכה יחסית קטנה.

ועדת היגוי

התקיימו שלוש ועדות היגוי

חברי ועדה טלי סלמה-רכזת התוכנית הביתית, זהבה, מדריכה. אפי לוטטי - מנהל אגף הרווחה בבית שמש, רבקה וייסברג - מפקחת ארצית ממשרד העבודה ורווחה, כרמית אוחיון סגנית מנהלת מחוז, אסי כלב - עובד סוציאלי, אחראי על העבודה עם הקהילה האתיופית.

הוועדה משמשת בעיקר להעברת דוח כללי על התקדמות התוכנית וקבלת משוב על עבודת הצוות בין טלי סלמה, רכזת התוכנית, זהבה המדריכה ואסי העובדת הסוציאלי אשר התאום ביניהם ביחס למצב המשפחות מקדם מאוד את מילוי מטרות התוכנית. נידונו מאפייני האוכלוסייה, חשיבות הכניסה לבתים והתמיכה בהם לאורך זמן.

בבית שמש פועלת במקביל לתוכנית הביתית גם תוכנית אתגר ורכזת התוכנית (ורד) - רכזת תוכנית הביתית

בלוד) הוזמנה על ידי מנהל האגף להשתתף באחת משיבות וועדת ההיגוי במטרה לבחון את המשך היקף הפעילות של שתי התוכניות. במסגרת הוועדה הביע מנהל האגף רצון להרחיב את התוכנית ונידונה האפשרות לייסד גן הורים אשר יתמוך במשפחות בקהילה.

המבנה היישובי בגדרה

סה"כ משתתפות בתוכנית 12 משפחות. התוכנית יצרה קשר לקראת סוף השנה עם טיפת חלב ועובדת סוציאלית. בגדרה קיימת עד היום בעיית המקום לפעילות קבוצתית. זו בעיה ביישוב בכלל, ולכן אין עדיין פתרון לנושא.

מדריכה אחת וותיקה פורשת בשל לידה. לקראת סוף השנה הצטרפה לצוות מדריכה וותיקה ומנוסה שעבדה בעבר בתוכנית הביתית והיא כנראה תחליף את המדריכה הפורשת בשנה הבאה. מבחינת הקשר עם הלשכה, העבודה השוטפת של הרכזת עצמאית בלשכה יחסית קטנה.

ועדת היגוי

התקיימו שתי וועדות היגוי חברי וועדה :

טליה – עו"ס רכזת התוכנית, קבדו – ס"מ מדריכה בתוכנית, ריבקה מילר – מנהלת המחלקה לשירותים חברתיים, מאיר הרמתי – סגן מנהלת המחוז, דפני מושוב- משרד העבודה והרווחה, נעמי אטיאס- מפקחת מחוזית מפקחת מחוזית פרט ומשפחה במשרד העבודה והרווחה. נורית גרסון - מפקחת ילד ונוער במשרד העבודה והרווחה, גילה אזולאי – מפקחת מחוזית על עבודה קהילתית, נעמי ארבל –עלמי"א. נכחה כמשקיפה: עדנה בוסטין – יועצת לקליטת עליה במשרד העבודה והרווחה.

וועדת ההיגוי החליטה במהלך השנה לשתף את אתר הקליטה בחפץ חיים בתוכנית הביתית ולדון באפשרות הקמת גן הורים. הדברים התקדמו ולקראת סוף השנה החלה אורנה להיכנס לבתים. הוועדה למדה כי הצרכים של המשפחות התגלו כבסיסיים וכי אומנם חשוב מאוד להמשיך ולתמוך בהם ולא פחות במדריכה התומכת בהם.

כמו ביישובים נוספים (בית שמש, רמלה, לוד וכו') גם כאן עלה בפני הוועדה הצורך בצעצועים ואי העברת התקציב למימוש רכישת הצעצועים בזמן.

הוועדה שימשה בגדרה גם כמקום ללמידה משותפת אודות הצרכים המיוחדים של האמהות ביבנה בניסיון לתמוך ברכזת ובמנהלת היחידה להמשיך ולנסות למצוא מקום מסודר לפעילויות הקבוצתיות ולאפשר קיומה של קבוצת הורים דינמית יותר.

בוועדה האחרונה עלו יוזמות לשיתוף פעולה עם טיפת חלב וגם כאן רצוי ליצור מערך להמשך מעקב ותמיכה במנהלת היחידה, ברכזת ובמדריכות למימוש המטרות. בעיית המקום עלתה בוועדת ההיגוי, אבל לא נמצא פתרון.

המבנה היישובי בראשון לציון

סה"כ משתתפות בתוכנית 26 משפחות. לתוכנית קשרים עם מערך שירותי הרווחה. עם טיפת חלב נוצר קשר מיוחד לקראת בחינת קריטריונים להערכת התפתחות הילדים. בראשון לציון במשך השנה כולה היתה בעיה אקוטית של מקום להפעלת הפעילויות הקבוצתיות. לקראת סוף שנת הפעילות הנוכחית בעיה זו נפתרה. כיום נמצא מקום (אשר עדיין אין לו שם) בו מתקיימות פעילויות קהילתיות שונות. כיוון שראשון לציון מחולקת למרחבים ולכל מרחב מערכת מנהלית עצמאית היה צורך ליצור קשר בין ארגוני פנימי ביישוב, דבר אשר יצר עיקוב גדול בהקצאת מקום וצורך לניהול משא ומתן. את מרבית העומס הריגשי והמנהלי נשאה רכזת התוכנית ונענתה בתמיכה כללית אחרי מאבקים רבים במערכת היישובית. בראשון לציון היתה תחלופה של מדריכות באמצע השנה. מדריכה אחת עזבה בשל חוסר שביעות רצון מהשכר ובעיות אישיות ובמקומה הגיע מועמדת חדשה אשר פרשה בשל רמת עברית נמוכה מידי וחוסר אפשרות ליצור קשר של אמון עם המשפחות. כיום עובדות שתי מדריכות חדשות בעלות מוטיבציה ועניין רב. שיתוף פעולה בין הרכזת ללשכה הוא על פי צורך ובעיקר במקרים דחופים.

ועדת היגוי

בראשון לציון התקיימו השנה 4 וועדות היגוי:

חברי וועדה:

רחל יששכר עו"ס, אורלי וברכה, מדריכות. מאיר הרמתי - סגן מנהלת מחוז, נעמי ארבל –מנהלת עמותת עלמי"א, דינה ליפסקי- רכזת הדרכה, עמותת עלמי"א, רחל רבינוביץ מנהלת מרחב תיכון, נעמי אחימור מנהלת יחידת הרווחה, ד"ר גורגי ארדיטי –רופאה, טיפת חלב, בתיה בישרי ממשרד הבריאות נעמי אטיאס –מפקחת מחוזית פרט ומשפחה במשרד העבודה והרווחה, גילה אזולאי- מפקחת מחוזית בשרות לעבודה קהילתית, דפני מושייב - מפקחת ארצית על עבודה קהילתית, אריאלה משה מפקחת פרט ומשפחה, מאשה ארושס - ראש המנהל לשילוב חברתי, בתיה ונונו מנהלת מרחב מזרח.

הוועדה בראשון פעילה במיוחד, ומהווה את הבמה המרכזית (והיחידה) שבה רכזת התוכנית והמדריכות משתפות אודות התוכנית הביתית. במהלך השנה, הוועדה פעלה כמקום למעקב אחר חלוקה תקציבית ותהליכים פורמליים ותמיכה בצוות ומטרותיו. בוועדה עלו גם תחושות של חוסר שביעות רצון ובקשות לשיפור. למרות תסכולים סביב בעיות תקציביות, בעיות של קיום מפגשים קבוצתיים וחילופים בצוות, שימשה הוועדה כמקום ליצירת שיתוף פעולה. שיתוף פעולה שכזה נוצר בין המרכז החדש שבו מתקיימת הפעילות הקבוצתית ומרכזי הבריאות למשפחה. כמו כן, קודמו קשרים בין התוכנית הביתית לבין מרכזי לבריאות המשפחה בראשון. המייחד את צוות התוכנית וצוותי התחנות לבריאות המשפחה הוא היכולת להעביר מחשבות ורעיונות מן הכוח אל הפועל. הרצון לשיתוף פעולה מומש, בראשותה של רחל יששכר, רכזת התוכנית. סמוך למועד קבלת החלטות והביטוי של היוזמות.

המבנה היישובי במבשרת ציון

סה"כ משתתפות בתוכנית 15 משפחות. מבשרת –קיים צורך לחזק את הקשר בין התוכנית הביתית למערך שירותי הרווחה ולטיפת חלב. הפעילות הקבוצתית נעשית נעשית במבנה של מרכז הקליטה. במבשרת עובדת

מדריכה אחת מתחילת השנה, ורוצה להמשיך ללמוד בשנה הבאה. הרכזת מופעלת על ידי משרד הקליטה, אולם לא קיים מערך של תמיכה ברכזת במשרד ובמרכז הקליטה. הרכזת עובדת באופן עצמאי לחלוטין.

ועדת היגוי

ועדת ההיגוי שהתקיימה ב-19 ביוני השנה הייתה הראשונה והיחידה השנה. חברתי וועדה: ציקי אוד – ממלא מקום מנהל האתר, כרמית אוחיון – סגנית מנהלת המחוז, רבקה ויסבר מפקחת ארצית משרד העבודה והרווחה, עופרה תורג'מן – סגנית מנהלת האתר ורכזת תרבות באתר, עליזה קבדה, מדריכה של התוכנית הביתית, גילה גטהון – עובדת סוציאלית ורכזת הפרוייקט.

חברי הוועדה שמחו לשמוע בפעם הראשונה במשך השנה באופן מסודר על ההתקדמות בתוכנית והתחייבו לרשום לפנייהם את הצורך במפגשים תכופים יותר. הוועדה שימשה לרכזת ולמדריכה מקום לביטוי ראשון, במשך השנה של תוצרי עבודתן. שתיהן מקובלות מאוד על המשפחות וקיים זרם פניות תמידי להיכלל בתוכנית. יותר מכך, חברי הוועדה שמחו מאוד לשמוע שמשפחות אשר עוזבות את אתר הקליטה מבקשות הפניה להמשך השתתפות בתוכנית במקום המגורים החדש. הדבר ממחיש עד כמה תוכנית כמו התוכנית הביתית חשובה כבר בשלבי הקליטה הראשונים ומהווה חיזוק חיובי ותמיכה חיובית בתהליך הקליטה של המשפחה כולה בארץ. הומלץ, בתמיכת חברי הוועדה: לפעול למען הרחבת התוכנית באתר, לתמוך ברכזת ובמדריכה (עד היום אין להן "מקום" לשיתוף במסגרת המערכת הארגונית בישוב), להמשיך את ההדרכה דרך 'עמותת גוונים בקהילה', ליצור קשר הדוק יותר עם טיפת חלב במקום, להרחיב את הפעילות בפורומים הקבוצתיים ולעודד את הרכזת והמדריכה ליצור מערך פעילויות קבוצתיות תכוף יותר.

חשיבות ועדות ההיגוי

1. קשר בלתי אמצעי בין השדה למשרד: ועדות ההיגוי מאפשרות קשר שוטף בין השדה לבין הגורמים השונים במשרד הרווחה. בעיקר בולט הקשר הזה במחוז המרכז. שם גם התקיימו המספר הרב ביותר של ועדות היגוי ובאופן שוטף. הקשר הדו צדדי מאפשר לאנשי המשרד לקבל את תמונת השדה עם הצלחותיו, צרכיו וקשייו בזמן אמת, ומן הצד השני מאפשר לאנשים בשדה לקבל תמונה רחבה יותר, מעבר למה שקורה ביישוב.
2. תמיכה ומעקב של נציגי משרד העבודה והרווחה אחר ניצול יעיל של התקציבים. הדברים באים לביטוי בוועדות היגוי לדוגמה בראשון לציון, יבנה או גדרה שבהם מסתבר כי האישורים ניתנו אך המימוש שלהם מתעכב ברשויות המקומיות או בפרוצדורה בירוקרטית אחרת. לעיתים האישורים להמשך העברת התקציבים הדרושים או להוספת תקציבים למדריכות חדשות או וותיקות אינם מועברים בזמן כמו בראשון לציון.
3. מפגש בין השותפים השונים בפרוייקט. שיתוף בידע בין הארגונים השותפים לפרוייקט מסוים כמו בין pact לוועדות ההיגוי היישוביות העוסקות בתוכנית הביתית וגן הורים. מאפשר תכנון משותף, איגום ידע ומשאבים. מאפשר פתרונות של שיתוף פעולה. לוועדות ההיגוי בעניין זה חשיבות הרבה מעבר לתוכנית הספציפית. המפגש הבין-ארגוני מאפשר לבנות ולדחוף יוזמות משותפות (כמו לדוגמה בראשון לציון שם הוחלט

(ומומש) על יצירת הכרות מוקדמת בין המדריכות למרכזי בריאות למשפחה ברמה שתאפשר שיתוף פעולה והחלפת מידע באופן קבוע במשך כל השנה ולא רק בוועדות היגוי).
חיזוק ועיגון מחויבות מערכתית לשיתוף פעולה בין ארגוני כצורך של התוכנית.

ניתן לבדוק בעתיד

1. שיתוף נציגי גורמים מחוץ ליישוב אשר תורמים לתוכנית, ללמוד מניסיונם (מורי אולפן, מנחי סדנאות וכו').
2. יצירת מערך ידע מסודר יותר וקל להפעלה בתוך היישוב (תדריך מקומי) וכך לאפשר להנחיה המקצועית להתרכז ביצירת מערך הדרכה למול הרכוזות והמדריכות בשיתוף וועדת ההיגוי.
3. וועדות ההיגוי יוצרות תחושה של עשייה והתקדמות אך אינן כלי חזק מספיק הקובע ביצוע פעילות בשטח (בלוד לדוגמה, החלטות וועדת היגוי לתיקונים במקום לא התממשו בשבועות הראשונים אחרי קיום הוועדה) לכן, במסגרת התדריך המקומי יש לחשוב מהם "זרועותיה" של וועדת ההיגוי?